

VARAMU

7

MIHKLIKUU

1938

VARAMU NR. 7 • SISUKORD

J. Sütiste: Tuhas ja tules. Poeem	785
A. Gaillit: Karge meri. Romaan	792
H. Visnapuu: Kolm luuletust	807
H. Paukson: Pealinna ülesehitusest. Artikkel	811
E. Nukk: Kuus trioletti	839
O. Loorits: Eesti kultuuri struktuurist, orientatsioonist ja ideoloogias II	841
H. Adamson: Kolm luuletust	849
H. Paukson: Aino Kallase looming. Artikkel	852
M. Püss: Dr. Mihkel Veske C. R. Jakobsoni järglasena	864
A. Antson: Seitse epigrammi	871

RINGVAADE:

E. d. Visnapuu: Laulupidude ümber	873
R. Sirge: Kirjanike ja heliloojate „Rahvasteliidus“	876
R. Paris: Kujutav kunst 1938. a. I poolel	881
P. Ambur: Ühtlus raamatu formaatidesse ja paberisortidesse	887

ARVUSTUS:

M. Jürma: Richard Roht: Elutee. Romaan	895
E. Tilleman: Märkmeid ühe poola romaani puhul	896
M. Jürma: Nobeli laureaate eesti keeles	899
VARIA	902

V * A * R * A * M * U

KIRJANDUSE-KUNSTI-KULTUURI AJAKIRI

MIHKLIKUU

N 7

JUHAN SUTISTE

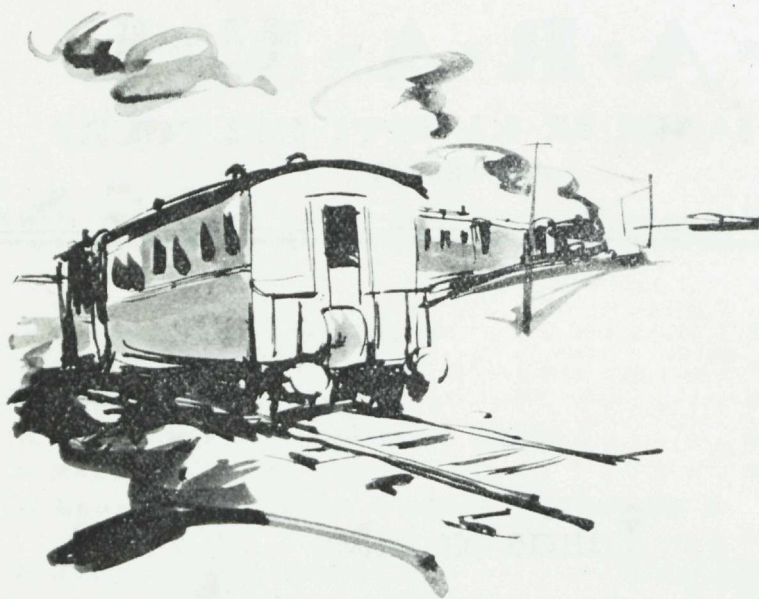
Tuhas ja tules

1

auk-vedur üsna väsind jalu
meid kumendavas koidus veab
ja nagu hulkuv kondivalu
käib läbi vagunite-rea:
kord vile kähisedes huigub,
kord mäe all raskelt lõõtsutab,
siis künkalt orgu õõtsutab,
et kogu maailm ringi tuigub.
Laud ägab seinas, kääksub laes,
all pidur põrab, puhver raksub
ja suikujalgi kaasa naksub
öö-roidumuses lõtvund kael.
Ning kõige lisaks rongi ahtris
lööb tolmu iga luuk ja tapp,
et varsti päramises lahtris
sa oled must kui rehepapp.

Nood suitsend isad ammu vabaks
said tsaari rehetahma alt,
kuid tänagi veel tolmusabad
meid jälitavad pidevalt.

Nüüd tolmlevad kõik teed ja tuuled
ning laenukunstis kumatus
tahm ongi vaimu jumalus,
sest meie nãrbujate luulest,
mil kestaks kiirgav kassikuld,
lõõb ninna lausa kuiva tolmu
ja harva vilksab vãrsikollu
sããl mõni säde rãnituld.
Kuid pole vaja pikka sõitlust,
lõpp sõrab niikuinii ses loos: —
kui peaks Euroopa tolmuvõistlust,
me esikoha koju tooks.

Ma olen tunnud sõidu norgu
nii mitme kuu ja päikse ees,
kui vana kikas suled sorgu
nüüd lasen lühimalgi teel
ja vaatlen vaikselt rongirahvast,
kes loidub, tukub, haigutab
ning läbi une maigutab
kui havi kalamehe kahvas.

Mu kõrval näitsik kõhn kui raag
end pambusroona hoiab sirgu,
üks tüse nina ajab pirdu
ja kolmandal on kurgus saag.
Mu silm ei leia varavalgel
siit põlisrikast, puruvaest —
need kõik on nurgelised palged,
poollinnastunud Viru päes.

Õhk on nii ränk, et kärbes püsti
ei jaksa tõusta mehe käelt,
kes näo ette tõmmand mütsi
ja jumal teab, mis und ta näeb.
Suur, voldiline säärik puhkab
täispikkuses nüüd pingi all —
raudrupsikutes tugev tald
ning iga volt täis kivituhka.
Töömehe krobe sinipluus
on läbi käinud mitmest kurjast
ja rinnatasku katkend nurgast
kaeb terasmööduk tuliuis.
Ta süles puhkavad kaks kämmalt,
kaks suurt ning rasket mehekätt,
neis punetavalt tõmbund lämmaks
on iga tugev kondijätk.

Suurvaime võlub käte ilu
ja Pheidias too oli vist,
kes ülikauneid sõrmi silus
antiigi valgest marmorist.
Sünk Angelogi loomishoogu
sai tollest müstilisest jõust,
mis omab käte kõrgem tõug
ja millest taidur ikka joobub.
Veel tänagi kultuuriväed
on Gordioni sõlme keerus,
et kuidas hoidis Milo Veenus
kord oma täiuslikud käed?
Ning kui ei lahenda probleemi
siin mõni leidlik nupp või õpp —
me kaome pleebsi maitseskeemi
ja tuleb õilsa kunsti lõpp!

Niikaua kui on kauneid käsi,
niikaua armund suu ja sulg
neid kiitmast kunagi ei väsi —
kõik muu on selles eas null.
Kord on see sümbol õrn või kalge,
kord uhke, kuum või tuline,
siidpehmelt udusuline,
kord roosatav, kord helevalge,
et tema helgist särab tuisk
ja iga mõte tõstab kiivust —
nii nagu üksinduse viivul
kord sellest laulis meister Suits.
Nüüd Suits on vaikne akadeemik,
kuid kes meist seda ette teab,
kas on see häitsva küüne keemik
lõpparve teind ka riimireas?

Ka mind siitsamast Viru kaldalt,
kus küll on kindel paemaa,
viis korra unelmate valda
üks hele käsivarte paar.
Ja tuksatava randme õrnust
ma tundsin kõrge imena,
ööd polnud küllalt pimedad,
et leida talle ülivõrdlust,
kas tähtedest või naervast kuust.
Ning terve maailm kaelastikku
me ümber ründas igavikku —
nii läksid linnud, õied, puud
ja läksid pilved taevavõlvil,
läks kujuteldud tulevik,
kui mõistsin ma, et kätesõlming
on ainult maa pääl loomulik.

Nüüd innustavad ammust aega
mind hoopis teised käed ja peod,
neid ei saa mõõta iluvaega —
neil kaasas käivad maised teod.
Neid vormind kaevanduste kangid,
treipingid, vikatite löed
ning praksatavad ääsisööed,
kõrgahjud, vasarad ja tangid.

Neil puudub marmormähe toon
ja ravimiste paindlik pehmus,
vaid neis on argipäeva ehtsust
ning peidujõu külma joont.
Need käed ei kuulu kunsti rivvi,
mis nautleb ainult suud ja vööd —
Rodini peitel musta kivvi
need rusikad ehk oleks löönd.

Ma mäletan, kui kõrtsikambris
jutt tulimeelne ringi käis,
laes vubisesid tahmund lambid,
vimm keerles viinastanud päis.
Kaks rasket kätt mind hoidsid põlvel,
kui riiuks kippus meeste kihk,
mu juukseid silus kore pihk
ja silmad, väsind tööst ning õllest,
kui oleks lausund sõnatult:
vaat, poeg, nii meie mured pakku
lööb viinauim ja kõrtsikaklus —
me hääl on mujal kõlatu.
Ei mõistnud ma noid tusahetki
sääl klaaside ja käteräos
ja miks mu isa vastu letti
lõi hõbedase keisri-näo.

Ka needki kämblad, mis siin rüpes
mu vastaspingil lebavad,
on töödes nurgelisteks küpsend —
täis lisandusi ebakaid:
liigliha arme, paisund sooni,
ja pihus lõhkend marrasnahk,
neist kumbki nagu kivirahn,
mis tuul ning vihm on halliks voolind.
Käed sellased, kui saabus käänd,
lõid barrikaadesse Pariisi
ning giljotiini alla viisid
türanni lõdiseva pää
Need tõusid üles pinnalt soiselt
kord Peetrilinna tänavail
ja nende ohverdaval hoidel
Madrid ei ava väravaid.

Nii mitmes tiirus kaugeid ringe
meist läbi näitab ajalääts
ja keegi meist ei ole ingel,
et koosneks ainult sulahääst
näolapist, valgest tiivapaarist
ning pikast rahupasunast.
Meis pole enam seda last,
kes usuks õndsaid muinassaari
sääl kuskil teispool tõelisust.
Nüüd avardunud meheteele
meid juhivad elu viiemeelne
ja homse paremuse usk.
Sest kõik, mis lainetab ja kiigub
või seljatab ära kaob —
see siiski kaugemale liigub
kui vagungi siin terasvaol.

Ja sõrmil ikka jookseb kärbes,
justnagu kämbla arme loeks,
ta hoolsalt uurib iga target
ning pihuõnarusse poeb.
Rong jaama pööranguil kui murduks
metalli tummal raginal —
mu vastas raskelt magajal
suur käsi järsku tõmbub kurdu
ja virgumise magus ohk
teeb kehas karuliku käänu —
kuid rõõmsast kärbsesest pihku jäänud
on ainult rõskelt mustav koht.
Siis suvehommikune kargus
meid umbsest ruumist välja viib,
me lähme teine teise harru
ja sammud matavad maantee liiv.

Siin kõige esmalt tunneb nina,
kuspool on õige matkasuund
ja selle järgi musta vina
toob mere sihist suitsend tuul.
Silmnäolt võssa väänleb rada
ja põudselt kõmab nagu malm,
ning tahmakorrast tinahall
on paju, orjaviits ja kadak.

Siis sugenevad vingu seest
suurhooned, korstnad, tornid, paagid,
raudtorud, aurupilved, kaablid
ning suminad kui jooksvad veed.
Ma seisatan. Pilkk väidab kindlalt —
see pole Manchester ei Ruhr,
kuid pilt me suvetaeva pinnal
on võrdselt võimas, ränk ja suur.

Illustreerinud A. Johani.

Karge meri

XVII

keskpäeval, kui päike tõuseb kõrgemale, tilguvad juba räästad pisut. See pole kevadine sula, seda mitte, kuid siiski üks ja teine piisk, end lumest ja jääpurikast lahti koorinud, langeb juba alla — head päeva ja jumalaga sedapuhku ning tervitage talve! Sest ikka on veel külm, kestab torm ning tuuled käivad üle roheka, lainetava mere. Ent seegi üksik pudenev piisk teeb hülgekütid rahutuks, nad ei püsi enam taredes, nad on jalorid, jullad ja mootorid valmis seadnud, sinna püügi-riistad ja toidutagavarad kannud ning käivad nüüd kärsitult mööda randa, pilgud vaid merel. Kui pöördusid vaid tuuled ja tooksid igatsetud jääd, ega siis poleks enam rääkimist. Hülgepüügi lagsmani ülesanne on sedapuhku lõppenud, iga meeskonna vanem valib ise lahkumise päeva ja suuna. Sest nüüd läheb sõit kaugele, kaugele ühes triiviva ajujääga; kes kihutab Liivi lahte, kes Gotlandi, kes hoopis Botniasse, nõnda nagu tujud ja kavatsused, nõnda nagu keegi loodab saaki.

Jaa, neil ei jatku enam lusti ega tahtmist isegi Eljen Karre ja leitnant Sauvere pulmaks. Kuigi on palutud peaaegu kõik väarikamad mehed ja naised — Eljen Karre on ise vilkalt kõik kojad läbi hüpanud — ent tulla suvatsevad vaid üksikud ja needki nagu vastutahtmist. Muidugi — missugune rumal mõte — pidada pulmi ajal, kus igal hetkel võib ilmuda ajujää ja viia hülgepüüdjad enesega kaasa. Ja ega ka kirikus pole enam sel aastaajal mõnus istuda, sest nüüd saabub jälle püügiaeg ja nad tahaksid olla jälle eneseette pisut erapooletud. Jah, nõnda küll, vabandagu neid Eljen Karre ja härra leitnant, pole midagi parata. Isegi külavanem Siimen Tara oma naise Ahega käivad vabandamas — mis sa tahad teha, mitte kuidagi pole aega laulatusele tulla, ent pidulikule söömingule nad ilmuvad, kindlasti!

Kirik on peaaegu tühi, on tulnud vaid mõni üksik vanem mees, kel pole enam tegu merega, siis lapsi ja naisi ühes vana Löönega. Eljen Karre ja leitnant Sauvere ei pane seda tagasihoidlikkust tähelegi. Neil enestel on teineteisega küllalt tegemist, rääkimist, liiaks tahab Peetrikeneegi kordamööda üsa-

tamist. Ja nende õnn on täielik, eriti pärast seda, kui saabus kindral Karre raadiogramm: tervitan südamest, oodake edaspidiseid korraldusi! Nad aimavad neid korraldusi — küllap tuleb ülendus ja siit lahkumine. Leitnant ei oskagi muud kui ikka jälle taskust võtta seda tähtsat paberit ja lugeda: oodake edaspidiseid korraldusi! Muidugi, ta tahab rõõmsal meelel seda oodata, jumalale tänu. Eljen Karre aga on tark naine, ta teab, et on leidnud mehe vaid tänu tuultele ja kargele merele, kuidas sa lased teda siit minema? Ei, ta tahab seda asja veel kaaluda, ta mõtleb veel pisut ja küllap siis kirjutab kindralist isale, et see oma korraldustega oleks natuke tagasihoidlikum ning ei kiirustaks. Kuid leitnandile ei räägi ta siiski midagi, eks ole need tema ja Peetrikese südameasjad.

Pärast laulatust tulevad mõned külalised — pastor Lund Kelliga, Matt Ruhve Katrinaga, külavanem Siimen Tara naise Ahega, Tehve Lamm perekonnaga, vana Peeren Anders ja teised. Kuid nad pole eriti tujus, nad söövad ja jooivad nagu vastutahtmist, neil pole äkki põrmugi isu ning oma pastorist vaatavad nad kuidagi häbelikult mööda. Ja kui Joosep Lund peab noorpaari auks kõne — pole nad seda kuulnud. Nende kõrvallestad vajuivad pea ligi ja nad vaatavad nagu imestades üksteisele otsa, et, näh, mis peaks see õige tähendama — võttis järsku kurdi? Ja nad urgitsevad põialdega neid tõrksaid, kummalisi kõrvu, ikka üht ja siis jälle teist, et ehk võtavad ometi lõpuks hääled sisse. Muidugi võtavad, kui pastor Lund on lõpetanud. Ent nüüd kisub külavanem Siimen Tara jutulõnga ise enda kätte. Ta on kidakeelne ja tal pole midagi ütelda, see-pärast räägib ta Toora Jookusest, kiuslikult ja lakkamatult, et aga pastor Lund ei saaks enam rääkimise juure. Ning selles raskes ja õilsas töös toetavad teda jõudumööda naine Ahe, vana Peeren Anders, Matt Ruhve ja teised. Nii areneb jutt nagu üle rüsise jää — vaevaliselt, kuid lakkamatu sihikindlusega.

Isegi Eerik Lamm põrnitseb, silmad taldrikul, ta kõrvallestad punetavad ning hingamine käib läbi ninasõõrmete kiiresti ja pahuralt. Ei, seda ei suuda ta enam taluda, jumal hoidku — ta on kogu küla kuuldes nimetanud Neemi Andersit oma pruudiks, on annetanud talle oma õilsa ja lahke südame tähisena ema hõbedast preesi, ta on tütarlapsena käinud metsas jalutamas ja jäänud sinna pikaks ajaks, aga Kelli pole kõigest sellest hoopiski mitte huvitatud! Ta istub vana Meed-laga õmblusmasina taga ning loeb ajaviiteks Amadeus Lokki armastuskirju, aga Eerik Lammi asjad ei puutu enam temasse. See on mõistmatu — päev järgneb päevale, nädal hüppab teisele järele, kõik jutud on juba ammu jõudnud liialdustega pastoraati, aga see oleks nagu ei midagi. Isegi praegu siin, kus kõik on tujust ära, lõkerdab ta ühtepuhku, kas on selleks põhjust või mitte. Ja ta kullast medaljon, milles kannab ema pilti, võngub ja kargleb nii rõõmsasti ta rinnal — päris häbi vaadata. Ei oska sedagi, et sosistaks isale — mingu ära, tema pole praegu siin meeltemööda külaline!

Ei, seda asja on siin küllalt vaadatud, Eerik Lamm ei taha enam. Ta ei hooligi noist toredatest toitudest ja magusatest viinadest. Küllap on emal veel tünnis

mõned soolatud hülgekäpad, ta võib süüa ka noid, kui tuleb isu. Ning Eerik tõuseb ja väljub. Siin, tuliku taga, on pisut tuulevarju, siia istub ta pingile ja vaatab läbi mändide rahutut merd. Ta tahaks jälle sinna triivivatele ajujää pankadele, mõõtmatu legendik ümberringi ja tumm taevas pea kohal. Nad rääkisid seal sees Toora Jookusest, kui praegu talle kirjutada, võib-olla võtaks nooremaks madruseks? Aga ta pole veel Toora Jookust tänanud nahkkuue, sonimütsi ja piibu eest!

— Näh, sina siin! ütleb äkki Kelli. Kuhu aga lähen, ikka oled sa ees!

— Sai siin istunud juba ammu, ütleb Eerik jonnakalt. Sai ise see koht endale otsitud.

Kelli istub ta kõrvale, ta on kiiruga visanud jakikese õlgadele, ta väriseb külmetades. Ent ta ei ütle midagi, ta pigistab huuled kokku ja vaatab läbi mändide merele, kus üks lainehari ajab teist taga. Ta võtab medaljoni sõrmede vahele ning keerutab seda, pahur ja vihane. Ta lõbus tuju ja lõkerdus on äkki kadunud.

— Peaksin vist tuppa minema, ütleb ta lõpuks.

— Kindlasti on seal lõbusam, vastab Eerik jonnakalt.

Ah nõnda? See poiss siin on ju lausa võimatu!

Ning äkki, eneselegi ootamata, hüppab ta Eeriku kallale, kisub mütsi ta peast ning on kõigi kümne vihase küünega ta juukseis. Säärane poisinolk, säärane jonnakas siilipoeg, muud ei midagi kui okkad ikka püsti ja põrnitseb!

— Vaata, seda pead sa saama! hüüab ta vihast lõkendades. Vaata, tahad kitkuda ja katkuda kui vana kanamait, niisugune rumal ja jonnakas poiss. Olen sinu pärast kannatanud ja ööd läbi palvetanud, aga sina lähed nädalaiks merele ega hooli millestki. Ja iga puhang paneb mind värisema, iga tuuleil võpatama, tuisku nähes langen kokku, sest tean — nüüd, nüüd kisub torm sind põhja. Mu uned on rahutud, näen vaid ikka üht ja sama, kuidas jooksen mööda jääd sulle appi, paljad jalad verised ja külmast võetud. Aga kui sina jõuad randa, ei tule sa kõige esiteks mu akna alla ega hõiska sisse sosistades, et Kelli, see olen mina, hull poiss Eerik! Ei, seda juba sina ei tee. Sa laaberdad randa, sinu suu on täis hülgeküti praalimisi, sa kahmad keevast pajast hülgekäpa, sööd ja lähed siis Neemi Andersi juure. See on minu pruut, kiitled nagu joobnud, aga su lõug läigib hülgerasvast, samuti kui su silmad on võltsid ja jõledad. Ning mina, kes juba varakult hiilisin läbi hangede randa, varjan end puude ja põõsaste taga. Mul on häbi end külarahvale näidata, olen nagu varas, kes tahab osakestki teie rõõmust. Seal on naise, lapsi ja isasid, nad hõiskavad iga uue paadi saabudes, nad sülelevad üksteist või pigistavad tugevasti kätt, aga mina vaatan puu taga nagu kerjus, sest ma ei tohi rutata vastu sellele, keda olen palvetades oodanud. Sest see, kes nüüd saabus, läheb Neemi Andersi juure, too olevat tema pruut.

— Sa käisid tol õhtul rannas? imestab Eerik.

Jaa, ütleb Kelli ning lükkab poisi eemale. Tol ja veel mitmel õhtul, sest ma ei teadnud päeva, millal torm teid kihutab tagasi randa. Ning kui tulite viimaks, märjad ja külmanud, kui langesite nagu rabatud rannakivide vahele, visati teile kasukad peale — sedagi nägin. Küllap oleksin rutanud su juure ja võtnud ku külmanud sõrmed oma suu manu, kuid siis oleksid postivedaja Tehve Lamm ja vana Peeren Anders mind eemale kihutanud, ja sellest poleks saanud midagi head. Siis tulin ma koju ja langesin voodisse, aga kui isa tuli pärima põhjust, miks nutan, ütlesin ma temale kõik. Ma ei suutnud enam midagi varjata, sest olin armastusest nagu täisimbunud käsn ja see hakkas tilkuma. Mu jumal, ütles isa kohkunult, mis saab siis nüüd? Ta oli nii abitu ja haletsemisväärne, just nagu tookord, kui lahkusime Ameerikast, aga ema jäi sadamakail nuuksuma. Ta ei ütelnud mulle ühtki halba sõna, nagu olin oodanud, ta vaid ohkas, silmad täis musta meeleheidet. Ja ma piilusin nuttes läbi oma sõrmede ja nägin, et ta oli äkki nii vana ja jõuetu, ta kahvatu nägu oli nagu täis visatud pisikesi kortsukesi, mis üha enam sööbusid ta ihu. Jaa, mis saab siis nüüd? oigas ta ikka. Mina aga jäin nuttes magama. Kui hommikul ärkasin, istus isa ikka veel mu voodi ääres. Olin vist öö jooksul rahunenud, ma ei mõistnud äkki, miks ta istub mu voodi ääres. Küsisin temalt, kas on juhtunud midagi halba? Ta tõmbas käega üle lauba ning ärkas nagu mingist raskest ja painajalikust kujutelmast. Ja nüüd kordas ta jälle: jaa, mis saab siis nüüd? Ning mul tuli meele eilne õhtu, ma haarasin isa käe, selle väriseva ja kahvatu käe, surusin ta huultele ja laususin: nüüd kirjutame mõlemad Amadeus Lokkile, et mu pruudikleit on juba täitsa, täitsa valmis! Isa nägu lõi särama, ta süleles mind ja küsis, kas ikka tõesti nõnda? Aga muidugi, vastasin. Sest ma teadsin, et sinust, tühjast tuisupeast, pole ometi asja, oled nagu kevadel randa paisatud rüsi, särad päikeses vaid hetkeks ja oledki kadunud. Ning veel: üks jumala püha sulane, kuigi ta on mu ema Ameerikasse jätnud ja mindki küllalt piinanud, üks säärane mees ei pruugi ometi muret tunda ja öö läbi ahastada ühe tühise hülgeküti pärast. Ühe tahumatu ja rasvase lõuaga poisinolgi pärast, kellest, tõtt ütelda, ei hooli ma hoopiski mitte, kuigi tal on merevärvi silmad ning ta lõhnab vee, roo ja hülge järele. Eriti pärast seda, kui ühel õhtul läksin metsa jalutama ning nägin, kuidas sa tulid sinna Neemi Andersiga.

— Ka seda nägid sa? küsib Eerik Lamm arglikult.

— Aga see oli naljakas, ma pole varem midagi säärast näinud! hüüab Kelli. Üks kõnnib tuhinal ees ja teine tibab kiirsammul järel, siis too üks pöördub ringi, aga too teine jääb seisatama. Ning siis toosama üks kahmab taskusse ja pigistab teisele preesi pihku. Oivaline — siis nad seisavad viivu, armunud ja juhmid, nad ei räägi peaaegu midagi. Ja siis, nagu oleks neid keegi ehmatanud, jooksevad kumbki oma teed, oleks nagu komeet kaheks kärisenud. Ma vaatasin eemalt seda asja, ma olin üllatusest keeletu ja mu silmis võis tõesti peegelduda suurim imestus ja üllatus. Kuid siis ei võinud ma enam, langesin sealsamas maha ja naersin nõnda, et süda pidi lõhkema!

— Kas oligi põhjust naeruks? küsib Eerik Lamm haavunult.

— Aga oli! hüüab Kelli. See oli nii võrratult koomiline, et isegi koju jõudnud, ei suutnud ma end taltsutada. Kogu pastoraat oli mu naeru täis, ja tuli Meedla ja ütles, et, näh, preilil on täna hoopis rõõmus meel! Aga on! hüüdsin ma talle vastu, ja nõnda haarasin ma Meedlat pihast ja keerutasin teda ringi, aga too vana inimenegi, teadmata põhjust, hakkas kiledalt naerma, sest lust kandus temassegi, nii et ütles, pisaraid põlle pühkides, et küll sai täna lõbu ja nalja! Muidugi sai — aga mina läksin oma tuppa, ma surusin keele hammaste vahele ja vandusin sulle hirmsat kättemaksu. Jaa, ütlesin enesele, kui veel on jumal taevas, siis peaksin sulle tegema midagi säärast, et sinagi tunneksid kasvõi raasuke sellest valust, mis mind vaevab ühtepuhku. Kogu öö kaalusin ja sepi-tesin, kuid jäin enesega häтта, sest mida sa ikka teed poisile, kes on hülgekütt ja rumal? Võid talle kiviga pähe visata, kuid siis valutab enesel rohkem, võid ta paadist vette lükata, kuid siis on su oma süda haigem. Ei, mitte midagi ei saa sa teha poisile! Võid vaid teda armastada.

Kelli vaikib ning Eerik Lamm tunneb, et nüüd oleks tema kord rääkida. Kuid ta ei ütle midagi, ta võtab maast mütsi ja litsub selle tagasi pähe — näh, eks ole see Toora Jookuse tore ja uhke sonimüts saanud tublisti kannatada, on teine kortsus ja porine. Ah pagan, kui haaraks nüüd tüdruku sülle ja liduks selle kandamiga ranna poole? Kui paneks ta paati ja sõuaks, tormist hoolimata, vastu kaugetele randadele. Siis poleks enam rääkimisi ega mõtlemisi, siis oleks tegu tehtud ja sedapuhku asjaga valmis ilma pastor Lundi õnnistusega ja isa-ema sõimuta. Ei, see oleks siiski poisikese temp, täismees ei talitaks nõnda. Täismehel on isa ja ema ja amet ja tare ning tares veel hulk asju, mille küljes on ta kinni, jah, kahjuks. Ning Eerik Lamm närib huuli, pühib higi laubalt, tal on äkki nii kuum, temal, kartmatul hülgekütil.

— Olen minagi kannatanud, tirib ta sõnu vaevaliselt suust.

— Sina? naerab Kelli Lund.

— Siis nimelt, seletab Eerik, kui viskasid mind köögist välja. Tookord, kui viisin sulle posti.

— Aga su käed olid lausa haavades ja kaelas polnud sul rätti! hüüab Kelli. Ning pealegi — miks ruttasid mulle tooma Amadeus Lokki kirju? Kas polnud ma sulle seda keelanud? Muidu pole sul aega — mööduvad nädalad, ilma et näeksin sind. Oled nagu mutt mullakamara all varjus. Aga kui professor Lökk saadab kirju, oled sa postiga kohe köögis ning su suu on muhelusest kõrva-deni lõhki. Keda sa mõtlesid rõõmustada nende kirjadega?

— Eks rääkinud sa praegu ise, ütleb Eerik Lamm, et alles äsja kirjutasid uue kirja Amadeus Lökkile — tolle laulatuskleidi kohta!

— Aga muidugi, lausub Kelli, tegin seda isa pärast. Sest ma ise ei taha sind ega Amadeus Lokki, olete mõlemad talumatud ning teid peaks ühe oksa külge riputama pikaks ajaks tuulduma. Mina aga sõidan oma ema juure, ning muud tahtmist mul polegi.

— Näed sa, ohkab Eerik Lamm lootusetult.

— Jaa, kiitleb Kelli, eks ma tulnudki siia selleks, et sulle veel kord ütelda — ei salli ma sind, hoopiski ei salli, sa säärane villane karupoeg ja Neemi Andersi peigmees!

Ning väike, närviline rusikas langeb uuesti poisi turjale ja selga — kiiresti, kiiresti kui pingul vedru.

— Kelli! hüütakse äkki maja lävel.

See on pastor Joosep Lund, ta on pererahva ja külalised jätnud juba jumalaga, tal on pisut muret oma tütre pärast.

— Kelli! hüüab ta valjemini.

— Nüüd lähen, ütleb Kelli võpatades. Ning pea seda jäädavalt meeles: sind ei taha ma enam iialgi näha!

Ta jookseb mõned sammud isa poole, pöörab hetkeks ringi ning, käega Eeriku poole näidates, ütleb nagu seletuseks:

— Pidin ometi ütleva tolele poisile, kui rumal ja vastik ta on. Temaga ärgu olgu mul enam ühtki tegu!

Ja ta jääb isa varrukale rippuma ning nad sammuvad kiiresti pastoraadi poole.

Lahkuvad ka teised — Siimen Tara Ahega, Peeren Anders, Tehve Lamm naisega. Nad lähevad kõik üksteise järel, sest täna polnud mingit meeleolu, ei, seda mitte. Isegi pastor Lundi lahkumine ei parandanud olukorda, sest kui juba algus on sant, ega siis ka lõpust pole midagi head enam loota. Parem juba kõndida koju ning küsida pereemalt mõni viilukas leiba või keedetud kartuleid.

Eerik Lamm aga jääb kauaks, kauaks istuma, tal kulub palju aega mõtlemiseks, sest ta on nagu vesi, pillutud kividega sogaseks. Ta ei tea enam, mida uskuda ja mida mitte, sest Kelli jutt käis keeruliselt, oli nagu sassis lõngakera — kust leiad sealt otsa? Kuid pikkamööda, rahunedes, valib ta Kelli sõnadest siiski parima, ta lihtselt ei usu ta ähvardusi. Ning ta süda voolab täis kuuma ja pakitsevat leitsakut, ta otse lämbub selle all.

Jumal hoiaks, mis peab ta nüüd tegema?

Kelli on käinud rannas ja Kelli on näinud teda metsas, aga ta ütles siiski, et säärase poisiga pole teha muud kui armastada. Jah muidugi, nüüd jookseb ta külla, haarab teiba ja purustab Peeren Andersi kõik aknad — miks ta tükib oma tütrega manul! Ta haarab Päär Andersi ning väanab ta kolmeks — miks on tal õeks Neemi? Ei, see pole midagi, see ei tooks praegu pisimatki rahuldust. Nüüd teab ta: ta hiilib kirikusse ja ronib torni. Ning hakkab taguma kella, seda hõbehäälelist, seda pühakõlalist kella. Taob päeva ja öö veel takka, kõlagu üle küla ja mere ning rääkigu kõigile ühes temaga, et säärast poissi võib vaid armastada!

Ja Eerik Lamm astub küla poole, kindel oma kavatsusis.

Ent koduvärvavas peatab teda äkki Matt Ruhve.

— Vaata, ütleb vana hülgekütt, on ime sündinud — tuuled on pöördunud nordi ning meri on täis ajujääd.

— Kas sõidame kohe? küsib Eerik Lamm.

— Aga muidugi, vastab Matt Ruhve.

— Siis homme hommikul enne päikese-tõusu?

— Enne päikese-tõusu olla rannal! kinnitab Matt Ruhve.

Ta viskab madruse kombel paar sõrme mütsi ääre ning hõikab väravast väljudes:

— Nägemiseni, Eerik Lamm! Puhka hästi see viimane öö kodus!

Puhka hästi, naeratab Eerik Lamm. Vaata sulle nüüd kella helistamist! Kui läheb merel halvasti, helistab seda juba mõni teine ning mitte armastuse kiituseks, vaid surmasõnumiks külarahvale!

Järgmisel hommikul on hülgekütid varakult rannal. Paadid viiakse jääle või sulavette, selle järele, kuhu on võetud siht. Kogu küla on tulnud saatma, isegi vanad raugad on komberdanud randa, sest nad ei jõua ise enam minna merele, kuid tahavad vähemalt näha, kuidas üks paat teise järel lahkub pikaks teekonnaks. Jäetakse jumalaga vaikselt ja nukralt, kogu õrnus avaldub vaid pigistuses, kui ulatatakse värisev käsi. Ning tummalt, valuliselt vaadatakse lahkujatele järele — kes ütleb, võib-olla viimast korda.

Matt Ruhvel on endine meeskond, sest isegi Toomas Andla tuleb kaasa, kuna postiveole läheb nüüd ühes Tehve Lammiga ta vanem poeg. Eerik Lamm jätab isa ja ema jumalaga, astub siis Andersite juure, viskab neile hooletult ja ükskõikselt käe pihku — ah, mis seal palju rääkida ja haliseda! Isegi pruudile ei vaata otsa, kas panigi tähele, et see väike ja värisev käsi, mis jooksis nüüd nii vastutulelikult ta pihku, soe ja usaldav, oli Neemi Andersi oma?

Juba mitu korda on Matt Ruhve jätnud jumalaga oma Katrinaga ning lausunud vaikselt ikka üht ja sama, et noh, nägemiseni siis sedapuhku! Kuid ta tuleb jälle tagasi, ta astub uuesti naise manu, vaatab hallide silmadega värisevat ja nuuksuvat naist, kahmab uuesti ta käe ja ütleb:

Noh, nägemiseni sedapuhku, Katrina!

Ta teab, et nüüd sobiksid hoopis lahkemad sõnad, sest ta sõidab oma meeskonnaga pikaks ajaks kaugele Botniasse, kuid tal on piinlik ja häbi kogu rahva ees kuidagi teisiti end väljendada.

— Jaa, ütleb ta siis, mida pidin ma veel sulle lausuma? Ega vist midagi tähtsat — ole vaid tubli naine ja hoolitse kodu ning loomade eest. Ja ka Iisak Loonaga pole ma veel midagi rääkinud. Võib-olla läheb veel kõik hästi ja kui tagasi jõuan, on sul ehk põhjust mulle rõõmsamalt otsa vaadata. Nõnda, kõik võib veel juhtuda.

Kuid väike Katrina ei jõua enam. Ta on pärit kaugelt, noilt randadelt sealpool lahte — ja seal avaldati end siiramalt ja otsekohesemalt.

— Ma kardan, sosistab ta nuttes, ma kardan nii väga. On tundmus, nagu näeksin sind viimast korda!

Matt Ruhve nägu muutub valjuks, ta ütleb kurjalt:

— Hülgeküti naine ei nuta ega halise mehe nähes. Selleks leidku ta endale vaikseid nurgakesi, kuhu ei ulatu võõra silm nägema. Kõik meie elu on mere käes, nõnda sünnib, nagu ta tahab. Seepärast peab inimenegi olema karge ja külm ning peitma oma tundmusi, nagu meri peidab talvel oma rahutust jää ning lume alla.

Kuid tal on siiski väikesest Katrinast kahju.

Seepärast ulatab ta veelkord oma suure käe ja ütleb nüüd juba viimast korda, otsekui rõhutades iga sõna üksikult:

— Noh, nägemiseni siis sedapuhku, Katrina!

Kiirete, otsustavate sammudega astub ta paati, mille mootor juba põriseb ärasõidu kärsituses.

Ning mees ei vaata enam ranna suunas.

XVIII

ülavanem Siimen Tara tuleb pastoraadist, ta astub aeglaste sammudega küla poole, kuid ei lähe koduvärvast sisse, vaid jääb tapuaia juures seisma — jah, kuhu siis nüüd? Ta on juba mitmed korrad kõik aidad ja panipaigad külas läbi vaadanud, kuid leida polnud seal midagi. Igal pool oli vaid tühjus ja häda. Tõsi, pastor Joosep Lund andis pisut jahu ja kartuleid, leitnant Sauverelt saadi liha ja konserve, ka postivedajad tõid viimase käiguga linnast paar kotti jahu, kuid sellest ei piisanud ometi häda peletamiseks. Ka meri, kui lasebki hetkeks ligi, on äkki nii tühi ja kõle — ei hakka seal midagi otsa ega sisse.

Kolmas nädal on jõudnud lõpule, hülgekütid aga on ikka veel merel ega ole neist vähimatki teadet. Küllap kihutavad ajujää pankadel mööda rahutut merd, loksudes kord siia, kord sinna, pääsmata koduranda. Oleksid nemadki tagasi, sõidaksid jaloritel linna ja häda oleks võidetud. Ent praegu — praegu on tared nagu kirstud, vaiksed ja sünged. Nälgivad lapsed vedelevad ühes koertega voodite all inisedes, naised aga peidavad silmi, mis on märjad ja punased ning üha maas ja maas.

Ent nüüd tuleb Siimen Tarale õnnelik mõte ja ta hakkab kiiresti Ruhvi talu poole liikuma. See on tõesti pisut imelik, et ta pole juba varem sellele tulnud. Isegi Epp Loona panipaigad on ta läbi tuhinnud ja Toora Jookuse kauplustest toonud viimse suhkru ja soola tera, kuid Matt Ruhve naise Katrina poole pole ta saanud. Võib-olla ei tahtnud tülitada üksikut naist sellal, kui mees on merel? Ent nüüd ta ei viivita enam, nüüd astub ta kiiresti Ruhvi värvast sisse ning tõmbab aida ukse lahti.

Ta satub lausa imele. Väike piibunosu, mis on tal tühjalt hammaste vahel kõlkunud, langeb äkki põrandale. Mees vaatab suuri silmi ega taha uskuda.

Jah, muidugi, kui see pole lausa silmapett, siis on Katrina salvedes üsna rohkesti jahu? Ning tunnides on liha, võid ja koort. Jumal hoidku — ta leiab koguni soolatud hülgekäppi. Seal nad seisavad tunnis kivi all, pehmed ja toredad, ikka üksteise kõrval sõbralikult nagu silgud reas. Küllap on Matt Ruhve neid hoidnud oma väikesele Katrinale, kuid naine, rumal, pole raatsinud seda maiuspala süüa, mõteldes vaid mehele. Ning riulitel on pisikesed juusturattad, nad on nii hoolikalt soolveelappidega kaetud, vajutiseks lauad ja kivid.

Ei, Siimen Tara ei taha Katrina kohta ütelda midagi halba, muidugi on ta hoolikas ja töökas naine, kuid siiski on ta oma lapselikus meeles mõtelnud rohkem oma mehele kui külale. Ta on varjanud suutäit, mis pole tema, vaid kogukonna oma. Sellal, kui igas talus on nälgivaid lapsi ja rauku, on ta kogunud tagavarasid enesele ja Matt Ruhvele. Ta on ikka veel võõraks jäänud ega taha kohaneda saare kommete ja põliste harjumustega.

Nüüd astub Siimen Tara lauta ja siingi on tal põhjust üllatuda. Kaks lehma on juba poeginud, lehmade udarad on tulvil piimast. Jaa, nüüd mõistab külavanem, miks väike Katrina kandis kogu suve ja sügise metsast heina. Isegi siis veel, kui lumi langes maha, kraapis ta kuivanud kolu ja puulehti ning kandis seljaga koju loomadele. Ja nüüd pole nad luised ja jõuetud nagu teistes lادتades, vaid seisavad sõimede juures ning vaatavad nii rahulikult ja söönult.

Siimen Tara astub kotta, ta tahab Katrinaga pisut rääkida. Ent kuuldes toast hääli, jääb ta seisatama, võtab mütsi pihku ja ootab. Kuigi ta on külavanem ja võib kõhelemata ja küsimata igast uksest sisse astuda, jääb ta siiski seisma ja vaatab ukse poole. Kas pole see Eljeni hääl, mis kostab nii rõõmsalt ja naervalt. On siis Katrinaga nõnda, nagu ootas seda Matt Ruhve?

Ja nüüd lükatakse uks lahti.

— Tere, külavanem! hüüab leitnant Sauvere noor proua. Kas oled siitki toidutagavarasid otsimas? Jah, on tõesti rasked ajad, aga mehed on ikka veel merel ega jõua ühtki paati tagasi. Igas talus, kuhu aga astud, näed nutetud silmi. Sauvere on juba mitmed korrad rannikute päästejaamadelt pärinud, kuid sealst vastatakse ikka üht ja sama — ei, nemad pole silmanud ühtki hülgekütti!

— Kas Katrina on haige? pärib Siimen Tara.

— Kas just haige, naerab Eljen, kuid nüüd peate olema tema vastu lahke ja sõbralik — seda küll! Tal on loota paremaid päevi, aga ta on nii üksik oma hädas. Saabuks Matt Ruhvegi kiiremini koju!

— Jah, kõik on merel, lausub Siimen Tara, siia on jäänud vaid naised, lapsed ja raugad. Ning igas majas on suur puudus, otse häda. Ainult Katrina panipaikades on rikkalikult toitu.

— Ja nüüd viid selle ära?

— Aga muidugi, vastab Siimen Tara, ma ei saa siin teha mingit erandit. Katrina peab ometi teadma, et kõik ta kogutud tagavarad kuuluvad kogukonnale, samuti nagu need hooned, põllud ja loomad. Isiklikult omaks võib ta pidada vaid seelikuid, pihikuid ja iluasju, mis lebavad ta kastides ning millede kohta

pole külal mingit lausumist. Ja juhul, kui neisse kastidesse on peidetud ka toitu, siis kuulugu ka see temale — ma ei taha olla eriti vali. Kõik muu aga tuleb jagamisele.

Katrina on astunud lävele, ta kuuleb külavanema sõnu. Ta väriseb ja on kahvatu, kuid ei lausu ometi midagi. Kui säärane on komme — viigu nad kõik, sest nüüd pole sel kõigel enam erilist väärtust, nüüd on tal Matt Ruhve jaoks tagavaraks hoopis midagi paremat. Ning kui külavanem on kutsunud naisi, vaatab ta kurbade, kuid rahulikkude silmadega, kuidas tühjendatakse ta aidad ja laut, kuidas kantakse õhinal kõike seda, mida ta nii suure hoole ja armastusega on kogunud. Ta ei mõista ainult, miks hoovis on äkki nii rohkesti kisa, rüselemist ja vehklemist, miks muidu nii rahulikud ja vaiksed naised on otsekui tiivustatud. Alles siis, kui laudast kantakse vasikad, tõstetakse pakkudele ja hakatakse pussitama, haarab Katrina uksepiidast, et mitte kokku variseda. Kuid seegi toiming möödub neil kiiresti — alles aurav liha raiutakse tükkideks ja kantakse laiali. Tapuaiale jääb vaid kaks verist nahka.

Siimen Tara on oma töö teinud, ta tahab juba väravast välja astuda, kuid seisatab ja tuleb tagasi.

— Anna andeks, Katrina, lausub ta vabanduseks, sa võid seda ise arvata, et talitasin nõnda, nagu on meie komme ja seadus. Mis teha, kui mehed on ikka veel merel ja pole inimesi, kes sõidaksid jaloritel linna. Ning kui meri jääb tühjaks ja mehed ei saabu, ehk jõuavad kätte veel hullemad päevad ning peame hävitama oma karja?

— Jõuaks vaid Ruhve tagasi! nuuksub Katrina.

— Jah — Ruhve! ütleb Siimen Tara tuseselt. Tema kihutas oma meeskonnaga Botniasse — kas jõuabki tagasi enne kuut nädalat? Ta ei lasknud enesega sugugi rääkida, ikkas pikka ja ohtlikku sõitu — jumal teab mis temaga oli? Küll katsusin talle rääkida, et jääks koduranna lähedale, et siingi on küllaldaselt saaki, kuid ta oli tõrkjas ega hoolinud üldse mu kõnest!

Ning Siimen Tara litsub piibunosu suhu, viskab paar sõrme tervituseks mütsi juure ning astub väravast välja — ei tema suuda enam mõista praegusaja inimesi ja nende toiminguid!

— Kuus nädalat! hüüab Katrina. Ning nüüd, kus inimesed on läinud ja jätnud temale vaid poriseks tallatud tapuaia ning pärani avatud ukseid, langeb ta nuuksudes pingile ning jääb nõnda kauaks, kauaks, ainult õlgade aegajalt tõmmeldes.

Siis tõuseb ta, pühib näo, viskab räti õlgadele ja ruttab Tuulteninale.

— Väike Katrina! hüüab Epp Loona talle vastu rutates. Kas on juhtunud mõni õnnetus — sa ju värised ja oled kaame?

Katrina seisatab, vaatab süngelt enese ette ja lausub:

— Vana Lööne peab ütleva, mida tähendasid ta sõnad: kiired pulmad ja kiired lõpud! Ta ärgu puigelgu, pean teadma seda tähendust. Ikka ja alati kosta-

vad nad mu kõrvus — kiired pulmad ja kiired lõpud! Kui on tõesti nõnda, et Matt Ruhve ei tule enam tagasi, pean seda teadma, nüüd eriti, ah jumal!

— Aga laps, hüüab Epp Loona kokkudes, kuidas võid sa vana Lööne sõnadele omistada mingit tähendust! Ta on pime ja vanadusest nõder — mis säärasega teha?

— Ei, ei, jonnib Katrina, seda ei lausunud ta uisapäisa!

Epp Loona viib Katrina tuppa ning vajutab ta pingile.

— Ole ometi mõistlik, ütleb ta kurjustavalt. Sa mõtled liiaks enesele — seda ei taha meie siin mõista. Õigupoolest oleme oma meestele vaid tööloomadeks, künname nende põlde, talitame nende loomi, valmistame neile riideid ja kasvatame nende lapsi, aga elama peame neist pisiraasudest, mida nad oma helduses meile vahel puistavad neil üksikuil päevil, kui nad pole merel. Nende pärisnaised on triivivad jääpangad, meie aga oleme orjad, kas tohimegi enestele mõtelda? Oleme kinnised ja sõnatud, peidame oma häda ja rõõmu nagu mingit häbi. Nõnda, Katrina — kui tahad jääda hülgeküti naiseks, pead sinagi sellega harjuma, sinna pole midagi parata. Ei siin saa ihata soojust, mida on sedavõrd vähe, et sellest ei piisa jutukski!

— Jõuaks vaid Matt Ruhve koju! ohkab Katrina.

— Jah, jõuaks vaid koju, lausub Epp Loona kurvalt. Eks nõnda me ohka kõik päevast päeva ja kuust kuusse. Kas on meie mehed ja pojad hülgejahil või kalapüügil, kas kihutavad jalorites kaugeid meresid või triivivad jullades ühes jääpankadega ranna poole, ikka vaid ohkame — jõuaks vaid koju! Nad jõuavadki lõpuks ometi, siis nimelt, kui nende liikmed on jooksvast puretud ja küürus selga ei suuda enam ükski truup soojendada. Kuid isegi siis pole nad veel meie päralt, sest nende mõtted ja süda on nüüdki üha merel!

Õhtuks kogunevad naised Epp Loona juure, isegi Ahe Taral, sel külavanema uhkel proual, on äkki nagu asja siia. Ta võtab taskust vardad ja lõngakera, istub tulele lähemale ja hakkab kiiresti, kiiresti sukka kuduma. Tuleb Eerik Lammi ema, Peeren Andersi naine, Tuiska noor perenaine, tulevad teisedki, teretavad, istuvad vaikselt tule ümber ning nende näpud on nii kiired, imekiired. Neil pole juttu ega rääkimist, mõni üksik sõna libiseb otsekui kogemata suust, nad on tulnud vaid selleks, et oma hädas olla pisut koos ja tunda oma suguste lähedust. Neid rõhub ühine mure ning kui õlad lähestikku kokku panna, oleks nagu pisut kergem. Kui ei näeks nende näppude vilgast liikumist, võiks arvata, et nad tukuvad, nii vaikselt ja väarikalt on nad siin koos. Ja Epp Loona, ikka lahke ja leidlik, tõstab paja tulele, tal on veel üsna, üsna natuke kohvi, aga see on nüüd ilmtingimata viimne peotäis, ta kallab kuuma vedelikku kruusidesse ja ulatab külalistele — eks ole see suur rõõm, mida ta suutis neile valmistada? Kustunud silmad löövad hetkeks särama, suunurgad otsekui tuksatavad rõõmsalt — ah seda armast Epp Loonat, talle tuleb ikkagi andestada ta rohked patud, sinna pole midagi parata. Nüüd nad otsekui hakkaksid juba pisut taipama, miks nende mehed hiilivad siia.

Sukavarraste klõbisesedes ja heegelnõelte välkudes ütleb siis mõni naistest, et, näh, tuul — kevadiselt vali ja tormine, viib kasvõi katuse ära. Ja teine, tõstmata silmi, vastab nagu kauge kaja — jah, muidugi — tuul!

— Miks minnakse merele, kui see on nõnda ohtlik!

Kuid see on järsk ja trotsiv hääl, see kostab võõralt ja võikalt ning ei sobi siia. Hetkeks peatuvad kõigi näpud, silmad tõusevad ehmudes. Eks ole, see on ju pastori tütar Kelli Lund, jumal hoidku! Mida siis tema siit otsib, kas ka temal on merelt oodata poega või meest? Kuidas sattus ta siia — keegi ei näinud ta tulekut ega kuulnud ta sammude astumist. Või ei näe preili, et siin istub Eerik Lammi ema, et Peeren Andersi proual on pisut piinlik?

— Jah, hüüab Kelli ägedalt, mehed on juba kolm nädalat merel, kuid keegi ei tõtta appi? Ehk on nad juba hukkunud? Miks ei joosta leitnant Sauvere juure ning ei paluta, et ta alarmeeriks lennukeid, jäälõhkujaid, nagu see sündis läinud aastal? Te vaid istute norutades oma sukkade, kampsunite ja pitside man, sest teie mõistus ei võta muud!

Ta on äge, see preili, nagu tuletukk, põhku visatud.

Ent nüüd tõuseb Peeren Andersi perenaine, ta paneb hoolikalt lõngakerad ja sukavardad tasku, kohendab oma lillelist narmastega rätti, ta isegi naeratab pisut-pisut, kui ulatab lahkumiseks käe.

— On tõesti juba hilja, ütleb ta väarikalt. Oõ jõudis nii imekiiresti kätte, eksin veel metsas ära, jumal hoidku! Ja mõnus oli siin sinu man, Epp Loona, ole tänatud kohvi ja lahkuse eest!

Ja kui uks ta taga on kinni kolksatanud, tõuseb Ahe Tara.

— Täna kohvi eest! ütleb ta lahkesti. On minulgi aeg minna.

Muidugi, nad ei pruugi rohkemat rääkida, Kelli Lund peab ise taipama, et tema ilmumine oli sündsusetu. Ja nõnda nad lähevad, mitte korraga koos, vaid üksteise järele eraldi — nagu kolksatab uks, nii tõuseb järgmine. Isegi Epp Loona viskab räti õlgadele ja ruttab välja. Ta peab end ometi vabandama külaliste ees, kui nad kogunevad seal metsas, et üheskoos küla poole minna.

Kelli Lund on jäänud keset koda seisma, noruspäi ja lööduna. Kustuv tuli saadab viimseid suitsukeerutusi püstloodis unka poole. Ning äkki kuuleb Kelli naeru, säärast tasast ja heasüdamlikku vulinat, nagu hakkaks oja paisult alla langema. See tuleb koja nõgisest ja pimedast nurgast, ühetasaselt rõõmsalt.

— Lööne! karjatab Kelli Lund ehmunult.

— Vana Lööne, kes muu, üteldakse nüüd naerdes. Tule lähemale, laps, mu sõrmed pole sind veel iialgi puudutanud, kuigi su teed ristlevad sageli minu omadega — seal rannas. Ikka kui liigun vastu tuuli, tunnen oma jalgade all su lõhnavaid jälgi, nagu oleks hirveparv tulnud vee manu. Oled rahutu, Kelli — leian su jälgi metsas, rannal ja põllul, oléd neid nagu heegeldusega saare täis tippinud.

Ning otse vaistlikult hüppab Kelli vana Lööne poole.

Soojad, pehmed käed sirutuvad talle vastu.

— Lööne, lausub Kelli Lund värisedes, kas näed mu tulevikku? Räägitakse, sa olevat nõid ning inimsaatused olevat sinu ees lahti — vaatad nagu allika vette. Räägitakse, sa võivat eksimatult ennustada surmapäeva ning isegi sündimine on sulle ammu ette teada?

Vana Lööne naerab ikka veel.

— Midagi ma ei näe, olen pime, lausub ta kurvalt. Olen jäänud rippuma elu külge ega saa temast lahti. Või mis ongi su tulevikust näha? Oled nagu hõbedast kelluke, mille Issand on köitnud oma traavli looga külge, kui kihutab tuhatnelja ühest kaarest teise. Ja seal sina tilised — rõõmsalt, kui tee viib üle tasase lagendiku, kurvalt, kui rattad veerevad üle mugerikkude ja kivide.

— Ja muud midagi?

— Muud ei midagi, naerab vana Lööne.

Ent nüüd sirutab Kelli oma käed vanainimese poole, ta küsib sosinal ja mangudes:

— Aga Eerik? Kas Eerik Lamm jõuab tervena merelt?

Vana Lööne tõsineb, ta käed muutuvad äkki külmaks ja luiseks, hääli kalgiks, ta tõuseb istmelt ja lükkab Kelli eemale.

— Mine koju, lausub ta pahuralt. Kuuled, kuidas meri on rahutu ning üks tormipuhang püüab eelmist sabast. Näen su isa — ta kõnnib toa ühest nurgast teise ja on rahutu sinu pärast, Kelli. Oled talle suureks mureks, peaksid teda säästma.

— Kes säästab mind! hüüab Kelli, end sirgu ajades. Isegi siin ei peeta mind miskiks. Tulen häda ja rahunusega, ihkan mõnd troostivat sõna, kuid kalurite eidekesed viskavad kiiresti sukavardad kotti ja ruttavad minema, nagu tooksin tõve nende majja. Kuid ma ei taha ju muud, ma ei ihalda muud kui vaid ühe inimese suust langeks kasvõi juhuslikult sõna: Eerik Lamm! Ma olen seda sõna korranud päevast päeva, ikka ja alati, ja nüüd tahaksin kuulda, kuidas kõlab see teise suust. Või olen ma nõudnud liiaks palju? Isegi sina oleksid võinud seda mulle ütelda, Lööne, kasvõi seepärast, et meie jäljed on rannal, metsas ja põllul sedavõrd lähestikku, nagu oleks ema oma tütrega kõndinud.

— Olen vana ja pime, ma ei tea midagi, lausub vana Lööne kurjalt.

— Küllap sa tead, või mispärast muidu peetakse sind nõiaaks! hüüab Kelli. Isegi mina võin vahel näha nii selgesti — merele laskuks nagu udu, see tihe- neb, virvendab ja äkki hakkab sealt paistma triiviv jää ning jääpangal Eerik Lamm, üleni lumes ja külmanud. Ning ta hüüab, ikka hüüab ta, kuid kuidas ma ka ei pigutaks, ma ei kuule ta häält. Näen vaid liikuvat, ahastavat suud.

Ent nüüd astub vana Lööne lähemale.

— Lähed koju! ütleb ta käskivalt.

Ning kepile toetudes komberdab ta kojast tuppa. Läheb Kelligi, et tippida rannale uusi jälgi.

Need on rõõmutud päevad, täis häda ja pinevat ootust. Möödub neljaski nädal, kuid hülgeküttidest pole ikka veel teateid. Ei randu ühtki paati, ei saabu rannikute päästejaamadelt ühtki telegrammi. Ja siis pole parata muud, Siimen Tara laob jalorisse hülgenahku ja rasva, ta võtab vana Peeren Andersi ja postivedaja Tehve Lammi madrusteks ning nad sõidavad linna toidu järele. Hetkeks tahab külavanem olla koguni uhke ja rõõmus. Tal on hülgenahast kasukas, tal on jalas pikad meremehe säärikud, ta kõnnib tähtsalt ja iseteadvalt — ei, ärgu räägitagu, nagu ei saaks nad oma ülesandega hakkama? Ilmadki on muutunud pisut vaiksemaks, laine loksuks nagu jõuetumalt, tuuled on pöördunud uuesti nordi. Kuigi on karta öökülmi ja jää valgumist lahte, pole ometi paremat nõu — nad peavad sõiduga ruttama, et enne uut tormi tagasi jõuda.

Mõned naised on tulnud randa jalorit saatma, nad vehivad kaua rätikutega. Ning kui jalor, tuulest haaratud, hakkab kiiresti kaugenema, langevad need rätid äkki silme ette — üsna pikaks ajaks. Siin on näod vastu merd, siin pole nägijaid, seepärast jäävad naised siia kauaks, kauaks. Ja kui lõpuks võetakse rätid silme eest, siis ei vaadata mitte kaugel virvendavaid jalori purjesid, vaid lastakse pilgul libiseda üle mõõtmatu veevälja, kas ometi lõpuks pole näha mõnd lähenevat paati. Nõnda on vaadatud eelmine nädal, vaadati eile ja üleile, vaadatakse homme ja ülehomme, nõnda ei väsita vaatamast ka edaspidi.

Nad ei oska nüüd midagi muud, nad kogunevad tuliku juure ning seisavad siin päevad läbi, tummalt ja alandlikult. Nende silmad on pöördud leitnant Sauvere akende poole — ehk ilmub sinna keegi, kes tooks lohutust?

Eljen jookseb välja: mis siis nüüd, miks seistakse siin?

Ei midagi, nad on tulnud niisamuti. Ehk saabub mõni teade kusagilt rannikult, siis on nad kohe siin käepärast.

Rumalus, arvab Eljen, kui saabub teade, küllap jookseb ta siis ise külla. Mingu naised koju.

Ei, mispärast, nad võivad ka siin pisut seista. Neil pole kodus midagi teha. Seal on nälgivad lapsed ja loomad, nad ei jõua enam vaadata seda viletsust. Ehk alarmeerib härra leitnant lennukeid? Ehk saadetakse jäälõhkuja kadunud hülgekütte otsima? Pastor Lundi preili Kelli ütles ka, et midagi peaks ometi tehtama!

Kuid siis jookseb küla poolt Tuiska perenaise noor poeg.

— Saabus Teo Praakli paat! hüüab ta kriiskavalt.

Saabus esimene paat! Oleks nagu tuli pandud räästa alla. Kiiresti üksteise võidu, seelikusabad peos, joostakse randa. See on suur uudis, see on kirjeldamata rõõm — lõpuks ometi randus esimene paat.

Isegi pastor Joosep Lund on tulnud randa, temagi nägu õhetab ärevusest.

Mehed suudavad vaevu rääkida, nad on nälginud ja külmanud, nende näod on kasvanud habemesse. Ning kuuldes äkki enese ümber niipalju pärimisi ja

kiljatusi, pööravad nad näod kõrvale: saadagu ometi aru, nad on olnud üle kuu merel, nad on võõrdunud inimhäälest, nende kõrvadel on valus. Ning nad pole kedagi näinud, nad tulid Soome lahest läbi Suure väina, nad ei kohanud seal ühtki oma saare hülgameeskonda.

Järgmisel päeval randub Eero Kuigu meeskond.

Siis tulevad teisedki, ikka üksteise järel, koormaks rohkesti hülgenahku ja rasva.

Ainult Matt Ruhve meeskonnast pole keegi midagi kuulnud.

Kolm luuletust

SUVEÕÕ

eskpäeva lõoska
hingeldand kops.
Õõ suviküps
piserdab kastet rõõska.

Üksainus loidab
tuhandest täht.
Ja päikese taht
hommikut veel ei koida.

Nüüd küpse vilja
vahele teen
ma oma tee,
õnnelik käija hilja.

Ja nagu nisu,
võrsuman maast,
ma nõnda saan
endata olla pisut.

O lämmi süli
suvise õõ,
nüüd kinni lõõ
hõlmad mu õnne üle.

LEEGITSEV LIIV

Leegitsev liiv
üle taeva.
Tusas ja vaevas
kõik ainult viiv.

Maisest mu ööst
ahtaks käveks
ees jäädva läve
käib mõttesööst.

Särav maailm,
kuhu randa
rutuga rändad,
kauguse silm?

Igaviku ust
ei mu riiva
hulluse tiibki
kesk otsatust.

Surelik ma.
Sina kestad.
Ikkagi kustud,
ajalik sa!

Leegitsev liiv
üle taeva,
tusas ja vaevas
kõik ainult viiv.

KUI TÕUSEB PÄIKE

Mis valgust mahedat on taevas täis
ja puude vahe, väli, võsa, aas.
Kui laps ma istun kasteheinas maas,
ja mõte unelmate teedel käib.

Üks suur ja sügav valgus hommikust
kui metsaallikatest üles keeb.
Ei ole ärrganud veel kõrkjad vees
ning pilvedes ei koida õhetust.

See on see tund, kui ärapöördud meel
loob muinasjuttu kõige algusest.
Kui tõuseb päike tulevalgusest,
kõik kuu ja tähed kahvatavad eel.

Toompea läänest

Ansambel turu ääres: Krediitpanga maja, „Elamu“ maja, Urla maja

Pealinna ülesehitusest

Üldolukord

Õne viimase aastaga on meil ehituskunstilised küsimused hakanud huvitama üldsust suuremal määral kui iialgi varem. Selle huvi põhjus on tegelik ja sundiv; Eesti pea-

linn vajab ülesehitust säärasel kujul, mis vastaks ta üha suurenevatele eluliste tarvetele — ja ta esinduslikule positsioonile nii meie endi kui ka meie külaliste silmis. Sest milleski ei saa ühe rahva kultuur väljenduda ülevamalt ja kõike siduvamalt kui arhitektuuris. See on praktilise edu ja vaimsuse sümbioos — mida tihedam ja vahetum, seda parem, seda kunstilisem.

Meie huvi arhitektuuri vastu on aga paraku ärrganud otsekui alles üheteistkümnendal tunnil. Kogu meie senise iseseisvusaja esimesel kolmel veerandil oli Tallinna ajakohastamises läbi aetud vähemaga kui hädavajalikuga. Kesklinnas oli arhitektooniliselt mõjukaid ehitusi teostatud ainult neli: Riigikogu hoone, EKA maja Vabadusväljakul, Urla maja turu ääres ja Laenupanga maja Karja tänaval, pealegi igaüks neist täiesti eri stiilis. Tsentrumist kaugemal oli ehitatud üksikuid nägusaid villa-tüüpi elumaju, mõni linna koolihoone ning paar massiivsemat korteritemaja linnateenijaile, ja vahest ka mõni arvessetulev „omakorteri“-kooperatiivi- või koguni üürimaja. Need kõik aga

kadusid — ja kaovad enamasti praegugi — Tallinna stiihilises ning plaanitus pilkaagulite meres, mis on aina paisunud ja nähtavasti neelanud peagu kõik ehitamiseks tarvitavad vabad kapitalid. Agulisse ehitajad kasutasid küll ametlikku ehituslaenu, kuid väga harva tõelisi arhitekte.

Säärasel meie kõigi linnade agulistumise või isegi alevistumise protsessil on olnud mitmeid põhjusi. Kõigepealt rahva üldine majanduslik kehvus, kuid selle kõrval ka palju valusam puudus: ühiskondliku ja kollektiivse algatuse arenematus seoses arhitektuurilise kontrolli nõrkusega vananenud vene ehitusseaduse tagajärjel.

Siiski on ka meie pealinna arhitektuuri omajagu aidanud rikastada ehituslaenufond, mis 1922. a. seaduse põhjal loodi riigi ning omavalitsuse summadest, ja mille kasutamistingimused olid algul ülisoodsad. Sellest fondist omakorteri-ehitajate kooperatiividele antud laenu tulemusena on endise Politseiaia asemele kerkinud üks suur, kauniste ebaühtlane ja oma karmusega ähvardav elamublokk Kreutzwaldi 19 ning sellele lisaks stiililt, ent mitte kujult terviklikum, samuti raskepärase „põhjamaise“ iseloomuga blokk Jannseni tänavale. Kindlaks tervikhooneks on komponeeritud ainult sirgjooneline äsjaalminud ühismaja nende naabruses, Gonsiori 43, mis muide on ehitatud ametliku ehituslaenuta. Kõige suurem hüpe edasi saavutati meil organi-

seeritud ja toetatud ehitustegevuses varem kui 10 aasta eest Pelgulinna koolimaja ümbruses, kus praegugi aina laienetakse plaanikindlat ehitamist uute tänavate kaupa. Pioneerideks said siin kaks ühesuguste väiksemate korterite-majade gruppi: üks, Kolde tänaval, ehitati kooperatiivile „Oma Kolle“ (arhitekt Pikkov), teine, lõunapoolne, linna poolt linnateenijaile (arhitekt H. Johanson).

See Pelgulinna plaaniasunduse südamikoma punaste kivi-katustega, valgete majaseintega, osalt klassikaliste ilustusmotiividega („Oma Koldel“) ja puhta korrapärasusega on muidugi kauniks oasiks Tallinna perifeeriade kõrves.

Kolmas koht, kus ilmneb stiiliandval määral kollektiivsete ehitusalgatuste tulemusi, on Lilleküla. Siinne asundus „Uus Tare“ on noorem teistest ja rahuldab kunstiliselt kõige enam — eriti oma kahe ühekordse kaksikelamu-tüübiga, milliseid tuleb lähemalt puudutada allpool.

Neile erandeile vaatamata olid Tallinnas kaasaegse arhitektuuri saavutused nii vähesed ja kogu ehituskunsti olukord nii ebamäärane alles 1934. aastal, et sellal ilmunud „Eesti Arkitektide Almanaki“ eessõna-artiklis „Arkitektuur kui sümbol“ kirjutab Edgar Kuusik: „Kui meie oma arkitektuuri järele, mis domineerib nii linnas kui maal, peaksime otsustama oma kultuuri taseme üle, siis jõuaksime küll paratamatult üsna kurbade järeldusteni... Mis puutub meie alevitesse¹⁾, siis on nende tekkimine... suur arusaamatus ja näitab, et meie ühiskondlik ja kultuuriline arenemine kängu on jäänud, maad andes individualistlikule meelevallale ja mingisugusele ebamäärasele teotsemistungile ilma sihita, ilma väljavaadeta.“

Praegu pole rõõmustaval kombel enam kaugeltki põhjust nii suureks pessimismiks. Vahepeal on majanduslik tõus ja stabiliseerumine võimaldanud eraisikuil ja ettevõttele püstitada senisest palju suuremal arvul ja suuremas maastaabis moodseid äri- ning elamuhooneid. Põhjapaneva tähtsusega aga on viimaseaegse riikliku

võimu otsus asuda pealinna esinduslikule ülesehitamisele järjekindlal ja suurejoonelisel kujul. See sünniks niihästi riikliku ja omavalitsusliku kui ka eraehitustegevuse kaudu. Viimane on asetatud riigi ja omavalitsuse koostööl põhjeneva täielise kontrolli alla. Linnavalitsuse Ehitusosakond valvab selle järele, et tähtsamate tänavate väljaehitamine sünniks kindlate kavandite järgi, milles on ette nähtud ning ühtlustatud 1. hoonete kõrgused, 2. katuste kallakud, 3. hoonete rühmituste ilme. Fassaadide üksikasju — s. t. stiili — ei kirjutata muidugi mitte ette, kuid nad alluvad samuti järelevalvele. Praegu on juba olemas kavandid Narva ja Pärnu maanteede üldise arhitektoonilise kujunduse kohta.

Kogu selleks ülesehitus- ja kaunistustööks peab andma aluse uus ehitusseadus, mis on koostatud Teedeministeriumis. Seega oleks tehtud lõpp ehitajate-omanike meelevallale, mis peagu piiramatult valitses varem, suure tsaariaegse Venemaa jaoks valmistatud logeda ehitusseaduse maksvuse ajal.

Selle meelevalla ja „metsiku ehitamise“ üle kurdavad „Eesti Arkitektide Almanaki“ mõlema eessõna-artikli autorid — Edgar Kuusik ja August Volberg, kes kahtlemata tunnevad olukorda kõige tegelikumast küljest. Ent sellest peab masendust tundma ka iga võhik, kel on silmad ning miinimum ilumeelt ja kes ei põlga minna veidi väljapoole Tallinna Rohelist Vööd.

Säärane suur ja ajaloolise tähtsusega küsimus, nagu on uue arhitektoonilise ilme ning uue paeluva kodususe andmine riigi metropolile, peab aga saama tõeliselt üldsuse asjaks, kui ses tegevuses tahetakse saavutada laialdast edu ja avaldada kaasaõmbavat mõju kogu maale.

Igal juhul on vajalik üldsusele tutvustada nüüdisaegse ehituskunsti probleeme ning voole ning harjutada inimesi hindama oma ümbruse arhitektuuri. Vahest veelgi tähtsam oleks esteetiliste arhitektuuriküsimuste sõelumine asjatundlikumas

¹⁾ S. t. käesoleval juhul ka agulitesse.

avalikus arvamuses selleks, et selle ülesehituse ümber ei tekiks akadeemilise vaikuse ja isoleerituse õhkkonda, mis ei saa olla soodus suurte rahvuslike ja rahvalike algatuste võrsumisele. „Enam kui ükski teine kunstiteos tekib arhitektuurne teos ühiskondlikust kogutahtest, nii et kodanik õigusega võib uhke olla sellele“, kirjutab E. Kuusik oma ülalmainitud artiklis.

Alljärgnev arutlus ja vaatlus ei taha olla rohkem kui üks huviavaldusi vaatekohalt, mis on paratamatult omajagu subjektiivne, kuid vähemalt püüab silmas pida ja selgitada ka objektiivseks peetavaid mõõdupuid.

Ansambliküsimusist laiemas ulatuses

Arhitektooniliselt vaimustavad linnad ei saavuta oma mõju mitte niivõrd üksikute šedövriliste ehitustega kui oma üldpildiga. Selle esteetiline ning terviklik efekt põhjeneb paljude suurte ja väikeste tegurite koosmõjul — alates üksikhoonete omavahelisest sobimisest rühmkujundeiks — **ansambleiks** kuni kaugete perspektiivide-panoraamide iluni. Säärased linnad-kunstiteosed ei teki mitte iseenesest, vaid on teadliku ning süsteemse linnaehitamise tulemusi.

Säärast ühisstiilsuse sarmi, vana ja uue kokkusulamist vitaalses ja loomulikus kunstilises üldatmosfääris, lõppeks üldse harmoniseeriva ja korrastava inimvaimu ilmnemist arhitektuurilise „materiale“ valitsejana — seda kõike pakub Tallinn vähem kui ükski muu linn nende mitte just paljude seas, mida allakirjutanul on olnud juhust silmitseda. Ent laiade isiklike kogemustetagi on teada, et senisele Tallinnale ei leidu kergesti võistlejat nimelt kirevuses ja plaanituses, nurklikkuses ja rahunuses. See on säärast laadi juhuslikkuse-„stiil“, mis kunsti-kavatsuslikuna võiks mõjuda vaid mingis ekspressionistlikus maalingus. Kõrvuti muistne romantika ja nüüdne tööstustehnika, läbisegamini vana puuaguli viletsad ehtehilbud, mis näivad olevat laenatud vene kroonu puuarhitektuurilt, ja uued sirged

suurmajad oma tulemüüridega, peagu mitte ühtki õiget pikemat tänavat mujal kui äsja heinamaale planeeritud linnaäärtel — see kõik moodustab Tallinna omapära. Ent see valutokitavalt korratu omapära võib arengulooliselt vaatekohalt meeldidagi. Temast võib koguni inspireeruda see, kes säärases kaoses näeb uue kujuneva linnorganismi energiad ning eeldusi — ja kes Tallinnat vaatleb ta toredas amfiteatrilises asetuses pae- ning liivakõrgendikkude ja mere vahel.

Tõepoolest, kui läheneda Tallinnale laevaga või vaadelda teda rongilt Lasnamäe nõlvakul, kust Vanalinna ja Toompea uhke ning kirev kuhi projekteerub mere taustale, siis on raske meenutada efekte teistest põhjapoolse Euroopa linnadest, mis suudaksid võistelda meie pealinna panoraamiga. Paraku see esimene mulje on habras ja teaterlik, on rohkem nägemus kui reaalsusetaju. Linna tõelise palgega tutvumine ei jäta temast püsima kuigi palju.

Ometi jääb kindlaks tõigaks, et Tallinna asend on väga soodus ulatuslike arhitektooniliste ansambli-efektide saavutamiseks. Siin pole oluline mitte ükski see eeldus, mis seni on kõige rohkem pääsnud mõjule — nimelt Toompea-Vanalinna ja Tõnismäe ümbruse kaugelenähtav positsioon kõrge- mal lähemast naabrusest. Vähemalt sama- väärtuslik on üldpildis linna raamumine idast kuni lõunasse ulatava kõrgendiku- äärega, mis alles loob Tallinnast majas- teetliku amfiteatri ja annab linnasüdames seisvale akropolisele rahuliku, vaatevälja sulgeva vastukaalu. Kuid see vastukaal, see linna raamistus häirib oma katkendlik- kusega ning kergusega niikaua, kuni Las- namäe serval ja ka Ülemiste künkail puu- dub pidevam, massiivsem ning helkjam ehitustejoon! Kuivõrd aga positsioon sel kõrgendikuserval soodustab hoonete mõ- julepääsu ja tõstab nad otse üleloomuli- kult monumentaalseks, selles veenavad suu- repäraselt oma valitseva paistvusega lin- namadaliku üle praegune filterveevärgi ehitus ja — Põhja puupapivabrik. Võib ütelda, et see linna kaguserval kõrge blo-

kina kerkiv hall vabrikumassiiv on üks mõjukaimaid ja koguni ilusaimaid ehitusi Tallinnas... Tema ja ta kahe tohutu korstna kadumisega jääks linna-pilt hoo- bilt lamedaks.

Niisiis pole sugugi tarvilik, et Lasna- mäe-Ulemiste joont ilustataks just nn. esinduslike hoonetega või villadega. Sel- leks kõlbaksid ka moodse ning arhitek- tuurse välimusega tööstushooned — kui vältida kõrgete korstnate sagenemist —, ja igasugu muud puht-praktilise otstarbega toekamad ehitused. On tõsi, et Lasnamäe pikale kaldale ei taheta elumaju ehitada tuulte kartusel. Kuid kas pole seal maa- pinnas tervem kui näiteks all Kadrioru ra- joonis? Rääkimata väljavaatest.

Kõige vähem väljavaateid näib praegu olevat ootusel, et linna arhitektooniline raamistus jatkuks kunagi ka Ulemiste kün- kaile. Siin laiuvad puupapivabriku riitade- platsid — ja veepuhtuse huvides „tabuks“ kuulutatud maa-ala veevärgihoone ning järve ümber. Kas see kõik aga peab jää- ma nii igavesti?

Veevärgihoonest edela poole venib praegu liiva- ja metsakõrve joon kuni välikõrgendikuni kuskil kaugel Harku taga. Ometi peitub selles kõrves mäe ot- sas suur Nõmme linn! Tallinnasse on näha ainult mõnede hoonete valkjat kuubis- tikku ta algusest, silikaadivabriku ümb- rusest. Kas poleks aga kõigiti rõõmsam ning inimsõbralikum, kui säärast helki paistaks kohati ka mujalt läbi Mustamäe metsa sünge valli?

Kuid peab veel pöörduma tagasi Tal- linna maastikulise peatrumbi, nimelt Las- namäe juure. Tuleb märkida, et Kadri- oru pargi suursugustamiseks ja fooni- miseks ei ole midagi soodsamat ning oma võimalustega kiusavamalt kui Lasna- mäe kallaku kasutamine: terrassideks, kit- samaiks ja laiemaiks treppideks, ümaralt tõusvaiks teedeks, dekoreerimiseks ele- gantsete ehitustega.

Muide on kogu Tallinna maastiku põh- jamaise ranguse, avaruse ja karmijoone- lisuse keskpunktiks Lasnamäe järsaku kõr- geim nurk paemurru juures „Marienbergi“

kohal. Tuleb küsida, kas see kantsitao- line mäeneem polnuks sobivaim koht näi- teks säärasele mälestusmonumen- dile, nagu tahetakse püstitada Sõjamäe künkale keset tasandikku? Kivimurru nur- galt ta paistaks kõikjale linna ja otse ma- sendaks vaadatuna sadamast ning Kadri- oru rannalt, millede vastas see loomulik kaljukants tõuseb.

Kui linnakavandajal oleks käes Tal- linna ala tühjana, siis ta kahtlemata vai- mustuks sellest — ja vist küll paratama- tult tõmbaks ühe sirge avenüü Toompealt Lasnamäele. Kummagi mäe nõlval või- nuks selle tänava vaade lõppeda terrassi- dega — treppidega, mida ülal krooniksid monumentaalsed hooned...

Säärane unistus on meil tegelikult väl- jaspool teostamisvõimalusi — vähemalt ettenähtavas tulevikus. Küll aga oli veel mõne aasta eest ette nähtud ühe esindus- likuma avenüü läbimurdmine ning välja- ehitamine Veneturult sirgjoones üle „Ka- levi“ platsi ja Politseiaia keskkoha kuni Vilmsi tänavani, tehes seal kääna- ku veidi paremale, otse Lasnamäele. Kuid kuuldavasti ei pääse tulevikus Veneturult nägema mitte otse Vilmsi tänavani: nüüd Consiori jätkuna mõeldud avenüüle tuleb käänak sisse õigeusu kiriku kohal Rei- mani tänaval.

Pikalt sirgjooneline tänav pole ju ise- enesest kuigi soodus üksikehituste mõjule- pääsmiseks ega maalilisemate vaadete kujunemiseks. Siiski on kahju, et vaata- mata kesklinna poolt eemalduvate täna- vate enamiku tulevasele laiendamisele ja osalisele õgvendamisele, ei saa Tallinn ka tulevikus neist ühestki päris sirget täna- vat — ka Narva maanteest mitte.

Mõni puhtalt kaugussejuhtiv tänav ai- taks hajutada seda teatavat umbuse tun- net, mis Tallinnas liikujal võib tekkida sageli väljavaate kitsapiirilise tõttu. Sa- muti on seni välja arendamata Tallinna plaanis õigupoolest endastmõistetavad kontsentrilised ringteed. Nende poole püütakse näiteks Kreutzwaldi tänava tulevase pikendamise- ga teispoole Tartu maanteed. Siiski, üks suuremaid ja tervi-

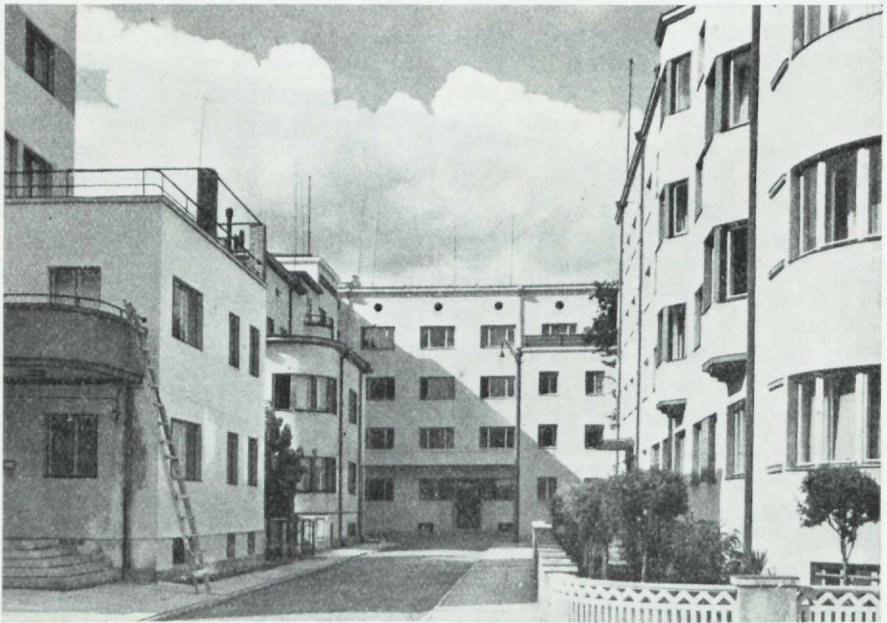
Vabadusväljaku lõunaäär: Palace-Hotell, kino „Gloria Palace“, EKA maja

Pärnu maantee kurvi majad nr. 30 ja 32 (E. Jakoby, E. Habermann)

*Lenderi gümnaasium ja E. Habermanni kavandatud üürimaja
endise Politseiaia asemel*

Ansambel Raua tän. nr. 31—33

tatavamaid uuendusi tulevases linnaplaanis on esinduslikumaks bulvariks muudatava Liivalaia tänava jätkamine kaarja puiestena praeguste Kaasani, Aspe, Kompassi-Pronksi tänavate üldsuunas kuni sadamani. See läbimurre lahendaks tublisti seniseid pahimaid ehitusdzungleid ja looks hea lisäühenduse sadamaga.

„Uuslinna“ kesksema osa avarust ja ilu aitab tulevikus kindlasti tõsta ka asjaolu, et eriotstarbeliste ehituste jaoks ei ole praegu varutud mitte üksi kvartaalid Vabadusväljakult kuni Veneturuni, vaid ka aedaterohke Tõnismäe-Toomkuninga rajoon ja Aia tänava ala kuni Merepuiesteeni.

Suurejoonelise ruumikujunduse huvides tulevad kõik Vanalinna lõunast ja idast piiravad puiesteed — Kaubajaamast kuni Merepuiestee keskkohani — ja siit kaugemale hargnevad peatänavad äärestada 5-kordsete hoonetega kinnises ehitusviisis, s. t. vahedeta (kesksete väljakute ääres on kõrgusnorm muidugi suurem — 7 korda). Kaugemal alaneb neil peatänavail maksuma pandud ehituste kõrgusmäär 4 korrale, kuid ehitusviis jääb kinniseks Narva ja Pärnu maanteedel kuni raudteeni.

Üldse peaks hoonete rivistamise ja sarnastamise küsimust Tallinna ülesehitamisel mitmekülgselt kaaluma. Kinnisi, ühtlasema kõrgusjoonega ja ehituste sobivusest korralikke majaderivisid üle kahe maja ulatuse meie pealinnas äsja kummalisel kombel veel ei olnudki — välja arvatud vahest lühike Kaarli puiestee. Nüüd on pideva tänavaseina näitena tekkinud juure vastne Pärnu maantee paremkülg „Kave“ vabrikust Hariduse tänava nurgani (ja Aia tänava vasempoolne algus). Sellegi äsjasaavutatud alguse puhul võiks aga küsida, kas on igakord mõtet viia ühekõrguse karniisjoone alla eri laadi maju, milledest mõned pealegi uhkustavad õige esiletikkuvate ilustustega. Muide asetseb mainitud rivistuse algusosa vastas — kuni Sakala tän. nurgani — ebaühtlaselt ja kiirevaltki hoonestatud lõik, mis annab lahtrisema tänavapildi murtud ülajoonega. Ometi pole see „kubistliku“ või eksooti-

lise ilmega perspektiiv sugugi liiga halb, isegi mitte liiga rahutu, kuna pole näha kõrgemate majade katuseid. Uudselts ja soliidset väljaehitatud tänavad kõrgemate kivimajadega lahtises ehitusviisis võiksid muidugi pakkuda palju paremaid ja huvitavamaid perspektiive. Pealegi saaks selle lahendusega vältida magistraaltänavailmaanteedel lagedate tule müüride nähtavale jäämist pikemaks ajaks vastu väljaehitamata krunte. Hoonete erikõrguski ei tarvitse siin alati olla kurjast.

Lahtise ehitusviisi pooldajad rõhutavad, et see moodus annaks kõikjal kesklinnast kaugemal vabama tegutsemisvõimaluse ehitajate eestilikkule individualismile. Muidugi on ka praegu lahtise ehitusviisi rajoonina 3—4-kordsete kivimajadega ette nähtud õigupoolest suurem osa linnast, alates näiteks Kentmanni ja Endla tänavatega; siin kehtib vaid ehituste kõrguse ülimäär — 14,5 meetrit. Pealegi, nagu juba tähendatud, on omanike-ehitajate „valgustamatu individualism“ Tallinna ilme soogastanudki.

Kuid teisest küljest ei saa salata, et majade täielikumal sarnastamisel on ka oma esteetilised miinused, eriti vähenõudlikumais ärrajoones, kus univormimine peamiselt tulebki kõne alla. Pelgulinna plaaniasunduse vanem südamik meeldib oma heleduse ja vahest veel enam oma piiratuse tõttu. Küsitavam on juba nende 3-kordsete ja täiesti ühetaoliste kastmajade kogumõju, majade, mis asetsevad koolihoonest edasi läände (täielik sarnasus on siin õigupoolest juhuslik, kuna nõutud on ainult üldkuju ühtlust). Ja Preesi ning Aarde tänava ühekordsed lihtsed puumajad, enamikus vaid krunditud, ei jäta oma pisierinevustele vaatamata huvitavat või siis suurejoonelist üldmuljet. Üldse on täiesti univormitud ja rivistatud linnaäärne „Siedlung“ ikkagi omaaegne saksalik moeliialdus, mis on juba taandunud elavamate ansambli efektide taotluse ees.

Hoopis mõjukam ja samuti otstarbekam oleks väikekorterite saamiseks suuremate ühisstiilsete „kollektiivmajade“ ehitamine rühmiti, mitte liiga kaugel kesklinnast.

Stokholmis näeb selleotstarbelisi rikkalikult palkonitega varustatud 8-kordseid blokke rahuliku rohelise keskel. Nii jääks kõrvalisemais rajoones seda enam ruumi ka väiksemate aedmajade jaoks. Tallinna nüüdseist rohelisemaist „asundusist“ on peale Pelgulinna kaugema osa ja „Uue Tare“ Lillekülas siiski mainimisväärne ka Magasini ja Kodu tänavate vahelise parkikese ümber asetsev väikeste värvikate puuehituste ansambel, mis mõjub õige hubaselt. Siin ei ole majad univormitud, kuid kavandid on tehtud Linna Ehitusosakonna soovide kohaselt. Samataoline uus keskus Graniidi ja Sõja tänavatel on kahjuks tunduvalt metsistunud muu aguli sarnaseks.

Kesksemaist ja tegelikumaist ansambli- küsimusist

Tarvet ruumi kujunduse ja dekoratiivsete elementide ühtlustuse ning stiilikindluse järele ei ole vana Tallinn meie ajale peagu sugugi pärandanud ega õpetanud. Narva ja eriti Tartu ühtlasemad südamikud on võimelised avaldama oma uuele ümbrusele palju tervemat mõju kui Tallinna vanalinna praegune kirev romantika. Lohutame end sellega, et ajalooline Tallinn pakub turistidele ikkagi rahvusvahelise kuulsusega maalilisust. Kui aga küsitakse, mis on ses vanas linnas tõeliselt stiilikat ning silmapaistvat, siis jääb loetelu õige lühikeseks terviklikkude ehituste osas. Ulejäägis on väärtuslikku vaid fragmendikeste kaupa: portaale, aknaraamistusi, simse, karniise — lõppeks looduslikku maalilisust krohvmüüres ja punaseis katuseis. Kuid 19. sajandi teisel poolel ja hiljemgi historitsistliku stiilideplageerimisega ning -kombineerimisega ehitatud ja ülevõimu saavutanud „esinduslik Süda-Tallinn“, milles prevaleerivad mingid sünged laskepiludega kastellid, ei vääri mingit põhimõttelist säilitamist. See „stiil“, mis lobbab muide eriti vägevasti Tõnismäel, on olnud Tallinna suurim õnnetus — sest see on inspireerinud ka Tartu ja Narva maanteedel nähtava ahas-

tamapaneva uhkusarhitektuuri. Vanemategi sääraste tõusiklustoodetega võrreldes on otse liigutavad ja tulevad võimaluse korral säilitada mõned 19. sajandi algupoolelt põlvnevad mõisnikemajad Toompeal oma pisikese, ent korrektse ja kuidagi originaalse klassitsismiga.

On selge, et Vana-Tallinna kui terviku eitamatu sarm ei johtu stiilsusest ega ühtlusest, vaid õigupoolest kõigi stiilide ülatusterohkest segipaiskumisest. Seepärast võib ütelda, et seda kirevuse sarmi mitte ei hävitaks, vaid pigem suurendaks vanemate ehituste vaheldumine kasvõi päris moodsetega, milledeks helgiksid mõjukad materjalid — klaaspinnad, erilised kivi ja kunstkivi sordid, isegi metallid. Põhimõtteliselt ei takistatagi praegu moodsete hoonete ehitamist Vanalinna neis kohis, kus ei ole tegu just 400—500-aastase gootika naabrusega või ühtlasemate ansamblitega nagu Pika tänav keskosas. Kuid ümbrusega kooskõlastamise nõuded, mis kehtivad ehituse kohta kesklinnas, kuulukse siiski olevat mõnikord liiga karmid.

Et piiratumate fassaadidega moodsed sirgjoonelised ehitused on siin päris kodus, seda näitavad kino „Bi-Ba-Bo“ Viru tänaval, „Luterma“ maja V.-Posti tänaval, juureehitus Voorimehe t. 9, ja Rüütli tänav nurgas A. Tõnissoni tööstusmaja.

Leidub otse vastupidi ka mittejulgvastavaid näiteid liigest kohandamisest vana ümbrusega: Laial tänaval nr. 4 äsja ehitatud 2-kordne maja sobib rivisse, ent on uue kesklinnaehituse jaoks peagu lubamatult provintslik ja väikeseaknaline. Siin jõuame lähedale algelisele tõele: vanas ja eriti keskaegselt „romantilises“ laadis ei saa ega tohi nüüdisajal ehitada, kui arvestada kasvõi ainult hügieeni nõudeid.

Üks noobleimaid ja tarvitatud materjalitki Vanalinna sobivamaid kohandusi on gootikasugemetega põhjamaist renessansi kasutatav majadekogum Pika-Mundi-Teenri tänavate vahel. Kuid selle ehitusega liituv ja mõneti sarnastatud maja Kinga-Teenri tänavate nurgal rikub oma liiga suure ja raske viiluga Raekojaplatsi tasakaalu. Vii-

mast see väljak küll õigupoolest ei oma, nii et ütleksime: nimetatud viil purustab ümburse mõõtudesuhted. Samuti näeme, et maja Viru tän. nr. 5 terroriseerib tänavapilti oma liiga laia ja arhitektooniliselt näotu massiga.

Selgub, et Vanalinna ajakohastamisel, s. t. kasvõi osalisel elamis- ja töötamiskõlvuliseks muutmisel oleneb uute ehituste sobivus ümbresse vähem nende stiilist kui mõõtudest ja struktuurist. Eriti teatav elavakontuuriline modernism võib siin anda ilusaid üllatusi, millist näeme praegugi Sauna tänava alguse mornivõitu ümbresses. Ka Toompeal ei tarvitseks jääda igaveseks püsima väikesed ja viletsad „mõisamajad“ järsaku läänekaldal. Looduslikult on Toompea määratud kandma hoopis teissuguseid hooneid — kaugusse mõjuvaid, monumentaalseid. Ja põhiliselt võttes on siin Toompea lossi muistne külg suureks toeks ning julgustuseks meieaja arhitektuurile.

Peale Riigikogu hoone on suurim iseisvusajal teostatud muudatus Toompeal järsk kaartühemetega müür vastu Falgi teed. Perspektiiviliselt teeb siin raskusi lossi lõunakülje ja müüri mitteparalleelus. Võiks ütelda, et see paemüür sobib hästi kogu Toompea põlise kalju- ja müüriservaga, ja et ta annab kogu lossiesisele mingi väärrika ja karmi eraldatuse ilme, kuigi pole hea, et nüüd on suletud vaade lossile Toompeast mööduvalt liiklusteelt. Mõnesugune astmeliselt tõusvate terrasside ja treppide süsteem oleks vahestanud avarama ja representatiivsema kogumõju — kuigi loss ise oma praeguselt laadilt vahest ei nõuagi väga suurejoonelist ümbrust. Toompea kaljul asetseva riigitsentrumi väärrikas arhitektooniline kujundus oleks iseenesest väga meelitatav ja tänuulik ülesanne. Praeguse õigeusu-peakiriku keskkuup laseks end muide kasutada mingi monumentaalse püsthooone aluseks või tüvikuks... Igatahes on R. Lesta fantastilisil ettepanekuil „Olionis“ Toompea „foorum“ väljaehitamise kohta olnud tõsisel psühholoogilisi põhjusi.

Tegelikult on praegu päris-esindusliku

Tallinna keskuseks mõeldud vähem Toompea kui Harjumäe jalalt algav ja Narva maantee suudmega lõppev väljakute, eriotstarbe-ehituste ja puisteede võõde. Saatuslikult pole see omal ajal plaanitud mitte pealinlikuks ning avaraks keskuseks, vaid pigemini kohandatud Vanalinna äärt tähistava sakilise kantsidejoonega. Ta kõverus-tega võiks veel leppida, kui oleks olemas ühendav vaade Vabadusväljakult ta tulevase Vabadussõja-monumentidiga allapoole linnatsentrumile, kuhu ehitatakse raekoda. Pärnu maantee säärast ühendavat perspektiivi ega organiseerivat telge ei anna. Pilk Tallinna plaanile teeb selgeks, et pole üldse võimalik plaanidagi suunda Vabadusväljaku keskel „Estonia“ ja Pärnu maantee vahelise väljaku keskele. Vahest aga vähendaks mõlema väljaku „teineteisest möödavahtimist“ suuna läbimurdmine Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi kohalt läbi hoovide-aedade praegusele turule üle Saksa Teatri lavaosa? Sel juhul tükelduks kõnealune eriotstarbe-ehituste kvartaal üksikuile isoleeritud esinduslikele hooneile väga sobivaks alaks ja võimaldaks ka otseühenduse Kentmanni tänava suunast Vanalinna. Mainitud koolihoone ja Saksa Teater on praegu juba niikuinii väga küsitavad oma esinduslikkusest. Loomulikult ei tarvitse siin muutmatult säilida ka teised ehitused, vahest peale reaalgümnaasiumi-hoone.

Siiski on kogu kõnealuse vöötme keskosas juba enne Maailmasõda saavutatud ehitamises suurt ja ajakohast arhitektuurset joont. Nimelt „Estonia“ ja nn. Krediitpanga maja on teostatud tolleaja parimas ning moodseimas euroopa stiilis — „jugendist“ arenenud põhjamaade resp. „soome“ stiilis. Need kaks hoonet annuksid rõõmsa ansambli, kui nende vahele ei oleks juba veidi varem kerkinud morn Saksa Teater, mille rüütliromantikas ja detailide küsitavuses ilmnevad kõik pärisjugendstiili pahed.

Krediitpanga majaga sobib õige hästi samal tänavajoonel asuv Urla maja oma äärmiselt selge ja lihtse ning moodse loogikaga. Paraku on ka siin puhtama ansambli mõju

võimalus hävitatud — seekord koguni hiljem nende kahe hoone vahele ehitatud „Elamu“ maja (nn. „arstide maja“) välisilmega. Viimases on mõjuvõtteks kõrgusse suunduv pilastrite-püstjoonestik (pluss tornärkel oma lipuvarrastega), mis ei sobi Urla maja aknaridade rahuliku horisontaalse rütmiga ega Krediitpanga maja ümardatud monumentaalsusega. Mõnevõrra siiski päästab kogumõju ja annab praegusele turule päris tüseda külgeina nende kahe uue 7-kordse maja ühine karniisjoon, värvinguühtlus — ja „Elamu“ maja „torni“ asukoht mitte hoone esikülje keskel, vaid kolmest majast moodustuva rühmjoone ligikaudses keskkohas. — Kõik muu turu ja Veneturu väljakala ääres praegu nähtav ei vääri arvestamist.

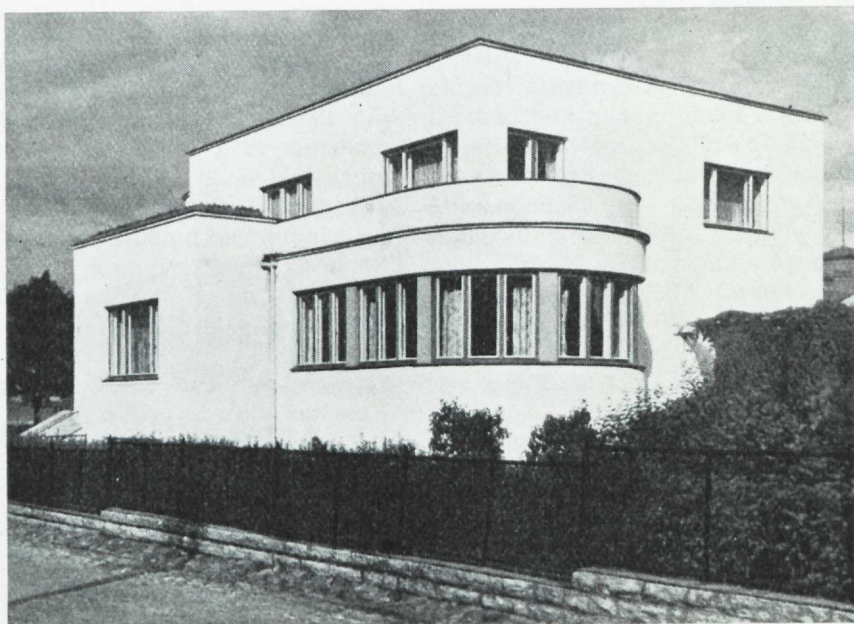
Mõnesugust ulatuslikumat esinduslikkust on juba saavutatud Vabadusväljakul. Kuid just see Eesti esinduslikem väljak mõjub praegu otse maailmaimena oma ansamblipuuduselt. Teame, et selle tulemuse on põhjustanud erisuguse ülesehituskava kehtimine peagu iga uue platsiäärsel hoone püstitamise ajal. Algul olid nõuded liiga väikesed, mille tulemuseks on kitsalik „Gloria-Palace'i“ kinohoone ja Kunstihoone liigmadalus. Kuid kahjuks pole ka paari aasta eest valminud 6-kordne ja kerge siluetiga Palace-Hotell lähemalt kohandatud EKA ja Majaomanike Panga 7-kordsete majade tugevate aktsentidega. Samuti mõjub ansamblikelemente nõrgestavalt hotellihooone ja EKA maja fassaadide vähearhitektuurne poolekslahkamine laiemate akende püstribaga (EKA majas see on põhjendatud treppidekoja asukohaga, teises üldse mitte).

Seoses Vabadusväljaku üldise põneva probleemistikuga on peagu liigne märkida, et vältimatuks eeltingimuseks igale lahendusele on ehituslikult saamatu Jaani kiriku kõrvaldamine ja uute kordade pealeehitamine „Gloria Palace'ile“ ning Kunstihoonele, naaberhoonete kõrguseni. Kõrgeimaks majaks saaks väljaku ääres tulevane 8-kordne Tööstuspalee Kaarli puiestee ja Roosikrantsi t. nurgal. Üks lisakord üle siin kehtiva määra on kavandi autorite

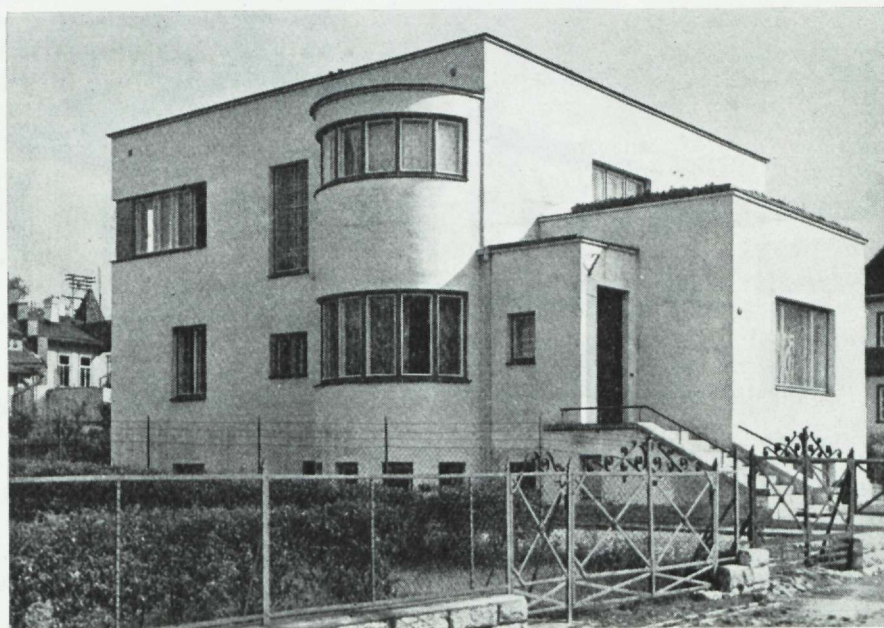
A. Kotli ja A. Soansi poolt ette nähtud seepärast, et Tööstuspalee asetseks Roosikrantsi suunas tagapool EKA maja (jättes kasutamata tänavate teravnurga) ja näiks samakõrguse korral väljakult vaadates madalamana. Selle hoone ehitamine algab kuuldavasti õige peatselt — mis aina rõõmustab Tallinna praeguse agullikkuse all kannatajaid.

Võiks veel lisada, et peetakse üldiselt lootusetuks saavutada tulevasele Vabadussõja-monumendile nähtavust oluliselt kaugemalt kui väljakult eneselt. Tänavad ainult „riivavad“ Vabadusväljakut, mitte ei suubu temasse.

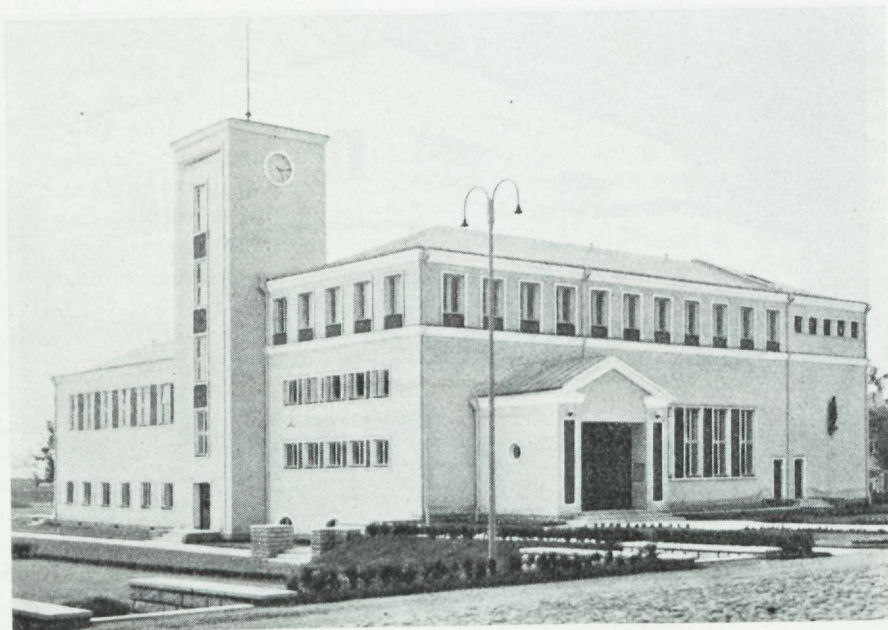
Uue juba teostatud ülesehitusega Tallinnas kerkinud teravamais ansambliküsimusist jääks veel puudutada olukorda Hariduse tänava ja Tõnismäe nurgal. Siin rõõmustavad silma kaks nägusat, moodset ja lamedast „fassaadsusest“ põikuvat maja — üks „voolujooneline“, tänavate teravnurgal, ja teiseks rõõmus ning puhas Prantsuse Lütseumi hoone Hariduse tänava alguse vasem-küljel. Paraku puruneb selle paiga elav arhitektuurne mõju, kui vaatleja pöörab sisse Hariduse tänavale. Häiring aga ei johtu mitte lütseumi-hoone madalast asetusest võrreldes nurgamajaga, vaid sellest, et lütseumi õrnale esiküljele vahib vastu ta kõrgema rivaali päris hoovlik hoovipool! Nurgamaja on „igakülgne“ ainult nurgal, kaugemal aga paljastub „fassaadmajana“. Ka ta kõrval Tõnismäel äsja valminud 5-kordne maja näitab Hariduse tänavale tagakülge. Siiski, see külg on kumernurgaliselt etteulatava keskosa tõttu akende ja palkonite rütmilt huvitavam kui mõnigi fassaad, kaasa arvatud sama maja oma! Tõelise fassaadi annab ka Hariduse tänava poole alles järgmine, praegu ehitusel olev Tõnismäe maja — Ühishaigekassa suurhoone. Hariduse tänava kenaks kujuneda töötavat ilmet muide häirib veidi ka uue Kodumajandusinstituudi hoone massiivse lõunapoolse otsa liigne lähedus Haridusministeeriumi majale. Tundub, nagu oleks siin kaks raskest aktsenti, kaks jõudu kogemata vastamisi põrganud.

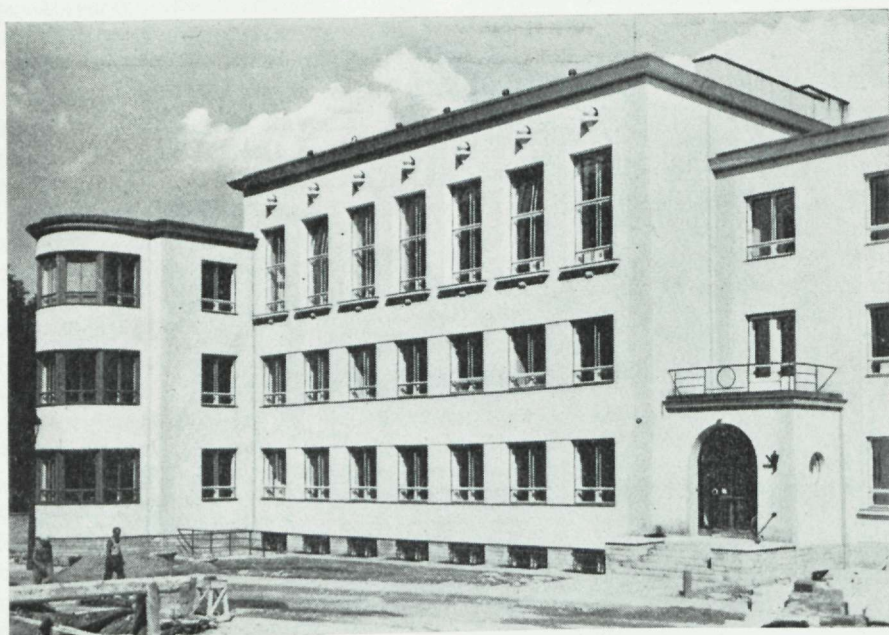
E. Lohki kavandatud aedlamu Lahe t. 6, vaade lõunaküljelt

Sama ehituse vaade põhjaküljelt

Kopli rahvamaja, E. Lohkilt

Prantsuse Lütseumi hoone, H. Johansonilt

Eeskujulikku ja elulist sobivust täielikult sarnastamata ning stiililiselt väärtuslike uusehituste vahel pakub Tallinn siiski juba paaris kohas. Kõigepealt olgu nimetatud Pärnu maantee kurv oma kahe rahuliku ja elegantselt lihtse fassaadiga nr. 30 ja 32, milledes laiade akende read ning nende proportsioonid seinapinnas, ühtlane karniis ja kummagi maja kunstgraniidi värving annavad selge ning peene kooskõla.

Teiseks positiivseks näiteks on Politseiaias Lenderi Gümnaasiumist ja ta kõrval üle Kreutzwaldi tänava asetsevast uuest eramajast moodustuv hele ning haruldaselt puhtajooneline ansambl, mida eemalt silmates tunneb otse meeoleolu tõusu. Erilise harmoonia annab mõlema hoone välimuses oluline stabiilne tasakaal püstmõju ja rõhtmõju vahel.

Meeldiv oma lihtselt ja kergelt puhtuselt on ka E. Lohki loodud riviansambl Raua tänaval, Kreutzwaldi t. nurgal.

Puhtajoonelisuse ja helkja mittedümmetirilise „kubismi“ kaudu rõõmsat kodusust ning intiimsust taotleva moodse puht-elamuarhitektuuri alal on Tallinnas ligikaudu rahuldavalt teostatud üks ansambl. See moodustub Raua tänaval viiest 4-kordsest majast, nr. 31—33, mis on koondatud väikese põiktänavakese ümber ja annavad üsna huvitava õue mõju.

Pealinna praeguse plaanimise ja ülesehitusega tegelevad arhitektid rõhutavad üldiselt, et meie maa ning eriti Tallinna ajalooliseks ja osalt nüüdsekski õnnetuks on olnud ansambliküsimuste unustamine nende stiilitaotluste kõrval, mida saab rahuldada üksikhoone ulatuseski. Arhitektuurne ansambl on aga tähtsam üksiküllatusist nii praktiliselt kui ka esteetiliselt vaatekohalt. Ansamblikunstiga ning teadusega luuakse nüüdisajal linnu, mis on tervikuna kunstiteosed ja ühtlasi heaks kodus võimsale elule.

Tänapäeva ehitusstiilist ja selle näiteist Tallinnas

Möödunud sajandil juhtus õigupoolest esmakordselt ajaloos, et arhitektuur — ja

ka suuremat publikut teeniv osa kujutavast kunstist — kaotas täiesti oma loomuliku elujõu: orgaanilise loomingu võime. Arhitektuur laostus seniolnud stiilide väliseks jälgendamiseks, lõpmatuks laenamiseks minevikust ja stiilide kokkukleepimiseks eri elementide kaupa ilma mingi uusloominguta, mis väljendanuks oma aja sisu ja vastanuks ka muus peale ehituste kubatuuri aja tarbeile, nagu seda ometi olid minevikus suutnud kõik ehituskunsti perioodid. Püüdes „ilu“ poole, segati tihtigi ühes ning samas fassaadis kokku kõik maailma võimalikud stiilid, mille tulemusena saadi ainulaadselt võimatu stiil. Näiteid selle pika perioodi ehitusist Tallinnas on asjatu tuua — nad püsivad veel praegu ilmetandvas enamikus, eriti Vanalinnas.

Otseselt hädaohtlikku mõju see historitsistlik ajastu oma „monumentidega“ Tallinnas siiski loodetavasti enam ei avalda. Inimeste silmale tundub uus-aegsete hoonete puhtajoonelisus ja ehtsem materjalimõju vist küll juba loomulikuna ning meeldivana, nii et vaevalt keegi enam tahab hakata jälgendama näiteks Eesti Panga vana hooneosa või Postkontori maja või ehitada enesele poe mõne säärase Tartu ja Narva maanteede vana „äripaviljoni“ stiilis, mille raskel fassaadikesel ilutsevad renessansi, oriendi ja „juhkontali“ ehted (pluss laskepilud!), ent seesmus on pime ja kitsas, olles toodud ohvriks kunstile.

Kuid just kõige viimasel ajal on mõnigi omanik soovinud oma uue maja ülakorra akendevahed dekoreerida valgest kipsist muistsete akantuslehtede lokistikega, mis peavad olema pilastrite kapiteelid, ja mõni arhitekt on seda kindlasti proponerinudki. Seepärast tundub, et saksa-vene Tallinna ja eesti Juhkontali stiilipolüüp elab ja on kardetav praegugi, põimides oma haarukaid tasapisi ümber „moodse joone“, kuna viimast ei osata veel õieti mõista ja arvatakse, et õiget ilu saab hoonetele anda lõppeks siiski vaid vanade „äraproovitud“ ilustusmuustritega.

Ent pöördugem siiski jälgima protsessi, kuidas südametunnistusega historitsismi põllep tehti mujal maailmas oluliselt kahjutuks juba ammu, nii et mõnel väga kultuurisel maal ta on praegu päris välja surnud. Arhitektoonilise loomevõime taas elustumine nimelt sündis möödunud sajandi lõpul ühes „jugendstiiliga“ — selle stiiliga, mida nüüdsed arhitektid küll meenutavad peamiselt siis, kui on tarvis näidata, et püüe kõrgekraadilise „hingestamise“ poole võib ehituskunsti viia naeruväärsuseni. Kuid „jugendliku“ moodsuse liikumine oli siiski vabastav revolutsioon. „Jugend“ läks kõikjal õhinal välja hoonete isikupärasele ehtimisele uute tundmuslike siluetikujunduse ja eriti ornamentika võtetega. Sel teel said arhitektid end otse poetidena „välja elada“. Väga tihti võeti fassaadidele lihtselt üle ilustusmustreid raamatute lehekülilt! Paberil mõeldu kanti kivile. Mõnikord mindi arhitektuuris otse pildiraamatuliseks, nagu näeme Pikal tänaval Stude äri kõrval asetseva kitsa fassaadi „egiptuslikest“ naistepedest ja muist kujutusist. Ilmse „jugendi“ näiteist Tallinnas võib veel mainida Saksa Teatrit, Itaalia saatkonda Pärnu maanteel, monumentaalitsevat suurt elamut Tatari 23, ja kasvõi räpakat maja Viru ning Vana-Viru nurgal.

Kuid „jugendi“ üheks mõjuvõtteks oli siiski ka hoone terviksilueti pingestamine ning suurejoonelise rütmi taotlus avaste, palkonite, tornide jne. paigutuses. nagu seda näeme „Estonia“ ja Krediidpanga „põhjamaist stiili“ hooneist.

Nüüdsete arhitektide meelest on aga needki liiga meelevaldsed, subjektiivsed. Viimase omaduse hädaohklikkust tajuti ka selle stiili aktuaalsuse ajal, ja mõnel pool, eriti Saksas, mindi tervendust otsima klassikaliste liigendusmotiivide uuesti elustamisest üldiselt moodsesiluutiliste hoonete fassaadidel, nagu on mõnevõrra tehtud juba „Estonia“ kumerate tiibfassaadide kujunduses. Kuid järjekindlamalt klassitiseeritud „jugend“ jäi siiski taha ehtse „põhjamaise stiili“ saavutusist. Seda demonstreerivad Tallinnas Tütarlaste Kom-

mertsgümnaasiumi ja Laenupanga hooned, eriti aga neist uuem Raua tän. koolimaja. Laenupanga hoonel ei puudu graatsiat karniisialuse osa proportsioonides, kuid ei puudu ka põhjendamata lüürikat („kreeka kelp“ pole tõesti mingi nägemisväärsus), nii et üldiselt tuleb imestada, miks säärane ennesõjaaegse ilmega suurhoone püstitati veel aastal 1926. Parim klassitsistliku „jugendi“ toode Tallinnas on vahest Linnapanga hoone oma sihvakusega.

Lähtekoha siirdumine välisest seesmisse, näiliste väärtuste pinnalt tõelisemate keskele, toimus arhitektuuris nimelt juba enne Maailmasõda. Selles väljendus uue sajandi ehitamisrõõmus, kõikjal struktuuri-sügavusse tungiv ja kompromissidele vaenlik vaim. Kõige äärmisemalt ja puhutamalt ilmnes uus elutunne kubistlikus kunstivoolus, mille peamiseks kandjaks olid intellektuaalselt ikka selged ning kokkumatud prantslased. Kubistlik maaling on praegu moest läinud, kuid me kõik tajume, et meid ümbritsevad moodsed rakendus kunstid on oma värs-kuses ning lihtsejoonelisuses pärit üldise kubismimoe ajast. See asjade olulist kuju nõudlev kunstivool mitte üksi ei toonud „asjade kunstile“ hoogsa uuestisünni, vaid parandas talle ka uue arusaamise ornamentist. Viimane tehti materialähedaseks, matemaatiliseks ja tihti ebasümmeetriliseks. Peaasi aga on, et ornament üldse kõrvaldati kõikjalt, kus ta tähelepanu kilustades segab eseme materia ja vormi ilu, näiteks kauni glasuuriga keraamiliselt vaasilt — ja arhitektuuriselt ehituselt. Arhitektuur, suurim rakenduskunstidest ja nende kokkuvõte, sai kubismilt ja temaga otsemalt seonduvaist muist „ismidest“ igatahes väga palju ergutust ja alust oma olulisima olemuse otsimiseks.

Seni oli ehitust mõeldud peamiselt dekoratiivse nähtena, lähtudes enamasti fassaadi esteetilisest mõjust. Kubismisõbrad aga ütlesid: ei, ehitus pole mingi ühepinna-line dekoratsioon ega kuliss, vaid kolmemõõduline ning igakülgne plastiline kujund kolmemõõdulises ruumis! Pealegi — ta ei pea rahuldama mitte kõigepealt es-

teetilis erutust otsivat silma, vaid tema kasutajate kõiki komfordinõudeid. Ta peab andma elamis- või töötamisruumi ja õigupoolest alles teises järjekorras rõõmustama silma. Selleks arvestatakse kõik ehituse otstarbest dikteeritud eriruumid ja nende laad — ja asetatakse need „kuubid“ resp. ümarkehad — terved ja pooled „silindrid“ — üksteise kõrvale, peale jne. nii, nagu on võimalik saavutada suurimat mugavust ehituse kasutajaile, arvestades muidugi ka ehitustöö lihtsust.

Säärane menetlus arhitektoonilises loomingu on kahtlemata terve ja orgaaniline, olgugi et tema tegelikkuses küllap on tihti mõjunud kubism esteetilise vooluna mõõtuandvamaltki kui puht-praktilised kaalutlused, nagu tunnistavad nüüdse modernismi eestvõitlejad ise. Selles pole eristatavat pahet, sest esteetiline peab ka „kubistlik“ loomingu olema igal juhul — ainult tingimusel, et „vormilisi tulemusi alati läbi katsutaks, neid näivusest puhastataks ja lõppsihi vaatekohalt korrigeeritaks“ (J. J. P. Oud.). Lõppsihiks aga on „uus ja seejuures mitteaajaline klassika“. Säärane suur pretensioon põhjendatakse väga tõelähedasele väitele, et nüüdisarhitektuuri seadused on ühtlasi klassilise arhitektuuri ja ka teiste stiilide terveima tuuma seadused. Ehituskunst on tänapäeval rajatud nõudele, et arhitektoonilises kuiundamises oleksid vormielemendiks ainult ehituse „kehalised“ massühikud. Nende rühmitamisest-ühendamisest johtuvat proportsioonideilu ei elustata muuga kui avauste (akende-uste) ja igasugu rõdude ning „vakatuste“ rütmistava paigutusega.

Elulised nõuded ja samuti mitmekesisusvõimalused murdsid aga peagi sisse uude arhitektuuri ning lõhkusid „puhta kubismi“ või pigem arendasid teda edasi. Kõigepealt ilmnas, et täiesti vabas kubistlikus struktuuris sai elavamõjuliselt ja ühtlasi monumentaalselt ehitada vaid vabalt üksiseisvaid hooneid — villasid, koolimaju jne. Tänavarivis ja üldse linna-massiivis seisvate hoonete ilmestamiseks oli tarvis üha enam esteetiliselt väärtus-

tama hakata nende konstruktiivseid elemente, millest tuleb moodse ehituskunsti ühe kallaku nimetuski.

Erilise hoo andis konstruktivistlikele katsetusile ja kujundusile uute materjalide nagu raudbetooni, raua ja teiste metallide, erisuguste klaaside jne. konsekvantne ärakasutamine. Ses suunas on moodne arhitektuur peagu kõikvõimas.

Uues Tallinnas kuuluvad konstruktivistlike efektide hulka mitmed üksikud „võtted“ erihoonete välimuses: nii EKA maja püstribide-luustik ja sama arhitekti — R. Natuse — loodud ülerippuv ning laevaninana ettetungiv teravnurk Roosikrantsi ja Pärnu maantee harul; Kunstihoone suur, pooleldi petik-aken ja sissekäigu kujundus; Majaomanike Panga fassaadis vertikaalsete akendevahede kujunemine hiigla-pilareiks ja lõppeks kogu viimaseaegne ribi-„pilastrate“ mood, näiteks „Elamu“ majal. Tõelist konstruktivismi esindab küll ainult Staadioni tribüünehitus — E. Lohkilt. Ehtselt konstruktivistlik on ka elamute ülakordade laiendus ettepoole alumise korra joonest, nagu on kujundatud fassaad Õuna-Vambola nurgal, H. Aarmanilt.

Kuid peale ehitustehniliselt inspireeritud konstruktivismi viljastas moodse ehituskunsti hoovust ka otseselt tehnika kui seesugune. Kogu „moodse joone“ müsteerium on oma alguse saanud massiliselt vabritseeritavaist tarbeesemeist. Nad on inimese ürgse ilunõude tagajärjel aga omandanud puhttehnilisest üleküündiva, lihtse esteetilise kuju, mis siiski ühtib ka tehnilise paremusega — näiteks voolujoon autode ehituses. Neile toetub uus elutaju oma vormideotsingus.

Moodses ehituskunstis ongi toimunud küllalt oluline ja efektne nihkumine nurgelistelt (puht-kubistlikelt) vormidelt ümarnõtketele „voolujoonelistele“, eriti metalli (käsipuude, võrede) ja klaasi käsitusel, ent siiski ka ehituste massiivsemas osades. Voolujoonelist konstruktivismi näeb Tallinnas kõigepealt kogu maja pikuses väljaulatava 2. korra klaas-„ärkli“

ehituses Urla majal ja samataoliselt väljalatuva 2. ning 3. korra juures elamul Pärnu maantee 23. Viimane hoone, E. Sachariase kavandatud, meenutab üldse laeva keskosa, ei häiri seega aga sugugi. Suurtest hoonetest on siluetilt — eriti nurga „dünaamikalt“ — voolujooneline peale juba nimetatud Hariduse-Tõnismäe nurgamaja ka B. Tšernovi kavandatud maja Tartu maanteel 17. Mõnevõrra on säärast joont näha ka Hariduse tänaval valmiva kutsekooli-hoone välimuses: autor A. Jürvetson. Et tänapäeva arhitektuuris tõepoolest praktiliselt vajatakse ka poolümaraid apsisetaolisi vorme, seda tõestab kõnealuse koolihoone põhjapoolne ots, millesse paigutatakse õppekõök.

Niisiis: tänapäeval kujundatakse ehitused vastavalt nende seesmisile funktsionaalseile tarbeile. Sellest on tuletatud jällegi üks voolunimetus, mis praegu kõlab populaarseimana ja vastab ka tegelikult kõige enam praeguse arhitektuuri taotlusile: funktsionalism.

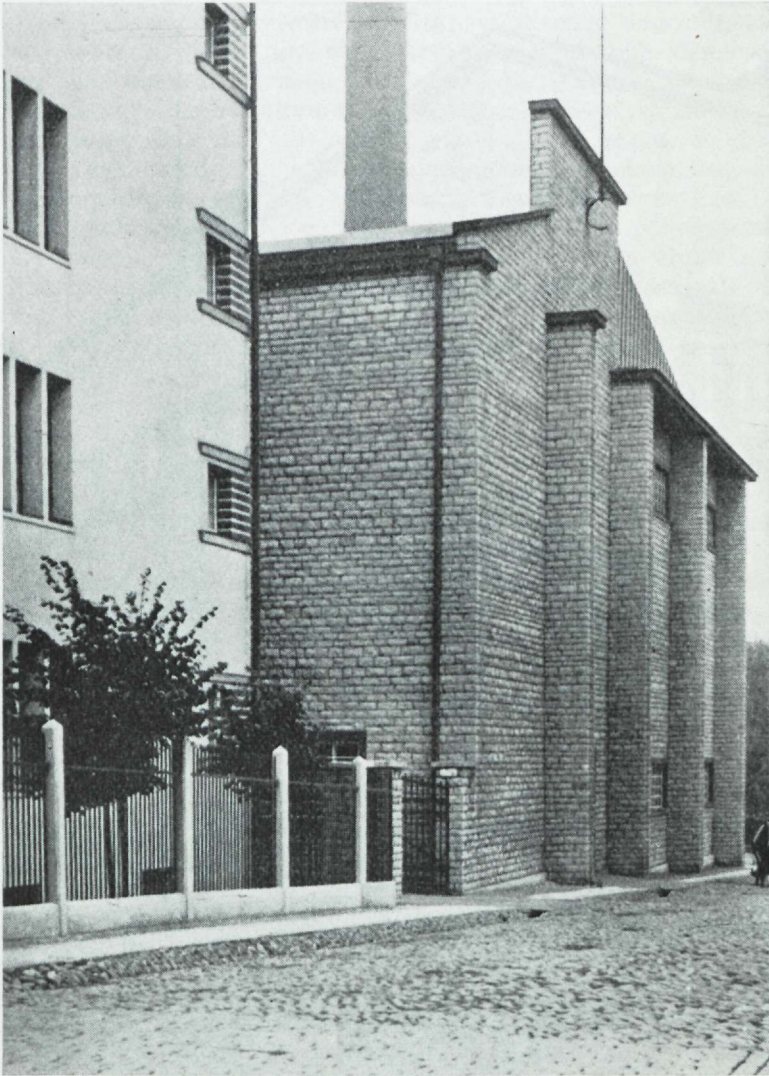
Funktsionalism võtab kokku ning sünteesib kogu pärastsõjaaegse ehituskunsti arengu tulemused. Järelikult on ta oma olemuselt ikkagi üsna konsekventset „kubistlik“-konstruktivistlik, sisaldades muidugi ka „voolujoone“-inspiratsioone ja üha enam kasutades erisuguste moodsete materjalide ja värvingute esteetilist mõju. Kuid stiilina on see uue arhitektuuri aste ikkagi täiesti vaenuline „lüürilisele“ ornamendile ning traditsionalismile. Funktsionalism on nii praktiliselt kui ka esteetiliselt ületamatu koolide, jaamahoone, büroode, haiglate, sanatooriumide jne. ehituse alal; org aniseeritud töö olemust väljendab ta oma suurejooneliselt-lihtse ning kasvõi ainult puhtajoonelisuse tõttu pingelise vormistikuga otse suurepäraselt.

Funktsionalismi esindajaiks Tallinna suuremate ehituste seas on kõigepealt Lenderi Gümnaasiumi hoone Politseiaias, H. Johansonilt, Urla äri- ning elumaja, kuigi viimasel puudub säärane väline ja efektne stiilitunnetus nagu on Lenderi koolihoone klaasilindriline trepikoda, Kopli rahvamaja E. Lohkilt ja lõppeks „Raua-

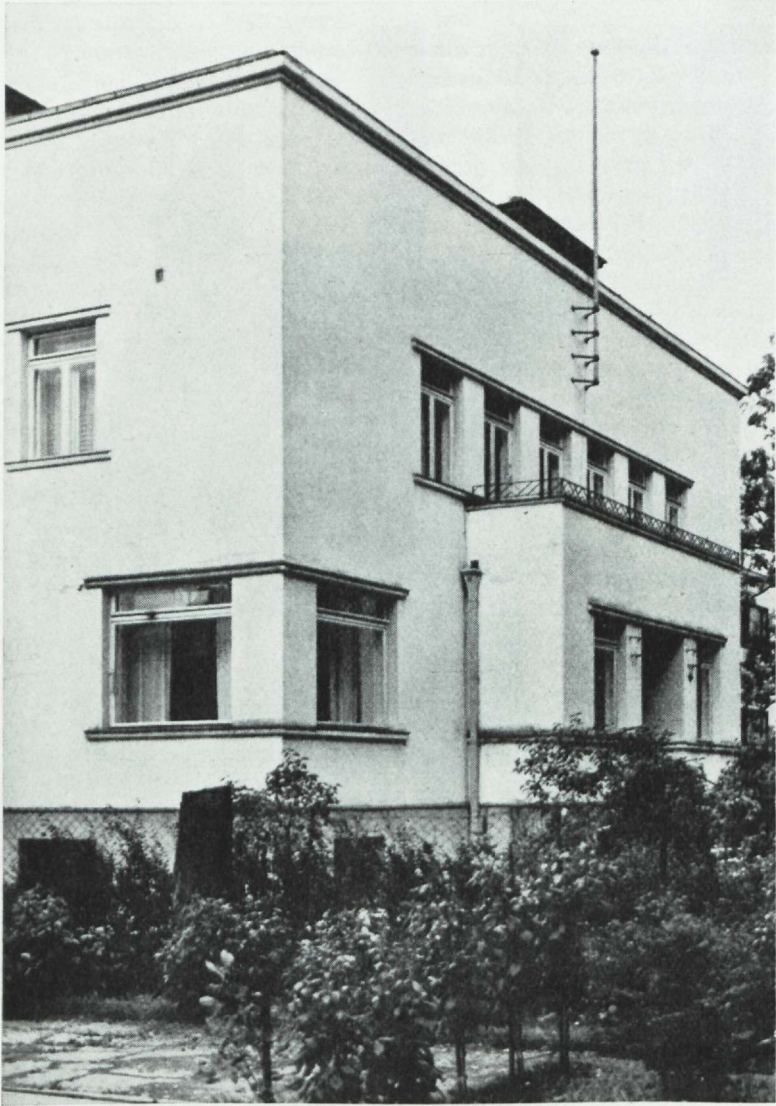
niidi“ vabrikahoone Põhjapuiesteel, samuti ka Urla maja E. Habermannilt. Funktsionalistlikuks võib pidada ka Kunstihoonet (E. Kuusikult ja A. Soansilt) kõiges, peale „suurakna“ klaaskattega imiteeritud peetikosade.

Eriliste probleemiliste takistusteta sobib funktsionalism ka õrnas žanris — villatüübi lõpmatuks mitmekesistamiseks, mille juures pääseb vabalt mõjule ta võime luua õhu- ning valgusrikkaid ruumidekombinatsioone, ilusaid rõdusid, rõõmsailmelisi ja ühtlasi kubistlikult monumentaalseid teravikefekte. Sellelt alalt leidub keni näiteid Nõmme uuemate villade seas — ja veidi Tallinnaski. Eeskätt tuleks nimetada E. Lohki kavandatud aedlamut Kadriorus Lahe tän. 6. Vastuvõetavat ebasümmeetrilist funktsionalismi pakub Kadrioru aedlamute-rajoon seni üldiselt siiski vähe. Maja nr. 25 Weizenbergi tänaval, E. Habermannilt, on kena ja puhas nurkadelt-külgedelt; eriti meeldiv on sissekäik. Kuid fassaadi keskosas häirib akende vertikaalsus, sest nurkknad on horisontaalsed, nagu üldse funktsionalismis näib parimini sobivat horisontaalne liigendus ning rütm. Jääb veel nimetada J. Tartlandi kavandatud silikaatkivist villat Joa tän. 4-a, mis kasutab ka ümarvorme ja kasvõi värvirõõmsat, ent „trikilise“ sissekäigukäsitlusega „funktsionalistlikku“ katusmaja Oru tän. 7, A. Volbergilt, samuti vähenõudlikku ja küllalt puhtajoonelist aedmaja Palli t. 3, F. Wendachilt. Vastu Kadrioru, Koidula tän. 32, asetseb üsna hele ja elavalt — osalt ka ümaralt — konstrueeritud villa, kuid oma detailide korrastamata väiksuse tõttu see ei mõju just eeskujuandvana; eriti segavad pilutaolised rõhtsed pööninguaknad.

Umbes samavõrra leidub ebasümmeetrilisi kompromissitult-moodseid üksikela-muid ka ülejäänud Tallinnas. H. Johanson on kavandanud neist suurema osa: S.-Ameerika 12, Kotzebue 18, Toomkuninga 20 ja lõppeks villa Toompuiesteel, Vismari tän. nurga lähedal. Viimane neist, muide ümarvormideta nagu enamik H. Johansoniloodud villasid, vaimustab oma hu-

Linna elektri- ja gaasivabrik, E. Habermannilt ja H. Johansonilt

Aedelamu Weizenbergi t. 23, E. Jacobyll

base välisilmega, milleks mõjub eriti õnelikult kaasa majale nurgeti ette ehitatud aed-müüride kombinatsioon pluss trepid. Kena on ka O. Siimani kavandatud villa Roosikrantsi 14-a ja E. Sachariaselt elamu Varblase tän. 6. Muidugi mahuvad siia stiilipiirkonda oma ebasümmeetrilisuse ja nurklik-ümara vahelduse tõttu ka säärased suuremad uued üürielamud, nagu on punaste akendevahedega maja Vesivärava tän., staadioni taga (R. Falkenbergilt), või V. Tretjakevitši kavandatud elamu Wiedemanni 6; neist paremgi oma vähete võimaluste juures on maja nr. 13 Koidula tän. rivis, E. Habermannilt. Jääks veel nimetada mõningaid ebasümmeetrilise fassaadiga lihtseid tänavrivi-maju, näiteks Lätte tänaval — ja kõigepealt kesklinna-poolseid, suuremalt osalt juba mainitud äri- ja tööstushooneid: kinod „Bi-Ba-Bo“ (E. Habermannilt) ja „Modern“ (E. Jacobylt), A. Tõnissoni tööstusmaja Rüütli tän. (H. Johansonilt), linna elektri- ning gaasivabriku kaks uut suurhoonet (E. Habermannilt ja H. Johansonilt), ärihoone Vooimehe 9 (E. Habermannilt). Ja kui avar-dame kõnealuse stiilirubriigi piire kasvõi niipalju, et loeme siia kuuluvaiks ka need sümmeetrilised ehitused, mis muidu oma ornamendivaenuliselt ja lihtselt laadilt ilmsesti on funktsionalistlikud (nagu juba toimisimegi Urla maja liigitamisel), siis saame lisaks veelgi paar hoonet. Kenimad neist on E. Habermanni kavandatud maja Lenderi Gümnaasiumi kõrval, ja maja Kunderi tän. 1, E. Benard'ilt; siia kuuluksid ka E. Jakoby äri- ning elumaja Väike-Karja ja Müürivahe t. nurgal, hoolimata mõnesugusest ornamenditarvitusest, ja sama autori maja Pärnu maantee kurvil, nr. 30, kui sellele „andestada“ fassaadivõtteline karniis ja veidi traditsioonilised vormid trepikoja püstakna käsitluses. Sellega õigupoolest oleksidki Tallinnas loeteldud peagu kõik need nimetamisväärased ehitused, mis vabadena erilisist kõrvalekaldumisist enam-vähem sobivad moodse funktsionalismi kui stiilmõiste piiridesse. Muidugi leidub siin-seal kõrvalisemais rajoones veelgi fassaaditraditsionalismist vabu tänavrivimaju

„üldises“ moodses laadis — nii Liiva 17, E. Sachariaselt, või ka suur blokk Gonsiori 43, T. Mihkelsonilt, kus on läbi viidud sümmeetria ilma keskse koondava aktsendita.

On selge, et tõmbasime rubriigile „riivi ette“ võrdlemisi omavoliliselt, kui mitte isegi juhuslikul kohal tähelepanekute reas. See oli hädavajalik: üleminekud on alati liiga ebamäärased kunstistiilide vahel. Ja veelgi enam peaks neid klassifitseerimispüüdeid hämmendama see uue arhitektuuri juhtide deviis, mis ütleb, et iga-sugune praktiliselt põhjendamatu stiilitaotlus ja stiilipiiritlus ainult nõrgestab ehituskunsti. Sellele vastavalt deklareerivad meiegi noored arhitektuuri-reformijad, et õigupoolest on kõigi aegade head ehitused olnud funktsionalistlikud. Nad on hästi täitnud oma ülesandeid!

Tegelikult on nii avar funktsionalismidefinitsioon siiski kasutu. Kuid väga õpetlik on jälgida Tallinna uues arhitektuuris neid kallakuid, mis on tekkinud vaatest, et ehituse funktsioonide hulka kuulub täiel määral ka ta „peremehe“ enam-vähem pidulik esindamine. Tallinna uue ülesehituse suurejoonelise algataja, linnaarhitekt Herbert Johanson, lahendas selle küsimuse esialgu teatava avardatud ning moderniseeritud kohaliku traditsiooni rakendamise-ga. Seda näitavad ta kõrgekatuselised, plastiliselt profileeritud ja kõigiti tugev-rasked varasemad kooli- ning linnateenijate elamuhooned. Mõjukaim neist on Pelgulinna koolimaja, ja tarvitatud vormivõtteil julgeim linnateenijate elamu Raua tän. uue tuletõrjemaja kõrval, mille karniisi raskusele lisanud püstark-lite raske ning tüme barokne raamistus. Õige ilmekalt, ent vähem puhtalt esineb „johansonlik“ põhjamine ning baroksete taotlustega stiil kahe ebakorrapärase blokkmaja välimuses Kreutzwaldi 19 ja Jannseni tänaval. Igatahes on esimese 6-kordse lõunapoolne tiib oma jüleda püst-mõjuga ja kvadraatsete akende ühetasase paigutusega küllalt haruldane ning omapä-rane. Eespool nägime, et hiljem ja osalt selle kõrval on H. Johanson loonud suhte-

lisedl palju ka väärtuslikke funktsionalistlikku laadi ehitusi. Ta kõige viimased paekivist koolihooned aga — Lasnamäel ning Tõnismäel — ja uus väga omapärase põhiplaaniga tuletõrjehooned Raua tänaval on annud mingi päris uue ja erilaadse monumentaalse paekivifunktsionalismi, milles traditsioon avaldub vaid raskevõitu karniisides; välisseinte „rustikat“ ei saa õigupoolest pidada ajalooliseks, kuigi ta määrab nende ehituste ilme. Siiski on ka need kolm hoonet palju „avameelsemalt“ esinduslikud kui sama autori loodud Lenderi Gümnaasiumi hoone, mis kummatigi väga edukalt võistleb ka laitmatult impoosantse ning lihtse Tõnismäe koolihoonega.

Viimase ehituse proportsioonides ilmneb õige tugevasti klassilise staatika põhitendentsi, samuti kui H. Johansonil kavandatud elavaaimelises Prantsuse Lütseumi hoones, mis üldse demonstreerib õige õnnestunud sünteetivõimalust funktsionalistliku vormikäsitluse ja klassilise proportsioonitunde vahel. Siin sobib kenasti koguni puht-ilustuslik kubistlikku laadi motiiv lamede „vaaside“ näol karniisi-alustes ümarnišikestes kolmnurkseil aluseil — (igatahes paremini kui õiskroonornamendid tuletõrjehooned fassaadi 2. ja 3. korra vahel), kuigi nende vaaside „kaaned“ on asjata püstvõõdatatud; 3. korra akende kõrgemus võrreldes alumistega mõjub niisama rahustavalt-klassiliselt kui tavalisem ning traditsioonilisem vastupidine proportsioonidejaotus.

Klassiliste proportsiooniseaduste ja ka sümmeetri abi on Tallinnas mõnigi kord õige edukalt rakendatud selleks, et kergendada raskusi päris moodse arhitektuuri sobitamisel tänavravisse ja saavutada efektsemat esinduslikkust. Hea maitse ja küllaldase „askeetsuse“ korral ei tarvitse säärane sünteetimine sugugi olla kurjast, nagu näitavad eriti Erich Jacoby tööd. Seda kallakut osutab juba Saksa Reaalkooli ebasümmeetriline hoone Luise tänaval ka muuga kui klassiliste ilustusmotiividega. Kadriorus aga on peagu vaidlemata ilusaimaks majaks üksik-elamu Weizenbergi tän. 23. Selle ehituse

tagasihoidlik funktsionalistlik puhtus saavutab haruldaselt hõrgu esinduslikkuse vahekordadega aknarühmade ja suhteliselt suurte seinapindade vahel, peale selle ka sümmeetriaga. Esileulatuvas „portaal“-osas korduvad ligikaudselt kogu fassaadi proportsioonid. See maja mõjub üldiselt raskemana kui puht-funktsionalistlik villatüüp, kuid demonstreerib seda üllatavalt, millise ladinliku „noblessi“ annab väikesele „katusea“ ehitusele ülal horisontaalselt lõppeva seinvõõtme klassiline raskus, s. t. küllaldane laius. Et säärast harmooniat saavutada, ei ole mitte lihtne, seda näeb sama autori samatendentsilisest villa-ehitusest Poska tän. 12-a; siin mõjub juba veidi rõhuvana seinapindade raskus ja akende-pinna väiksus. Kuid haruldaselt esteetiliselt efekti on E. Jacoby saavutanud veelgi vähesemate vahenditega „Uue Tare“ asunduses ühekordse, väga lihtse ja madala sümmeetrilise kaksikelamu välimuses. See on üks meie „funkismi“ reklaamivõimelisemaid näiteid. Temaga võistleb samas asunduses sarnasetüübilise kaksikelamu E. Lohkilt; siin on lihtsus suuremgi ja klassiline kallak on ilmne kaaruste tõttu.

Säärane „klassiline elamu-funktsionalism“ ei lase end aga nii hõlpsasti ja loomulikult varieerida kui pärisfunktsionalism. Selle tõttu näeb ka vähe eeskujuvõtmist kirjeldatud mustereksemplaridest, kuigi sel alal võib arvestada 2-kordset elamut Narva maanteel 79, M. Kolkilt. Küll aga kuuluksid ka sellesse rubriiki juba eespool arvesse võetud kaks üürimaja Kunderi tänaval, E. Benardilt ja E. Habermannilt. Viimase juures on eriti ilmne püüd anda ehitusele küllalt raskelt lasuvat ülemist friisosa, et vältida liigendusrütmi ning proportsioonide ebamäärasust.

Ses näites välditud hädaoht on aga enam või vähem saatuslikuks saanud mõnelegi kesklinnalisemale esinduslikule hoonel. On püütud mööda minna funktsionalismi kui kujuteldud „kastarhitektuuri“ kujuteldud liiglihtsusest, kuid pole igakord küllaldaselt osatud otsida abi klassilisist tõdedest, mis aitavad hädast

üle ka ilma ebamäärase ning minevikulise ehtimiseta. Ilmsemaks näiteks säärasest „kahe tooli vahele istumisest“ on Eesti Panga kollegiaalselt kavandatud ja palju kirjutud uus hoone. Ta suurimaks veaks polegi akende raamumine üle kõigi 3 korra ulatuvasse kuivadesse „lahtritesse“, mida all toetavad klassilised konsolid — vaid küllaldase lõpetuse puudumine ülal, millele lisandub ebamääraselt lamedavõitu katuse nähtavus Vabadusväljakult. „Kubistlik“ hoone „Estonia“ vastas (F. de Vriesilt) on oma põhimõjult siiski kaugelt õnnestunud: sel on rahu-likku toekust laias friisosas ja horisontaalset rütmi aknaridade ning seinvõõtmete vahekorras. Viimane omadus annab tagasihoitud, ent mõjuka elavuse ka Urla maja fassaadile.

Kõige uuemad esindusliku rajooni ehitused kasutavad oma fassaadiliigenduses teatavat vertikaalselt suunatud liigendusviisi, mille vormistik on tugevasti inspireeritud klassikast. Nende hoonete suur kõrgus aga kipub küsitavaks tegema säärase klassikalähedase liigenduse otsarbekuse, kuna sellele loomulikult sobiv „lasuvate“ ja „kandvate“ osade tasakaal kaldub moonutama liiga kergeks ning ebamääraseks sihvakuseks. Säärane mõte tekib Tallinna arhitektuuri ühe viimaseaegse suursaavutusegi, nimelt Majaomanike Panga hoone vaatlusel. Arhitekt Elmar Lohk ei taotle siin küll mingit klassitsismi, kuid klassikalähedase atmosfääri loovad mitmed vormielemendid: akendevaheliste valgete „pilastrate“ päätimine ülal otsekui kandvaise kaartesse, friisosa väljatöötus pluss karniis. Jääb mulje, nagu peaks see friisvööde olema raskem, s. t. laiem, et anda küllaldast „ülesannet“ tohutule kandesüsteemile. Veidi rahutuks tegevat kergusmuljet süvendab alumise äridekorra käsitlus. See pole kujundatud mitte „sammastiku“ aluseks, ehituse sokliks, vaid on kogu maja ulatuses jooksva uste-katuste „riiuliga“ nagu ära lõigatud hoone ülaosast, erinedes pealegi viimase peagu valgest dolomiidivärvingust järsult oma musta kunst-mar-

moriga. Neid kerguse-raskuse küsimusi poleks üldse tarvitsenud kerkida säärase kõrge hoone fassaadi funktsionalistlikuma, vähem dekoratiivse käsitluse korral.

Samalt autorilt on ka Vabadusväljaku teine uus „püsthooone“ — Palace-Hotell. See ei suuda küll võistelda Majaomanike Panga ehitusega, kuid friisosa küsimus oluks siin lahendatud vahest paremini, kui selt poleks võetud orgaaniline lihtsus horisontaalse lamedasakilise mäanderornamendiga. Arvustada tuleb siin ka nurgeliseks stiliseeritud rahvariidelise õiskarika motiivi ülisihvakate pilastrate kateelidena.

„Sihvakusprobleemi“ kui niisugusega on muide tegu ka E. Sachariase kavandatud Vennastekoguduse kiriku liigsihvakate fassaaditulpade puhul Kaupmehe tänaval. Siiski, resoluutselt sihvakas püstliigendus ei mõju sugugi halvasti, kui fassaad ise oma proportsioonidelt on ilmne püstkülik. Seda näeme Majaomanike Panga maja Harju tänava poolsest kitsast küljest. Samuti on Palace-Hotell parim oma kitsalt küljelt, resp. nurgalt vaadatud. Väga raske aga on harmooniliselt ja ühtlasi traditsiooniliselt komponeerida säärast kõrget ristkülikut, nagu on Majaomanike Panga hoone peafassaad oma ebamäärase suhtega kõrguse ja laiuse vahel. Kruntide ebaühtlane laius ongi üks suuremaid takistusi stiilikate ansambli loomisel.

Äsjakäsiteldud ehituste juurest viib otsetee praegu Tallinnas hooguvõtva pilastrilise ja suurekarniisilise fassaad-arhitektuuri valdkonda, mis astmete kaup hoopiski eemaldub tänapäevase rahvusvahelise arhitektuuri põhimõttest. Eeskujuandvaks on ses liikumises saanud Eugen Sachariase kavandatud Demini maja Roosikrantsi tänaval nr. 19. Selle fassaadis on kitsalt esileulatuvad pilastrid veel konstruktiivse ilmega; nad näivad tõepoolest toetavat laia karniisliistu ja tuginevad kenasti alumise korra kui sokli simstile. Üldmulje meeldivust tõstab ka graniitkrohvilise fassaadi puhtus ja akende proportsioonid. Kuid sa-

mataolised ribipilastrid sama arhitekti kavandatud suure „Elamu“ maja fassaadis, Pärnu maanteel, ei anna enam head tulemust, kuna puudub ilmekas üldliigendus. Mõju aitavad pealegi killustada nurgapoolseid laiu aknaid läbivad püstribid oma asjatu teljestikuga. Sellest laadist lähtudes on sama arhitekt jõudnud välja otseselt klassitsiseeriva lamedapilastrilise ja taimeleheliste kapiteelidega fassaadiliigenduse juure, milles moodseks jooneks jääb õigupoolest akende suhteline laius. Viimane joon aitab küll kitsamate majade fassaadis vähendada kitsarinnalisuse ja väljavenitatuse muljet, ja pilastrite „taustaks“ olevat seinapinda kitsendades teeb nad orgaanilisemaks ilmet. Kuid lüürielse taimornamentika paisutamine traditsioonilises „orderis“ sel teel, et lehelised kapiteelid moodustavad ülakorra akendevahed, ei mõju orgaanilisena. Kogumulje on umbkaudu sama, mis saab klassitsiseerivast „jugendist“. Selle tüübiliselt „fassaadlikus stiilis“ on tekkinud terve uus ansambl Roosikrantsi tänava ja Pärnu maantee nurga kurvil; ühtlus on üsna suur, kuigi lausa pilastrilised on kolmest arvesse tulevast majast vaid kaks äärmist. On ilmne, et säärane tänavasein pikemalt jatkuvana ei suuda anda mingit selgemat-resoluutsemat liigendusemõju: püstpilastrid ja rõht-aknad neutraliseerivad teineteist. Kui võrrelda sellega naabruses näha olevat Pärnu maantee kurvi ta puhta horisontaalse liigendusega, siis saab selgeks, et „pilastrite-stiil“ jääb tänavriviski alla funktsionalistlikumale, kuigi viimane esimesel pilgul võib näida vormivaesemana. Ent tal on tervikvormi ja tervikpinget! Seda ei suuda kahandada ka õige küsitav kitsas ornamentaalne vöö maja nr. 32 alakorra päätena.

Pilastrilises laadis on E. Sacharias kavandanud äsjavaadelduist vahest puhtamamõjulise maja Tatari tän. 6. Õige lüürielse ja ühtlasi monumentaalsegi efekti saavutab ta aga üksiku 4-kordse elamuhoonega Lembitu tänaval 13. Kumerate pilastrite ulatumine peagu maani (originaalseks „aluseks“ majale on loodusliku pin-

naga graniitsokkel), alt kassetitud lai karniisliist, roosaka graniitkrohvi ja akende suurte klaaspindade värskus, uljas taimornamentika — see kõik teeb üürimajast päris palazzo, vähemalt eest vaadates! See fassaad on barokse hooga haaratud tervikuks ja „üles ergutatud“ kõigi vahenditega, mis iseenesest ei tarvitse just olla peened, rääkimata sellest, kas nad on konstruktiivselt põhjendatud. Tundub, et seesugune võiks olla Tallinna arhitektuuris äsja levinud romantiliste tendentside „non plus ultra“.

Kuid mõnedki veidi varasemad teiste arhitektide tooted õpetavad, et tegelikult on Tallinnas võimalusi romantiliseks ja eksootiliseks majadeehitamiseks veel palju vähem distsiplineeritud kujul. Ühtlaseimate ansamblimõjude saavutamist tulevikus takistavad suuresti säärased mõne aasta eest püstitatud ehitused, nagu on idamaiselt üleehitud maja Pärnu maanteel nr. 16 ja „palazzo“ Valli tänaval. Tahtmata olla šovinist, sõnandaksin siiski mainida, et nende majade kavandajate nimed kõlavadki mõlemad ominöös-sel kombel idamaiselt, s. t. päris ida-euroopalikult. Ja kui peatuda maja juures Pärnu maanteel 28, mis omab valgekipsilisi kapiteele ülakorral hoopiski ilma pilastriteta ning muu hulgas ka „munavöödi“-ornamenti raske friismüüri ülaserval, siis selle autoriks osutub sama Valli tänava arhitekt. Ta kaasmaalasel ja kunstikaaslasel aga, kes on kavandanud sõna tõelises mõttes kassikullalise fassaadi Pärnu mnt. 16, on pärit kolmas suurem viiperus ses rajoonis — nimelt Sakala tän. ja Pärnu maantee nurgal asetsev suurmaja. Selle siluetis on teatavat pingetki nurga suunas (johtudes mansardilise ülakorra käsitlusest), kuid muu on hoiatuseks otse õpetlik. Raskelt laiad, pruunid aknaavauste raamistused valkjalt seinale „tunnevad end väga pahasti“; sihitut kirevust lisab rõhtakende jaotus puuraamidega kolmeks osaks, nii et suured fassaadid on täis vertikaalteljekesi: ja kogu seda tõmpi „asjalikkust“ on kroonimas rokokooline rauast „pitsivaht“ nurksilindri tipul, mille äärt

Majaomanike Panga hoone, E. Lohkilt

Kurv Pärnu maantee ja Roosikrantsi tän. nurgal, E. Sachariaset

Üürimaja Lembitu t. 13, E. Sachariaselt

ilustab mingite pruunide kägarate pärg... See krooniv asjandus olevat linna ehitusosakonna kurja nõude tõttu küll määratud kõrvaldamisele.

Kui minna tagasi moodse eksootika ning taimornamentika jälgimisele, siis selgub, et selle juured on Tallinnas juba mõne aja eest end laiali ajanud, ja et seeme on toodud vene omaaegsest akadeemismist (kust suunast on pärit ka teatav haigus meie maalikunsti ühes osas!). Pioneeriks on ses liikumises olnud juba mainitud Valli tänava ärilossi autor. Et tal ei puudu osavust mõningate päris hõrkude proportsioonide tabamiseks, näitab ehitus Pärnu maanteel nr. 28 ja veel puhtamalt valge püstmaja Toompuisteel, mis kõlbaks hea akadeemilise moodsuse eeskujuks, kui ta raske leheline karniis siiski veidi ei häiriks oma eksootikaga. Selle arhitekti terav ilustamisnärv ilmneb ka Weizenbergi tän. 11, kus lihtse villa ümar-ärkleid kroonib järsku laineornament; kui aga läheme edasi Weizenbergi nr. 7 (puumaja) ja Narva maantee nr. 75 juure, siis avastame, et see estetism võib oma teravuses minna lausa lääguseni.

Väga kaugel äsjakirjeldatud kunstimeelsusest seisab üks ehituskunstnik, keda praegu võiks pealinna arhitektide seas ometi nimetada esteediks „par excellence“. Edgar Kuusiku kavandatud kaks maja, Sakala 30 ja Tina 17, kuuluvad kindlalt ühte ja eralduvad kõigest muust Tallinnas nähtavast, ka suurima võhiku silmis. Nende graniitkrohvist fassaadidel on samuti tegu plastilise ornamendi uuesti tarvituselevõetuga. See ornamentika mõjub aga täiesti originaalsena, kuigi on taimmotiiviline, ja väga hästi paigutatuna, otsimata abi erilisilt pärimuslikelt fassaadishabloonidelt ja püüdmata ilustuste abil fassaadi pseudo-konstruktiiivselt tervikuks siduda. Ilmneb, et E. Kuusik ei võlgne oma estetismi mitte ennesõjaaegsele harjumusele ega mentaliteedile, vaid on selleni jõudnud funktsionalistliku moodsuse kaudu. Eriti sisendab seda mõtet maja Sakala tän. 30, mis huvitab tugevasti plastiliste ornamentidega (õiskarikad ülal pole pro-

fiilis „joonistatud“, vaid otse tungivad pinnast välja oma ümarate suudega) ja omapärase plastikataotluse võttega kogu hoone ulatuses. Elukordade aknad nimelt on seinasse süvendamata — klaasi pind peagu ühetasa seinapinnaga; keldri- ja ärklikorra aknad aga süvendatud, nii et maja näib olevat pingul „täis ruumi“. Ülal on fassaad pääditud küllaldase raskusega. Tina tänaval 17 esineb Tallinnas nüüd tavaline tugev karniisliist, ent väga omapärane on trepikoja püstakna ümarplastiline „väljaõõnestus“. Eriti detaili peenuselt ja originaalsuselt on E. Kuusiku looming meil praegu ainulaadne ja küllap on juba avaldanud mõjugi eeskätt õõnsate „taldrikute“ motiivi kasutamises seinapinnal ja üldse väikesekujulise ning omapäraselt paigutatud ornamendi tarvituses, nagu seda võib robustsemas variandis märkida vastvalminud majal Hariduse tän. ja Pärnu maantee nurgal... Peab mainima, et E. Kuusik on oma ornamentika teostamiseks materjalilis rakendanud skulptor A. Kaasiku oskust.

Võib siiski juhtuda, et säärane vaatleja, kes on end eriti „sisse tunnud“ ornamenditusse moodsusse ja ka rangeisse klassilississe põhitõdedesse, eelistab Sakala tänava maja nr. 30 fassaadile sama hoone funktsionalistlikku ja väga kargejoonelist veidi madalamat parentiiba, mis taandub peakorpusest teravnurga all, nii et moodustab elava kubistliku kujundi. Eriti meeldib siin akendevaheliste tulpade telliskivi mõjulepääs otse vääriskivilises puhtuses keset roosakaspruuni kunstgraniidi suure üldpinna ühtlast värvingut.

Siin on tegu parima ning ehtseima materjalimõjuga. Oma eessõnas „Orbis terrarum'i“ Prantsusmaa-köitele (kirjastus E. Wasmuth, Berliin), ütleb prantsuse luuletaja Paul Valéry, et ta kodumaa kogu arhitektuuri suurus peitub selles sisimas kooskõlas, mis headel juhtudel on saavutatud materjali ja kujunduse vahel. Eriti maksab see kiviraidurliku gootikakunsti tohutute rikkuste suhtes: siin „leutati kivilis“. Ka väga kaunid ehitused kaotavad väärtuse „vaatleva vaimu“

silmis, kui nad on teostatud jämedas materjalis.

Saaremaa dolomiitkivi ja Vasalemma „marmori“ tarvituselevõtt meie viimaseaegses fassaadi-arhitektuuris päästab meie ehituskunsti ta senisest materjalikitsikusest (meil seni toodetud telliskivi fassaadis ei kõlba) ja ühtlasi ähvardab väga aktuaalseks teha plastiliste ilustusvormide probleemi, nii et funktsionalismgi küllap peab leevendama oma ornamendivaenu. See saab selgeks, kui vaadelda püstkülkulist uut maja Pärnu maanteel nr. 19, mis on kaetud dolomiitplaatidega õige siledalt, nii et arvestamata karniisi, on nõrgalt profileeritud ainult vertikaalsete akendelahtrite raamistus. Mõju on karske ja puhas — kuid sel juhul arhitektuurne tagasihoidlikkus jätab kuidagi rahuldamata. Põhjuseks on materjali ilme: see otse provotseerib tugevamat plastilist ärakasutust! Kuna aga ornamentaalse plastikaga liialdamine on arhitektuuris üks tuntumaid haigusi, siis tuleb soovida, et püütaks heaski materjalis konstruktivsema plastika poole. Vahest veelgi avarama ja esteetiliselt puhtama lahenduse annaks teine mõjuelustamise moodus: materjalide vaheldamine lihtseis rütmides. Arhitektid loodavadki õige palju dolomiitkivi ja telliskivi vaheldamise mõjust tulevaste ehituste välimuses. Säärasesuunaline areng võib anda palju huvitavaid, eriti kui meie uued telliskivitehased saaksid hakkama fassaadkivide valmistamisega.

Muide konkreetsemate ennustuste tegemine meie ehituskunsti tuleviku kohta on siin võimatu. Jääb vaid soovida, et hoiatava näitena peetaks meeles Nõukogude Vene praegust fassaadi-arhitektuuri, mis oma laenamisinnus ja ilustamises on läinud suurimategi barbaarsusteni kui sealne varasem konstruktivism. Sääraste ilmekaks näiteks Tallinnas sobiks päris hästi Pandimaja kole fassaad Maneesi tänaval. Meilgi vajatakse kodusemate elamute ja päriselusinduslike hoonete loomiseks mingit se-

nisest rõõmsamat või mõjukindlamat esteetilist vormistikku. Selle otsimisel, s. t. väljakujundamisel oleks aga kasulik meelles pidada üht funktsionalistide võrdlusdeviisi, mis ütleb, et stiliseerimine ja ilustamine on enamasti vaid „loomingulise impotentsuse“ tunnus. Ka mõõdukad modernistid meie arhitektide seas tunnistavad, et „kaststiilis“ loomine nõuab suuremat pingutust ja annab õnnestumise korral suuremat rahuldust kui fassaadi-ilustamisega tegelemine. Säärast rahuldust võib siis järele tunda ka vaatleja — näiteks vanaemistri E. Habermanni kavandatud elegantse maja ees Hariduse 11. Muide, „kaststiili“ hirmutav mõiste ja „kaststiili“ probleem on meil olemas peamiselt katuseküsümuse alal. Omaaegne sõda katuse ümber on kaotanud oma teravuse meie arhitektuuri tegeliku arengu tõttu. Peale H. Johansoniga poolt omal ajal algatatud „baltliku modernismi“ ei kasuta meil praegu ükski nimetamisväärne vool katust suuremalt arvesse tulevate arhitektuurse komponendina. Kõrgete hoonete juures, eriti tänavravis, langeb ta nähtavus üldse päevakorrast ära, ja väiksemate elamute liigiski ei panda talle enam esteetilisi ülesandeid. Teiselt poolt väidavad aga mõned noored arhitektid, et meie kliimatilisises oludes on mõjulepääsvallatult püstjas katust täiesti funktsionalistlik komponent ja sellesena täiesti õigustatud. Seda vaadet sobib rakendada eeskätt maal püstitavate mittekõrgete asutushoonete alal, aedmajade liigis, jne. Tallinna linnaserva vastsed ja üliarvukad plekk-mansardid (näiteks raudtee ääres) igatahes ei julgusta eriliselt katusearhitektuuri arengut, kuigi siin näiteks kiviga kaetud katustik oleks palju enam omal kohal kui mingi agullik puu-kubism. Olgu see sõnavõtt põhjendatud meie arhitektuuri praeguse optimistliku tõusuajajärguga, mida on heameel tutvustada ja jõudumööda selgitada. Seetõttu on jäänud siin arvustamata ka palju väga arvustamisväärset. Säärases toodangus siiski ei ole süüdi meie tõelised arhitektid, kelle kavandatud ehitusi tunneb Tallinnas liiukides enamasti ära juba kaugel.

Üürimaja Sakala t. 30, E. Kuusikult

Üürimaja Hariduse t. 11, E. Habermannilt

Kõik pildistused, peale Toompea üldvaate, foto J. Triefeldt

Kuus trioletti

PIHL TORMIS

ihl väriseb tormis verevais marjus,
neist iga kobar kui appihüüd.
All orus sööb kari ja vilistab karjus,
pihl üksik on künkal verevais marjus,
kui kisendaks tuule ta kevadest süüd.

End päikene soojendab pilvede varjus,
tuld läidab all orus lödisev karjus...
Oktoober... On sügis ja külm on nüüd!

RAUK

Teeveeres nähti teda — rauka halli,
peod värisevad püüdmas külma tuult,
justnagu viinuks see ta elu kalli...
Tee ääres nähti tihti rauka halli,
kel juus ja habe värvi laenand kuult.
Ta ammu unustanud elu-balli,
nüüd kүүrul kandis aja-tuhka halli —
vaid almussõnu ootab süda suult.

EMALE

Üht nägu kortsulist, üht valuvaevat,
end näen ja tunnen iga! sammul saatvat,
üht nägu kortsulist, üht selga kүүrus vaevast,
üht silmapaari leian tähistaevast —
mind jälitavat, värisevalt vaatvat.
Jäänd rohtund kalm su hukkund elulaevast...
Eks sina uskunudki õnneaevast —
võib-olla, inglikesed sind nüüd saatmas.

LAPS

Ta nagu ilmutus, kui ingel, päikest kild,
mu tuppä tuli kustki, erendav ja särav,
laps — mineviku-pant ja oleviku-sild,
me lootuste, me unelmate väike kild,
me ootuste, me tuleviku värav.
Ta nagu ilmutus, kui päikesest üks kild,
ta inimigatsuste kiirtepild,
see pisiinimene, naerev, nuttev, kärav.

EMA

Tal, nagu nõuab aeg, pooltosinat on last,
pooltosinat poolnäljast väikest suud,
ent tuba pisike kui mängukast
ja selles kastis mitu mudilast,
kel ikka kannul olgu küür ja luud.
Tal, nagu nõuab aeg, on mitu last,
kel toiduks lootus: Jumal annab va'st —
ses maailmas ei vaesel abi muud!

KUU

Kuu, kõverkoon, kui istub remmelgate õlul,
siis ikka irvitab ta helendavat naeru
ja näib: on vägi imelik ta valgel võlul,
kui õhtul pikutab ta puude õlul...
Paar järvel sõudev, unustades aeru,
üksteisi embavad kui joobnud õllest...
Kuu, kõvernägu, lamab puude õlul
kui kandraamil, naerdes kaamet naeru.

Eesti kultuuri struktuurist, orientatsioonist ja ideoloogiast¹⁾

II

Eesti haritlaskonna kujunemiskäigust

Eesti viimaste aastate riiklikust ja kultuurilisest murrangust ei saada välismaile ega oma koduski sageli aru lihtsalt sellepärast, et ei tunta küllaldaselt eesti varasemate ajastute arenguprotsessi. Kõige vähem saadakse aru sellest, kuidas eesti rahvas, kes aastasadu on otse ägand autoritaarse režiimi all, nüüd järsku vabatahtlikult selle režiimi kütked ise *de facto* endale taas kaela on katsund haarata. Arusaamatusi veelgi enam suurendand on mõned eesti kollase ajakirjanduse kõmulinnud ja opositsiooni liialdavasse nihilismi kalduva osa solvund intrigaanid, kes oma juhtkirjade ja klatšireisidega välismaile (ja eriti just Soomes) on püüdnud teha meie sisekriisist vastutavaks halli massi nn. „rahvaliidumist“ või on atakeerind taas ülespuhutud vihaga nn. „vaikivat seisukorda“, millest on kombineeritud nüüd sobiv patuoinas, et pesta enda käsi puhtaks. Vaevalt aga eesti praegupõetav kriis on niivõrd režiimi kui just mentaliteedi, sugugi mitte ka niivõrd massi kui eliidi kriis, ja meie viimaste aastate murrangu mõistmiseks on enne kõike vaja jälgida eesti eliidi kui ka pseudo-eliidi kujunemise käiku. Teiste sõnadega: „rahvaliidumiste“ materdamise asemel oleks ammu juba aeg analüüsima hakata rahvajuhtide ja kogu haritlaskonna osatähtsust meie riigi- ja vaimu-

elu tõusude ja mõõnade vahelduvas laine- tuses. Ma ei taha teha seda võõraid autoreid kompileerides ja välismaiste paralleelidega rahuldudes, vaid püüan käsitleda meie endi juhtkonna arenguprotsessi ja osutada selle komistuste kriitikaga ühtlasi ka praegupõetavast kriisist väljapääsuteedele. Teen seda truuks jäädes oma põlisesse põhimõttele — soovimatta kellelegi meeldida ja kartmata kellegi viha.

Jah, kuidas on võind tekkida meie iseiseisvuse algaastate pseudo-eliit ja kuidas vabaneda selle negatiivsest mõjust? — Ülekohus igatahes oleks süüdistada „alamat“ massi ja selle vähenõudlikkust või ebakriitlikkust „kõrgema“ intelligentsi ja rahva juhtkonna kriisist, mida põetakse praegu ka rahvusvaheliselt. Ei tohi nimelt unustada, et r a h v a h a r i d u s on Eestis palju vanem ja parem kui üksikute nn. kõrgem haridus. Juba mitmendat sugupõlve eesti rahvas on peaaegu täielikult kirjaoskav. Mitte suureliselt hiilgav, kuid täiesti baltisakaline ja hiljem venestatud Tartu ülikool pole juhtind meie hariduselu ega rahvuslikku liikumist, vaid viletsates hütikestes ja võimatutes tingimustes töötada-hingitsend valla- ja kihelkonnakoolid on olnud need vaevalt-virvendavad tulukesed üle maa, kes oma nõrga valgusega on suutnud siiski äratada eesti rahva

¹⁾ Autori kirjavärs muutmata.

pikast talveunest ja kütta teda tulikumaks isamaalise armastuse ja ehtsa idealismiga. Mitte niivõrd akadeemilised härrasjuhid kui kõstrid, külakoolmeistrid, vallakirjutajad ja talupojad ise, need saksikute poolt nii paljumõnitatud „maamatsid“, on taotlenud ja tegelikult ka juhtind läbi aastakümnete „eesti elu edendamist“, nagu omalajal viisiks oli öelda. Nad otse janusid igasugu raamatutarkuse ja kirjanuse järgi, ainult vähe, nii ääretult vähe oli neil tollal veel lugemismaterjali saada. Nad olid kirglikud ajalehtede lugejad ja püüdsid igati laiendada oma silmaringi üle koduse raja, aga vali tsensuur ja muud surveabinõud ei luband neil kuigi paljut ringi vaadata. Oma vallavalitsustes nad valmistusid ette poliitiliseks tegevuseks, kuid kõrgemale neid ei lastud balti-saksa aadli ja vene keskviimu poolt praktiseeruma. See algkooli ehk nõnda-öelda esimese astme haritus on õieti olnudki eesti rahva tõeliseks uuestisünnitajaks ja kasvatajaks kuni iseseisvumiseni. Ning selle kaunistigi idealistlikult meelestatud massi eetiline teadvus ja kultuuritahe on olnud küllalt normatiivne ja kriitiline oma kujuneva intelligentsi ja juhtkonna suhtes. Tegelikult see tähendaski valjut selektsiooni: eestluselle usstavaks jäi ainult paremik meie haritlasist, need tõelised idee-mehed, kes säilitasid siis teadlikult kontakti rahvaga ja hoolitsesid omakorda õige tõsiselt ka rahva vaimse taseme tõstmise eest, kuna suur osa kõrgemast haritlusest osutas püsivalt eesti rahvast võõrdumise tendentsi. Rahvusaade oli see kultuurideaal, mis ligindas massi ja rahvusteadlikku intelligentsi ühiseks ülemaaliseks koostööks ja ideoloogiliseks tervikuks. Suured laulupeod olid selle ühistunde ja ühistöö kõige pidulikumad demonstratsioonid. Ja kui argipäevases askelduses tekkis ka omavahelisi konflikte ja lõhesid, siis ei olnud need niivõrd põhimõttelist kui taktikalist laadi: ühed olid tagasihoidlikumad ja leplikumad, teised käremeelsemad ja ründavamad, ühed eelistasid avalikku ataaki, tei-

sed kaldusid enam laveerima ja kompromissitama valitseva võimu ees. Lahku mindi üksteisest päämiselt küll ainult võitlusvahendites, võitluse eesmärk aga oli kõigil üks ja vastased olid kõigil samad: see oli kogu ärgand eestluse võitlus saksluse ja veneluse vastu.

Alles sajandi vahetusel jõuab haridusliku ja sotsiaalse diferentseerumise protsess Eestis (kõrvu linnastumise ja kodanlustumise protsessiga ja isegi taluraha siirdumisega järjest enam ja järjest kiiremini naturaalmajanduselt rahamajanduselle) lõpuks nii kaugele, et ei eralda mitte ainult massi ja intelligentsi üksteisest teravamajooneliselt, vaid lõhestab samalhoobil meie rahvusterviku ka selgetesse klassivahedesse ja erinevaise maailmavaadetes. Eelpoolkäsiteldud kodusõda isamaalaste ja nooreestlaste kahe kultuurivoolu vahel on ainult osa sellest käärimisprotsessist ja võitlusest, mis hakkab nüüd järjest jõulisemalt kihisema meie ühiskonnas küll pinna pääl, küll põranda all, küll võõraste vastu, küll juba tõsisemalt ka omavahel uute lisandund ideaalide ümber. Kiirelt-kasvavat linnaproletariaati haarab sama kiirelt sotsialismi ja internationalismi aade, kuna saksavihaga mineeritud maaproletariat püsib enam rahvuslikult meelestatud. Vana rahvusaate edasipropageerijaks jääb päämiselt Tartu isamaalaste kants oma romantilis-idealistliku kallakuga, keda on tugevasti mõjustand Hegeli filosoofia ja kes võtab oma põhihelideks esijoones rahvuslik-taalsed „üldhuvid“, „isetegevuse“ ja „omakultuuri“, sellejärgi usu, kõlbluse, karskuse, ühistegevuse ja demokraatia umbes valgustusaja järelvaimus. Teine osa eesti kodanlusest keskusega Tallinnas mõtleb aga palju materialistlikumalt ja tungib eestkätt poliitilise ja majandusliku võimuhaaramise poole ajakohases kapitalistlikus vaimus, pühendades enam tähelepanu tegeliku elu vajadusile ja praktilisile teadusile kui seni nii ihaletud humanitaaraladelle ja hinnates enam spetse kui kabinetitargutajaid. Omaette erakuks iso-

leerub noor-eestlaste liikumine, kes sümpatiseerib küll sotsialismile, kuid ei riskeeri kunagi töölisliikumise tegelikuks juhiks hakata, vaid närbub oma euroopalise kultuuri otsinguil õige ruttu boheemitsevasse estetismi ja aristokraaditsevasse individualismi. Noor-eestlaste suurimaks kultuuripärandiks on aga eesti kirjanduse ja kunstide tasapinna järsk ülestõstmine rahvusvahelisele kõrgusele oma parimate esindajate loomingu läbi. Ka on nooreestlaste maailmavaateline ja elutundeline mõju 1905. a. revolutsiooni ja Maailmasõja vahel valmivale intelligentsile väljapaistvalt suur. See on samalhoobil meie esimene haritlasgeneratsioon, kes lõob lõplikult lahku massist ja hakkab iseteadvat, osalt otse upsakat vahet tõmbama mitte enam „matsi“ ja „saksa“, vaid „pööbli“ ja „eliidi“ vahel, kel on juba oma kindlaid pretensioone rahvusvahelise tsivilisatsiooni mõnudele ja euroopalisest kultuurielust osasaamiselle, kuna enne seda olid meie haritluse üldisemaiks loosungeiks päämiselt ainult oma rahva „teenimine“ ja isiklik „haljale oksale“ pääs.

Selliste eelduste juures oli siis eesti rahvas juba enam-vähem küps poliitilise iseseisvuse kättegaaramiseks, mida võimaldaski talle 1917. a. Vene revolutsioon. Ja saatus tahtis alandlikku orjarahvast vabanemisel sellega sümboolselt nagu kroonida või kompenseerida, et meie iseseisvus kuulutati ametlikult välja just matsi-päeval (24. II 1918), millise nimega meie endised valitsejad, balti-sakslased, meid suvatsesid nii üleolevalt ja nii halvakspanevalt tituleerida. — Aga Maailmasõda ja Vabadusvõitlus väsitasiid ka eesti rahvast väga ära ja katkestasid frondil nii mõnegi mehe ea ning loomingu, kuna juhtkonnale nii-öelda täideks krae vahele pugesid sõja aegu ja veel enam pärast need nn. tagala-kangelased, kes õppisid isegi sõjast ja teiste hävingust endale „soomust tegema“ ja kellele ei olnud enam midagi püha. Esimeses joobumises vabadusest ei pandud seda jõududemuutust veel nagu tähelegi ja selle süm-

toomid ilmneseid tõsisemalt alles hiljem üleilmse majanduskriisi süvenemisel, millega käsikäes hakkas süvenema ka poliitiline ja kultuuriline kriis. Vanemate sugupõlvede töö- ja võitlusväsimuselle seltsis peagi noorpõlve paremiku ideeline pettumus: teoreetiliselt oldi Vene surveajal harjutud kujutlema kodanikuvabadusi küll ideaalseteks, kuid nende tegelikul rakendusel libiseti ebaideaalsete kodanikude tõttu paljude pahede, kõige enam nn. onupojapoliitika, lehmakauplemise ja lausa jultumuseni jõhkra korrupsiooni lõksu. Vene ja saksa võimukandjate ülekohtu ja alatusega oldi nii harjutud, et seda võeti juba kui paratamatut vägivaldavalitsuse tunnusmärki. Seda suuremalle vihale ärritasid aga eesti oma demokraatia komistused, kus võimukäsituses ja vabaduste ekspluateerimises jõuti tõepoolest kuni sotsiaalse kohustunde ja eetilise teadvuse ruineerumiseni teatud ringkonnis, keda demoraliseeris vastutustundetud saamahiimu ja kelle arusaamadelle oma riik ei tähendand lõpuks enam mingit muud väärtust kui isikliku või parteilise profiidi löömise objekti. Muidugi tuli kirjutada palju komistusi ka lihtsalt vilumattuse ja oskamattuse kontosse. Igatahes aga hakkas poliitilise elu bilanss järjest suurenevat puudujääki osutama niisama nagu väliskaubanduse bilanss. Parteide maailmavaateline baas ja isiklik koosseis nõrgenesid sellevõrra, et parteid kaotasid rahva usalduse ja neid hakati liialdavalt mustakunsti pesadeks söimama. Ka avalikus elus üldse tükkisid domineerima paljuhurjutatud „tõusikud“, keda soodus konjunktuur põhjamudast pinna pääle keertand. Neile seltsis osa optante, kes olid omalajal laiale Venemaale valgund paremat karjääri tegema, kuid põgenesid nüüd enamlaste juurest vahepääll hoopis unustatud kodumaale tagasi ja püüdsid siingi ennekõike taas karjääri teha (üksikuist erandest muidugi kõnelematta, samuti kõnelematta nendest, kes tõmbusid eraellu). Seisukord arenes niivõrd paradoksaalseks, et avaliku elu tegelast hakati juba *a priori* eitatavaks isikuks pidama,

keda mõnitati venepäraselt peioratiivse sõnamoonutusega „tegelinski“. Asjane rõõmujoovastus maksimaalselt saavutatud vabadustest ja võimalustest kibestus nende tegelikul sisustamisel ootamatult ruttu üldiseks rahulolematuseks, ja järjest laiemalle hakkas levinema kõige mahategemise ja nn. „virisemise“ epideemia. Suuri teotsemistahte ja energia voolusid ei osatud positiivsele liinile juhtida ja need siirdusid negatiivsele: idealiseeritud vabadus suundus end realselt hävitama, äikeskõmin kostis taevaserval.

Kõige rängemalt aga — ja kuni osalise kokkuvarisemiseni — pidi kriis ja vaimne dekadents vapustama esimest eestiaegset haritlaspõlve, kes kasvas sõja ja järelsõja aastail. See sugupõlv on küll rahvusvaheliseltki kannataja osas igasugu režiimiga mais: kandvate juhtideede, maailmavaate ja väärtusteadvuse määratu übermõtestamise torm on paisand seda nn. uusharitlaste generatsiooni nii meil kui mujal karidelle ja veel siinamaani see pole igalpool suutnud (või pole osand?) oma avariist pääseda ja täie tuulega edasi purjetada. Kõigile muile tegureile lisaks vähendab selle sugupõlve vaimset potentsi ja halvab märgatavalt selle lõõgijõudu meil Eestis veel üks lokaalsem asjaolu ja nimelt selle generatsiooni meie juures otse erandlikult nõrk kasvatus ja haridus. — Nagu eelpool öeldud, on alama astme haridus Eestis juba ammust ajast üsna hästi juurdunud, ja sundusliku kuueklassilise alghariduse teostamine iseseisvumisel ei valmistand meile raskusi niivõrd sisuliselt kui päämiselt küll ainult aineliselt (paremate palkade, koolimajade, õppevahendite jne. muretsemisel). Algkooliõpetajate kaader jatkas osalt oma vanu traditsioone, ja võrdlemisi hääd seminarid hoolitsesid õpetajate väärrika järelkasvu eest. Sellevastu aga juba keskmise astme emakeelne haridus puudus meil peaaegu täielikult, ja siin tuli puha alles luua ning kohutava kiirusega kuidas tahte kokku kraapida: koolid, õpetajad, õpperaamatud ja muud vahendid, jah, isegi emakeelne oskussõnastik! Ainult õpilasi oli ülirohkses

ja neid tungis aina enam juurde. Eestlaste sissepääsu keskkooli oli Vene ajal äärmiselt tõkestatud. Kui nüüd Eesti ajal pais valla tehti, siis järgnes sellele loomulikult õpilaste uputus. Tsaariajal väevõimuga tagasisurutud kirg parema hariduse järgi ta sus end nüüd seda soodsamate võimaluste avanedes kohe kätte hariduse inflatsioonini ja haritlaste üleproduktioonini naol. Seejuures polnud hariduselu juhtidel ülevaadet ega arusaamistki tegeliku elu vajadusist, vaid kabinetitarkadena nad kopeerisid võõraid eeskujusid ja taotlesid üle kõige formaalset võrdsust Euroopaga. Asi läks niikaugele, et isegi maal külades avati mitmelpool külalaelule nii kaugeid humanitaargümnaasiume. Kuid üleöö ja väga kirjust (jah, liig palju isegi täitsa kõlbmatust!) elemendist kokkulapitud õpetaja skond viis kohe alla koolide sisulise taseme. Viis nii madalale alla, et keskmise astme haridus moondu meil haletsemisväärseks ja ujutas maa üle küll „poolharitlasiks“, küll „metsharitlasiks“ ja „ulaharitlasiks“ halvutatud noortega, keda vanemad (need oma-meelest „täisharitlased“) häbistasid ja põlastasid ülearugi upsakalt, kuid kahjuks ei õpetand oma teadmistega ega kasvatand oma eeskujuga kuigi paljut paremaks, vaid eemaldusid neist suurelt osalt aina enam omaette isoleerund passiivistideks. Mis siis parata, et enda-hooldejäetud valmivast intelligentsist ei saandki massiliselt kujuneda muud kui ainult pseudo-eliit ja et generatsioonide-vaheline lõhe teravnes normaalsest palju järsumaks ja sügavamaks.

Sugugi mitte parem polnud seisukord ka meie kõrgema astme haridusega. Rutuga avati küll eesti ülikool, kuid oma õppejõudude puudusel otsiti neid ajutiseks välismailt ja korjati omagi kodust kokku kõiksugu lootustäratavaid kandidaate ja kandidaadikesi. Tunnustamist väärrib seejuures eriti soome õpetlaste mõjukas kaasabi eesti kõrgema astme hariduse rajamisel. Kuid kaugeltki mitte iga kandidaat ei ole täitnud temale pandud lootusi. Ka pole need ajutiseks mõeldud aseõppe-

jõud, kelle õigem koht normaaloludes oluks keskkoolis, küllaldaselt teed annud järelepõlvele ega isegi vaevaks võtnud tarbekohaselt hoolitseda parema järelepõlve eest. Küll aga need „ajutised“ on valind üksteist autonoomia varjus hoolega „korporalisteks“ ja seega eluaegseteks kohatäitjateks, kuna ainult välismaalased on ülikoolist üksteise järgi jälle lahkund ja kohad vabastand eesti nooremale teadlasgeneratsioonile. Eesti oma õppejõudude ja liiati veel ülikooli juhtide Ahhillese kannaks osutus see saatuslik Tartu akadeemilise vaimu nähe, et aastast aastasse targutati ja keriti üliilusaid sõnu, aga ei jõutud ega jõutud selguselle oma reaalseis funktsioones. Tüütuseni palju peeti küll mahedahäälalisi pühapäeva-jutlusi vanas ärkamisaegses vaimus, et noores üliõpilases peab olema „midagi kõrgemat“, et akadeemiline kodanik peab tegema „midagi õilsat“, et ülikoolil on „teatud kohused“ oma riigi ja rahva vastu, aga mida just konkreetselt pidi tehtama. vaat seda ei osatud endalegi küllalt selgitada, veel vähem tegelikult realiseerida. Isegi õppekavad kopeeriti mujalt nii eluvõõrad ja eesti oludelle kohandamatta, et Tartu ülikool kujunes algusest peale vanaaegseks võõrkehaks iseseisvund Eestis ega mõistnud end orgaanilise lülina meie ühiskonnas produktiivselt maksma panna. Kui veel mõnel praktilisel alal suudeti täita oma ülesandeid riigi ja rahva ees (näit. agronoomid), siis sotsiaalselt eriti tähtsad teaduskonnad on täiel määral kaasvastutavad meie raske kriisi väljakutsumises ja eliidi kujunemise järjekordses nurjumises: meie usuteaduskond ei ole paistnud kuidagi silma oma teenete või kristlike vooruste poolest, mis kiriku kaudu ka rahvahulkadelle jõudnuksid mõjuda; meie õigus- ja majandusteaduskonnana lõpetamine on olnud konseptide järgi nii kerge, et just selles läbikäiguhoovis on massiliselt diplomeeritud meie pseudoeliiti ja isegi selle reste ühiskondlikult kõrge- maile kohtadelle upitatud, millega *eo ipso* on muidugi ka määratult ruineeritud meie nn. „moraalse demokraatia“ endakaitse-

jõudu; meie filosoofiateaduskonnana eluvõõrus on läind sellise nonsensini, et sadu noori on tahetud valmistada ette otsekui professoreiks ja akadeemikuiks, kuna keskkooli-õpetajate ettevalmistus nn. didaktilis-metoodilises seminaris on olnud pehmelt öeldes lihtsalt pedagoogiliseks parodiaks ega ole annudki rahuldavaid tulemusi meie keskmise astme haritluse taseme tõstmiseks. Kõigele lisaks moondus ka nüüd tagantjärgi nii ihaletud ülikooli autonoomia tegelikult küll üsna suurel määral ainult ühe kliike diktatuuriks, mis oli opositsiooni vastu niivõrd sallimatu, et lämmatas arvustavad hääled ega võimaldand kriisi ettenägijail kriisi vältimiseks üldse mitte tööle asuda, vaid hoidis kiuslikult võimu oma käes, muidugi ka krediidid — raha ei haise ju kellegi kahjuks. . . Jah, balti traditsioonide needus lasus just Tartu vaimul kõige orjastavamalt ega ole vabanetud sellest siia maani. Nagu tõusikud ja tegelinskid, niisama õnnetuseks eesti rahvale on saand see ennast jumaldava professori tüüp, kes aastast aastasse on võind elutseda „Emajõe Ateenas“ otsekui teises maailmas ilma teeneteta eesti kultuuriloomingulle ja ilma vastutustundeta eesti ühiskonna ees, küll aga on ümbritsend end mingi pühakuja aupaistega, keda keegi ei tohi puudutada, vaid kelle ees kõik vaikides põlvitagu. Kuid kassikullast on olnud meie pühakujud ja imesid ei maksa neilt kellelgi paluda. Ka see pole mingi ime, vaid fataalne paratamattus, et eesti agrarreformi viis demokraatlikum Tallinn küll jõuliselt läbi, kuid eesti pseudoaristokraatsel Tartul ei jatkund jõudu eesti vaimureformi läbiviimiseks.

Et just Tartu akadeemiline vaim on valmistanud määravalt ette meie esimese vabariigi krahhi, seda demonstreerib kõige ilmekamalt krahhi enda otsene ohver — eesti üliõpilaskond.

Kui näit. soome üliõpilasi on kütnud kuumaks äärmuseni äge võitlus rootsi ja vene võimu ja vaimu vastu, siis eesti üliõpilasi on kõige enam iseloomustand orjameelne truudus ja otse ennastsalgav ar-

mastus — piinlik öelda — balti-saksa buršivaimule. Päämine vahe meie eri leeride vahel on seisnud selles, et ühed on demonstreerind oma buršivaimu avalikult, teised on olnud veel suuremad kilplased ja teind seda salajas, kolmandad pole suutnud end siinamaani pööretähendavalt maksma panna, kuigi mõningaid katsetusi on tehtud ja mõned vähemad rühmitused tavalisest üldliinist otsekuu erakutena kõrva on jäänd, hoopis kõnelematta. suurest hulgast nn. „metsikuist“, kelle kasvatus ja arengu ette keegi pole võtnud vaevaks vastutust kanda. Tartu buršivaimu põhitunnuseks (ja muidugi ka põhipatuks) on feodaalse mentaliteedi ja ainult omakamba absoluutset eesõigustust ning võimu jesuiitlikult taotleva oligarhia jätkuv edasikasvatamine, kuigi ise lobisetakse kas enese pilkeks või teiste narritamiseks näit. demokraatiast või rahvuskultuurist. On ometi absurdne nõuda, et junkurlikust balti vaimust läbiimmutatud akadeemiline noorus pidanuks valmima eesti demokraatia juhiks ja omakultuuri rajajaks, — äärmiselt sümptomaatne ongi, et nende ideaalide teenis- tusse on rakendund iseseisvund Eestis aktiivsemalt just mitte-akadeemiline noorpõlv. Meie üliõpilaskond seevastu on endist rüütelkonda imiteerides ja Tartu provintslikus miljöös niikuinii üleliigselt välja paistes kaldund ülehindama ka oma sotsiaalselt osatähtsust, sageli otse ülbuseni küündiva nõudlikkuse ja mitteakadeemilisi kaaslasid halvutava kõrkusega, mis teda on aina enam võõrutand oma endisest ümbrusest ja isegi kodust, võõrutand rahvast üldse. Ja kuigi moepä- rast on organiseeritud mõnikord ka kõne- lende „rahva“ (s. t. meie nn. „tudengi“ tead- vuses *eo ipso* juba „alamrahva“, pööbli) juurde, siis pole neil pidulikel kokkusaamisil üksteisega olnud mingeid suunda- määravaid tulemusi massi ja haritlaskon- na lähenemiseks ja vastastikuseks sõpru- miseks. Vaid meie võrdlemisi õige väikese vaimse pagasiga, kuid seda suurema üle- olekutundega tudengid on kaotand enese- kriitika ja ühiskondliku distantsitund- e sa-

geli niivõrd, et on hakand idealiseerima oma kommersikesi ja kõrtsilahinguid kah rahvuslikeks kangelastegudeks ega ole pretendeerindki enamalle. Meie üliõpilaste kired on süüdand lõkkele õudsel-tähtis „probleem“, kas rahvuslipu värviks (ikka see väline külg!) peab olema ühe organi- satsiooni dekli rukkilille või teise organi- satsiooni taevakarva sinine, kuna põhi- mõttelist ja maailmavaatelist vaidlust oma vastastega üldse pole harrastatud. Faktili- selt neid maailmavaatelisi vastaseid küll paljut pole olnudki. Sest õigusega on Tartu üliõpilasorganisatsioon iseloomustatud kui kinniseid orduid ja vandeseltslaste sa- lajasi loože, mis ei erine üksteisest sisuli- selt kuigi paljut, kuid seda vihasemalt põr- nitsevad üksteisele väliselt, — milline eba- eestiline allakäik, kui tuletada meelde meie muinasaegset mõtteviisi ja elutunnet!

Need endassesuletud nn. „intiimorgani- satsioonid“ oma formalistlik-mehhaanilise distsipliini ja „kommanksidesse“ kivistund lööksõnalise ning osalt üsna anakroonilise programmiga on olnud otse suurepäraseks taimelavaks autoritaarsuselle ja totaalsu- selle ja kõige enam veel sellele klike- vaimule, mis korruptsiooni kõrval on paisund eesti avaliku elu negatiivsemaks nähteks ja moonutand kogu meie demokraatia nn. kambakraa- tiaks: suhtumise ja hinnangute pääras- kus on kandund küsimuselt, mida te- hakse või kuidas tehakse hoopis küsi- muselle, kes on tegija, kas oma kild- konna mees, keda pooldatakse *a priori* ja kaitstakse isegi väärtegade puhul, või vas- tasklike mees, keda koheldakse apriorse sallimattusega ja kellele ollakse vastu isegi siis, kui ta sedasama tahaks teha, mis iseendalgi südames pakitseb. Sellises mil- jöös võib sirguda ainult erandina üksikuid veendumustekindlaid ja iseseisvaid isik- susi, üldiselt aga on sellise miljöö parata- mattuseks kõige šabloonist erineva „välja- söömine“, alatuseni ulatuv salakavalus võitlusvõtetes ja just tasalülitamise tung, mille vastu teise leeriga kõige enam küll sellepärast pureldakse, et ise ei olda parajasti võimul ega saada tasalülitada

teisi omaenda liistu kohaselt. Sellepärast ei tähenda see sisuliselt peaaegu mitte midagi, kas olude tõttu ükskord on Vestman all ja Piibelet pääl või teinekord vastupidi: feodaalne tsunfti-vaim ja barbaarne sallimatus õitsevad Emajõe Ateenas ikka vahetpidamatult edasi ja mürgistavad edasi eesti pseudoeliiti. Separatistlik kolga-vaim ja kildkondlik šabloon surutakse siin nooruselle enesekasvatuse ideaalideks, kuna iseseisvat eriilmelist isiksust koheldakse kui hirmutist, *enfant terrible*'i. Õõnsalt targutatakse küll suurtest ideedest, mille määletsemiseks arvatakse endal ainuõigus olevat ja mida ka teiste juures mitte kuidagi näha ei taheta, kuid mille rakendamiseks tegeliku elu teenistusse ollakse ise üsna apaatsed ja võimetud. Kõigele sellele on seltsind loomuliku järeldusena meie üliõpilaskonna suure osa otse ebaorganiline sobimatus ellu, normaalse seose katkemine ühiskonnaga ja poliitilise kasvatuse peaaegu täieline puudumine, mispärast noortel on olnud muidugi õigus sajatada oma õpetajaid ja vilistlasi: isegi Jakobsoni-aegsed taluperemehed oskasid poliitikas paremini orienteeruda kui meie iseseisvusaegsete akadeemiliste haritlaste suur hulk. Minule isiklikult eriti valus ja vastik on olnud jälgida lõpuks veel seda teesklevat idealismi ja poseerivat vaimuaristokraatsust, millega nii mõnedki auahned ja üsna madala väärtusteadvusega vilistlased on odavate võtetega võrgutand noori, ilma et suutnuksid või kunagi suudaksid endast paremat järelopõlve kasvatada. Minu arusaamale see on igatahes alatu, kui need vilistlased kamandavad ebakriitilisi noorliikmeid otsekui mingeid funktsionääre oma idealiseeritud aktsioonidelle, millede ebaideaalseist tagamõtteist noortel ei ole suurt aimu. Nii tüüpiline selliselle Tartu vaimule on, kuidas näit. seltsid ja asutised kiritsevad tõeliste töötegijate puuduse all, kes kõige südame ja küllaldase oskusega oleksid asja kallal, kuid värsket verd juurde ei lasta, vaid võim hoitakse oma kliike käes ja töötulemuste puudulikuse vabandamiseks muudkui halisetakse

liialdatult krediidipuuduse üle. Aga kui tuleb aastakoosolek valimistega, siis täitub seltsi muidu nii tühi koosolekusaal omakamba noortest, kel pole sisulist huvigi seltsi tegevuse vastu, vaid kes on sundkorras mobiliseeritud siia ainult omakamba vilistlasi endiselt edasi juhatusse valima, et vaimne terror ja steriilne veeteerimine endiselt edasi võiks jätkuda. Ja kui mõni selline kambakraatlik selts end äriistel kaalutlustel veel ülemaaliseks simuleerib (s. t. kogu haritlaskonna moraalsetele toetusel pretendeerib) või mõni teine tükib üliõpilaste nii-öelda tänavahäälusega ühe kliike vilistlasi privilegerima ja juhtivaile positsioonele sanktsioneerima, siis kaob tõesti koostöö-võimalus sellise vaimuga ja hoidud selliste seltside juhtkonnast teadlikult eemale. Sest hakkab aina enam selguma, et isegi meie rahvalikumise „kaika“-psühhoos ja strateegilised võtted põlvnevad suurel määral Tartu kambakraatlikust (ja kohviku-„demokraatlikust“) eelkoolitusest, mille elukutselisel koolmeistrel ei ole küll mingit sisulist õigustust nuriseda vormiliselt veel puhtamagi määramis- ja dekreedikorra üle: ennast kõverpeeglis näha võib olla küll piinlik, kuid see ei õigusta veel peeglit süüdistama ega puruks peksuma. . .

Milliseile järeldusile juhtis siis tegelikult meie keskmise ja kõrgema astme haritluse äsjakäsiteldud kujunemiskäik? — Eks nõrgast keskkoolist hakand järjest enam valguma ja otse tormama üleliigset ballasti nõrka ülikooli, kes pidi fabritseerima juhte ja spetse otse *en gros* igasugu vabadelle kohtadelle asutistes, ärides, koolides jne. Mida rutem aga keegi tuiskas ülikoolist välja, seda „soojemale“ ja kõrgemale kohale ta eluksajaks „ankrusse“ tüüris. See võidujooks kohtadelle ei demoraliseerind meid ainult, vaid upitas juhtideks ja spetsideks sageli just nõrgemaid ja kukutas alla ka intelligentsi üldise taseme samal ajal, kus intelligentsile asetatavad ülesanded ja nõuded seavastu olid omariikluse tõttu otse määratult tõusnud ja komplitseerund. Ja vaat selletõttu kriisibatsillid hakkasidki meie

organismi kõige enam vallutama, et haritlaste kvantumi tõusuga käsikäes langes samavõrra või veelgi enam nende kvaliteet. Massi ja juhtiva eliidi tase me vahe vähenes niikaugele, et diplomid ja tiitlid kaotasid oma sisulise väärtuse ja eetilise usalduse rahva silmis ning muutusid pigem „šniti“-tegemise vahenditeks. Loomulikult alanes siis minimaalseks ka massi respekt oma juhtide vastu. Ja kõigele lisaks hakkas kõrgema astme haritluse kursilangus tugevasti devalveerima ka alamate astmete eneste väärtust: pseudoeliidi elutunne ja mentaliteet ühes tsivilisatsiooni väliste pahedega levinesid laialt massis.

Selle päälepressiva uue elutunde ja mõtteviisi olulisemaks tunnuseks oli endise sotsiaal-idealstliku maailmavaate rusudeks häving ja täieline üleminek materialistlikult egotsentrilisse lähtekohta. Endiste sugupõlvade suurimad eluideaalid — rahvuslik vabadus ja riiklik iseseisvus — olid saavutatud. Mõned jäid veel töötama sotsiaalse õigluse või kultuuriloomingu väljadelle ja saavutasidki suhteliselt häid tulemusi, enamik aga tõmbus tagasi ja hakkas iseenda isiklikele huvidele elama. Kõrvu suure ülemaalse ülesehitustööga ja oma kodu loomise entusiasmiga pääses idanema ka härrasmeeliku elupõletamise ja teiste ekspluateerimise umbrohi, mis kurnas ühtlasi riikigi oma „saneerimiste“-palaviku ja „Gründeritum“-vesivõsudega. Järele jäi küllalt veel selliseidki haritlasi, kes olid nii eluvõõrad ja kohanematud, et ei leidnud endale mingit rakendust ja läksid lihtsalt põhja. Tsaariaegse surve tõttu tardus osa meie haritlusest liig irrealselt teoreetiliseks ja raamatuliseks. Kui tegelikus elus polnud võimalusi endamaksmapanekuks,

siis katsetati seda väikest viisi kas või raamatutki. Nõndaviisi tõsis raamatukultuur, eriti kirjandus ja humanitaaralad, ühekülgsest ülehinnatud aupaistesse. Eks loodigi siis kirjanduse ja kunstide toetamiseks riiklik kultuurkapital, kuid töötatud kirjanduse ja kunstide hiilgavat õitselepakatust ometi ei järgnend, vaid suured summad jooksid kaunistigi tühja. Raamatuturg paisati täis keskpärast ja nõrgavõitu kirjandust. Ajakirjanduse tase hakkas vajuma. Avaliku elu väärnähteid ja teiste nõrkusi arvustas ja naeruvääristas trükisõna küll kaunis larmakalt, kuid avalikus elus iseenda paremust maksma panna ja positiivselt kasvatavat mõju saavutada ometi ei jaksatud. On iseloomustav, et mitmed meie nimekamad kirjanikud esinesid vabariigi algupäevil just sellesama sotsialistide-revolutsionääride partei esiridades, mis upitas Venemaa juhiks Kerenski, — ja nagu Kerenski niisama pudenesid reaalse elu tuulte käes abitult nurka konutama meiegi vaimuaristokraadid ehk „härrassotsid“, nagu neid pettund töölistkond hurjutama hakkas. Ene-seuhke ja esteeditsev haritlastüüp tegi küll kole haavund näo, kuid jäigi sellise virila näoga võõrkehaks meie avalikus elus ja taganes tänavalt kohvikusse pööblit üleolevalt ironiseerima ja oma aega kasutult surnuks lööma. Koos sellega toimus äsjaste kultuuriväärtuste allakäik epigoonluses. Võrratult enam veel kui loomingu arenes meil boheemitsev „kohvikukultuur“ ja steriilne vegeteerimine, mille eetikast iseloomustab tabavalt esteetide püstitatud kunstiline ja kultuuriline *credo*: „mitte mis, vaid kuidas“. Selle kultuurideaaliga sanktsioneeriti enese ja teiste „suurvaimu“ simuleerimine ja euroopluse poseerimine.

(Järgneb.)

Tillikse taevaminek

alge rõõva, vahast nägu, küindletuli kõllane...

Mis om müüda, maha jäägu. Taevase kuldtõllage
viias väike, väsinu kes, tillike me tigane,
sääl ta ehitedes uhkess, tetäs tervess vigane.

Ommuku ai silmä valla, vaadete tahts valgese,

üles tulla, minnä väl'lä ihas jõudu jalgese.

„Ristiemä kuts mu käimä, valget lammast vaateme,

lubas anda linnupiimä, suurde aida saata mu,

piave kun ilupidu kik maailma latse kuun,

kärnänil käe nakleg' lüüdu, kitsas kibuvitsa kruun

pitsitep pääd, tilgub veri...“ Põski müüda kakas vett,

tuli täits ta silmäteri, vaadetegi valus et.

Ja sis naarat nägu unen: „Tõlla saat mull' kullatse.“

Aknest elkjan aokuman jätt laits maja mullatse.

Külläp sõidap keset agu taevase kuldtõllage,

valge rõõva, vahast nägu, küinäl kähen kõllane.

Vedaja

Vaikselt pimeduse varjus

puges puuslik läbi paja.

Õhtul ööbima jäänd harjusk

vajas milleks vastset vaia.

Juba kesköö kikas kires,

parrelt pudenes kui pahna;

nagin-nägin igas hirres,

uuest' hakataks kui ahtma.

Pärapaja taga pedai
äkki ägedasti õõtsub;
viskus vilgas välja vedai,
suitsu, sädemeid suust lõõtsus.

Nagu turtsuv tulikera
oksis hoolsalt kinni hoiti,
peksles peenist sulist pära,
lahjas lillas leegis loitis.

Vaevalt vai sai kannust kisut,
kui ju ülal õudselt õrgas,
ja kui möödud aega pisut,
küla kõrgeim koda kõrbes.

Tillikse tirrikse

Olli sii tedre ukerdus?
Aken visati valla,
amba elgätiv' al'la,
lõgisem' nakas lõkerdust
piaiast kui pudelikaalast.

Lämme uule,
pehme käe.
Sia ei kuule,
sia ei näe
tõist, kes tulep
üle mäe
koodsel kulda
ümmer pää.

Jämemb kui udsu,
peenemb kui piisk,
putup pöske kui pudsu,
nägu närbin niisk,
käämä koskile kutsup,
vil'lä vaateme vist.

Osse küllen elgip kuld,
läbi lehte tilgup tuld,
aknest äitsmeaisu kütäp,
süä sihen muudkui mütäp:
vaate n'd, kulle n'd, nuusute,
sis sa iki usut ek,
et om kähen keväde.

Muld muigutep mokke,
ludsip luhtist vett;
pant põndale pokke,
täis täppe et.
Läbi laulutäis nokke
linnu vuristev' okke,
keträv' kevädet.

Tihe ja tahe
tal olli jutt,
muhe ja mahe,
iki lustilik, lahe,
iki midägi uut,
et kulle'm' pand kohe.

Aino Kallase looming

Meie literaarses ajakirjanduses on meie kirjanike juubeliarvuliste sünnipäevade pühitsemine kujunenud üsna järjekindlaks kombeks. Võiks ka ütelda: „kultuurseks“ või „kiiduväärseks“ kombeks, kui me seega osalt juba ei libastuks juubelitepaatose mitte just alati värskesse õhustikku. Tõepoolest, õnnelik ja kindel päävalu eest võib kirjandusliku juubeli puhul olla ainult see sõnavõtja, s. t. sulevõtja, kelle ohver oma toodangu tasemega võimaldab unustada sünnipäevlikud galantsus-kohustused ja anduda kunsti vaatlusele ainuüksi naiivse Vaimse Erosee juhtimisel.

Aino Kallase 60-aastase sünnipäeva pühitsemine pakub säärase õnneliku võimaluse — vähemalt nende ridade kirjutajale. Seda võimalust kasutaksin meeeldi ka sel juhul, kui meie kirjanduseelus keeks praegu võitlus mingi uudseima voolu ümber, ja kui tänase ning homse kirjanduse nimel tuleksid kuulutada iganenuks kõik minevikusaavutused. Kahjuks pole säärasest dünaamikast meil praegu juttugi — ja seda enam õnneks on meile Aino Kallase toodangu olemasolu püsivuse mõttes staatiliste ehk niinimetatud „nooreestiliste“ väärtuste rubriigis, kuhu endastmõistetavalt kuuluvad kõik need meie kirjanduslikud tooted, mis näitavad puhust ning küpsust oma esteetilisest kujunduses ja vaimses sisevalgustuses. Selle

mitte just paljut sisaldava panipaiga nimetuseks võiks olla: „Eesti Klassika“ — ka sel juhul, kui sinna kuuluvaiks lugeda näiteks Betti Alveri kõige uuemadki värss-tooteid.

Säärase sissejuhatava liigitamisega oleme aga täiesti ajavaimu kohaselt ja märkamatu juba toime pannud rahvustevahelise omastamisakti ehk lihtsemalt: röövimise. Sest lõppeks on „noor-eestlaste“ kõrgeid kunstilisi nõudeid ja nende enamiku maailmavaatelistki hoiakut esindava eesti kirjaniku Aino Kallase teosed ilmunud kõigepealt ikkagi soome keeles, kust nad on oma üsna ehtsesse eestilikkude tegumoesse üle kantud Friedebert Tuglase, Gustav Suitsu („Mere tagant“) ja J. Aaviku („Ants Raudjalg“) meisterliku ja tunnustatud tõlkekunsti vahendusel. Autor ise on oma teoste eestikeelseid teisikuid sõandanud looma hakata alles viimasel ajal — asudes draamavormi kasutamisele. Küll on Aino Kallas juba veidi varem otse oma „teise kodumaa“ keeles avaldanud „väikesed kirjad Londonist“, tiitliga „Kiirtepid“ (1929) ja reisiraamatu „Maroko võlus“ (1932). Igatahes aga on kindel, et Aino Kallase kirjandusliku isiksuse omamisele võivad peagu ühesuguse õigusega pretendeerida niihästi soomlased kui eestlased. Soome ei ole Aino Kallase — sündinud Krohni — väga kosmopoliitsesse verekoosseisu lisandanud küll kuigi palju oma tõulist ainet, kuid

selle asemel on ümbritsenud ta kasvuaia parimalt kultuurse soomeliku õhkkonnaga. Seda tagab Krohnide teadlasperekonna seisukoht oma maal. Abiellumine eestlase Oskar Kallasega (a. 1900) säilitas noore soome kirjaniku Aino Krohni-Suonio lähemas ümbruses sama „filoloogilise õhustiku“. Eesti ise aga haaras ja köitis selle noore ande otsustavalt oma maastikuga, rahvaga ja ajalooaga. Võib ütelda, et Eesti on annud Aino Kallase kunstile peagu kogu ta ainestiku. Muidugi ei johtu see mitte just eesti vaimsest mõjust, vaid kirjaniku enese talendist, kui ta oma siitmaisi aineid ei ole käsitlenud mitte pelga materiana, vaid on nad välja kaevanud mingite elavate ja sügavate ühenditena, mis mõnikord nõretavad „eestilikest inspiratsioonidest“. Kuid ilmselt on olemas rahvuslike maastike otsest viljastav, peagu vaimne mõju teatavaile romantilisemat laadi kirjanduslikele andeile, nagu näitab muide ka Selma Lagerlöfi looming. Nii oleksime õigustatud väitma, et Eesti on Aino Kallase loomingut konkreetseltki suunanud — eriti kui arvestame, et peale ürgse Eesti veetluste leidis Aino Kallas oma kunstilistele vaistudele ergutuseks ja toeks siin ka „uusromantiliste“ eesti kirjanike kaaskonna, milles tuleb esikohal nimetada Friedebert Tuglast.

Igal juhul jääb keeruliseks ja lõplikult küll lahendamatukski ülesandeks leida analüüsi teel selle ainulaadse soome-eesti kirjaniku loomingus kummagi eri rahvuse vaimkonnast sünenenud osiseid. Palju lihtsem on rahvusvahelist eritlust läbi viia säärase läbipaistva objekti kallal, nagu on soome-rootsi kirjaniku Runebergi toodang. Siin on tegu rootsi keeles ja rootsi humaanse klassitsismi vaimus loodud soomeainelise ja soomepatriootilise kirjandusega. Säärasetaoline definitsioon ütleks õige vähe olulist Aino Kallase loomingu kohta, kuna selle lätted peituvad sügavamais psüühilisis kihistuis, mida vaevalt küünivad valgustama tavalisemad kirjandusprogrammilised, kirjandusvoolulised ja rahvuspsühholoogilisedki mõisted. Eriti vii-

mase mõisteteliigiga opereerimine võib välja viia harilike rahvusromantiliste fata-morganade juure.

Õpetlikum oleks esialgu konstateerida, et Aino Kallas on oma „Hundimõrsjaga“ ja ka „Pühajõe kättemaksuga“ hiilgavalt tõestanud rahvusvahelist laadi rahvusromantika võimalikkust kirjanduses. Säärane fakt on lohutav ja silmiselgitav nüüdispäevil, kus kultuuri tumestumise nähted peagu kattuvad kultuuri ilmingimata „rahvuslikuks“ moondamise püüetega. Selgub, et „Hundimõrsja“ inspireerimise ning läbivaimustamise au pärast pole mõtet võistelda Eestil ja Soomel. Kui peamise inspireerijana siin mitte arvestada vanade nõiaprotsesside protokolle ja kirjeldusi, siis jääb järele üks veelgi asjalikum võimalus avastada „Hundimõrsja“ sünnisaladus. Kas see sügavalt iselaadne teos pole mitte tekkinud vastastikusest sümpaatiast Hiiumaa — ja kogu muu Euroopa vahel? Just „Hundimõrsja“ puhul tuleb viidata soome kirjandusteadlase T. Vaaskivi väitele, et Aino Kallase luuletajamentaliteedi põhjas olevat midagi keltlikku — Euroopa kaugeima läänerahva fantaasiale omast! Igatahes tunneb Euroopa „Hundimõrsja“ vastu suurematki huvi kui Hiiumaa. See jutustus koos „Reigi õpetajaga“ ja „Barbara von Tisenhuseniga“ on ühispealkirja all „Surmav Eros“ leidnud hää vastuvõtu Euroopa suurimais ja mitmeis väiksemaiski keeltes. Jääb veel mainida, et John Galsworthy nimetab Aino Kallast „üheks praegusaja tugevaimaks ja isikupäraseimaks kirjanikuks.“ Nii lipsab meie juubilar välja kahe armukadede vennasrahva omakultuuri piirkonnast ja tõuseb universaalse kirjanduskunsti sfääri. See muidugi ei tähenda, nagu ei võiks sama sündida mõnegi eestlasest-kirjanikuga õnneliku tutvustuse ja keelelise vahenduse korral.

Kahtlemata aga on Aino Kallase paremate teoste vaimne tuumakus ja ta intuitsioonivõimegi eesti rahvahinge nägemiseks oluliselt pärit just ta eurooplase-mentaliteedist. See mõiste ei kujuta enesest muidugi midagi päris kindlat. Kuid

asja tuuma saaksime ehk selgitada mõne spekulatiivse väitega. Kui tahetakse kirjandusliku kujutuse võrkudega kinni püüda ja esile tuua mõne ranna- või metsakolka rahva algelist olemust ja sotsiaalset ning etnograafilist omapära, kas ei tuleks selle ülesandega piisava „uurimise“ järel parimini toime vahest mõni asjast huvitatud pariislane või, mis suurendaks veelgi tulemuste universaalset pinget, mõni klassikalise haridusega chicagolane! Igatahes ei suudaks nendega käsitluse vaimset erkselt ja olulisima reljeefse väljatõstmise poolest võistelda talendilt võrdnegi, ent samas kolkas kasvanud kirjanik — kui ta distantssi saamiseks enese ja oma koduse aine vahel ei ole süvenenud ka universaalseisse vaimu- ja kunstiprobleemesse ning erisuguseisse eluvormesse. Kas pole selge, et eesti nüüde proosa loorberitevahesuse põhjuseks ei ole mitte niivõrd autorite asjatundmatus ainetikes kui just distantssi ja avaruse puudus ainete kasutamisel? Mis puutub kunstilise kujutamise proportsionaalsusse ja tabavusse väheste vahenditega — nagu seda näeb Aino Kallase toodangus juba Eestisse-asumisest alates — siis võiks selle väga olulise oskuse põlvnemist valgustada kasvõi Jules Romains'i ütlus, et omnibuse hästi kirjeldamiseks on tarvis tunda „Iliast“.

Distantssihoidmise võime, mis teritab silma olulisimate joonte ja ka iseloomuliku detaili nägemiseks, on johtunud siiski vahest ainult Kallase toodangu varasemas osas „loomulikest põhjusist“, s. t. autori teatavast võõrusest eesti ainete suhtes. See võõrus nimelt näib tihti kaduvat juba a. 1904—1905 ilmunud novellikogus „Mere tagant“. Kui aga arvestame kogu kõnealust loomingut, siis on ilmne, et oma distsiplineeritud kujutamisevõime on Aino Kallas aja jooksul üha enam välja arendanud nimelt klassikapõhjalise euroopaliku kunstipärimuse najal, ja et see areng põhjeneb juba varases nooruses saadud haridusel. Lühikeses ja tihedas eessõnas oma eestikeelsele teostekogule (a. 1929) leiab Aino Kallas ruumi üksikasjalisemalt peatuda nendel algetel, milledest „on kindlasti pä-

rit... minu armastus klassilise kirjanduse vastu.“

Siiski eksiksime rängasti, kui peaksime Aino Kallase toodangus ilmnevat distantssihoidmise, aine tugeva läbivormimise ja väljenduse plastiliseks viimistluse ühtlast printsiipi nii oluliseks, et hakkaksime siin rääkima mingist antiigihõimulisest klassikavaimust — säärasest, mis aegajalt ikka kerkib esile Prantsusmaal ja Itaaliaski, segunedes nii või teisiti moodseisse taotlusesse. Varaseim Kallase tragöödiast „Surmava Erose“ teemal, nimelt „Barbara von Tisenhusen“ (1923), võiks ju oma julmusest meenutada saatustragöödiad, ja ta hilisema toodangu üldist väljenduslikku *grandezzat* võiks kõrvutada antiikse ülevusega — kui just minna välja mängimisele ilusate, ent hõredate abstraktsioonidega. Oma hingelt, värvilt ja aroomilt aga on just Kallase toodangu südamik — „Surmava Erose“ triloogia ja sellega liituv „Pühajõe kättemaks“ — pärit hoopis teisest maailmast: Põhjast. See tähendab vanas üldeuroopalikus kirjandusžargoonis õhustikku, kus kujud kergesti muutuvad hiiglaslikeks ja eriskummalisiks, kus valitseb enam nägemusi tekitav udusus kui kirkus, kus tundmus ei püsi mitte alati „maise“ inimsuse piires, vaid voolab kergesti kosmilisesse eksaltatsioonesse ja osasaamisisse — lühidalt, kus valitsevad romantilised jõud. Tahaks ütelda, et Aino Kallase looming kuulub ennem Islandi kui Hellase õhustikku. Ja kui Aino Kallase sügav kalduvus romantilisesse tunnetusesse on kummatigi tasakaalustatud ning ühtlasi pingestatud intellekti ja vormimeele vastaspoolusega, siis see on üks õnnelikemaid ühendeid, mida üldse pakub nn. Põhja vaimsus. Muide näitab mehelikke kargusvoorusi suurel määral just põline Islandi rahvaluule ja -kirjandus, eristudes oma romantikas noobliit paljust lõunapoolsemast kunstikirjanduslikust „germaani vaimust“, mis liialdab niihästi afektiivse jõulisusega kui ka sentimentaalsusega.

Oleme ilmsesti sattunud romantilisele viikingluse radadele. Kuid Aino Kallase enese tunnistuste põhjal võib just siit lei-

da küllaltki reaalseid lähtekohti ta kunsti väga iselaadse olemuse mõistmiseks. Talle on inimeste tõug vähemalt sama tähtis kui August Kitzbergile — sest ta tunnetab eneses elavalt oma esivanemate tõu mõju. Isa kaudu põlvnebki ta peagu viikingeist — liikumishimulisest Põhja-Saksa ranniku suguvõsast, kelle soontes ei puudu vist ka slaavi verd, ja kes on olnud visa edasi pärandama oma tõutunnuseid, hoolimata paljude teiste rahvuste vere lisandumisest eri põlvkondadesse nende rändamisel. Lähemalt kuuleme selle suguvõsa hingelisist omadusist Aino Kallase autobiograafilises romaanis „Katinka Rabe“. Üks ilmsesti kavatsuslikult, peagu vägivaldselt sellesse lapseromaani monteeritud kõnelus kõlab nõnda: „Mind huvitab alati mu suguvõsa, kel on nii haruldane apetiit teiste tõugude seedimiseks“. — „Rabede naised!“ naerab teine, — „nemad on suguvõsa nomaadluskes süüdi. Uskuge, *cher cousin*, nende ajud on täis kõige sinisemat romantikat, nad istuvad ja ootavad meretaguseid kangelasi. Nad ootavad olematut, ja võõras tõug on nende suur tundmatu.“ — „Meie saatuseks on maailma-kodanlus,“ ütleb esimene.

Viikinglik rännuigatsus ja tahtmine kogeda võõraid tõugusid ning maastikke — kas see ei selgita just Aino Kallase haruldast vastuvõtuvõimet Eesti suhtes, kusjuures aga ei ähmastu ta enese tõuline, s. t. potentsiaalne vaimne isiksus! Siia võiks vaid lisada, et Aino Kallas oma tugevate kosmopoliitsete vaistudega võis end närviagemas ja tõugudelt kirevamas Eestis tunda kodusemaltki kui võrdlemisi rahulik ja ühtlases Soomes. Ja mis veel olulisem: meie maa karm ajalooline eksootika mõjus otse ilmutusena selle veel kujunemata ande fantaasiameelele, äratades tugevaid tunnetusi romantilisel põhjal. Hiljem on Aino Kallas selle oma avastuse kokku võtnud esseelises raamatus Noor-Eesti kohta. „Igas suhtes on Eesti õnnetu ajalugu olnud maale takistuseks, ainult ühes mitte: kunstilise tooresaine rohkuse poolest, mille see aastasadu kestnud vaimline ja kehaline kaaos on loond. On põhjust seda kahetseda ja leinata ühiskondli-

kult ning tõu edenemise seisukohalt, kuid kunstiliste, kirjanduslikkude ainete poolest on Eesti töötet maa, rikas isikuist ja rikas saatusist. Järsud, sünged, rahutumalt visklevad varjud, äkilised murdumised, palavikulised jõupingutused, vaimlised epideemiad, — kui palju sellesarnaseid nähtusi võib leida Eesti närvlikus organis- mis!“

Kuid esialgu ei suutnud noor Aino Kallas veel tõhusalt kinni haarata meie maa pärimusis leiduvaist suurist dramaatilisist aineist. Ta edenemine toimus loomuliku „väiksema vastupanu“ teed kaudu — üle idüllilisema minevikutaju ja sellekohase huvi etnograafiliste ning maastikuliste nähtuste vastu. See oli Saaremaa, mis otsustavalt ja saatuslikult võlus võõravelise ning erkahingelise uustulnuka, „Eesti minia“. Aino Kallas märgib oma ülalmainitud eessõnas selle eluaegsete hingesindemete sõlmimise konkreetseks hetkeks külaskäigu Karja köstri Carl Allase, oma mehe onu juure. Köster, „soe ärkamisaja isamaalane“, jutustanuvat külalisile kogu õhtupooliku saare lugusid teoorjuse ajult. Sellest tõukest ja osalt neist aineistki on sündinud Aino Kallase esimene tähtsam teos: novellikogu „Mere tagant“ (1904, eesti keeles 1905), mis hoobilt tegi ta autori eestlaste teadvuses eesti kirjanikuks. Selle peagu puht-saaremaise ainekuga novellide- ja miniatuuridekogu põhjalt on võrsunud ka Aino Kallase kogu hilisem toodang ta olulises osas.

Mispärast pidi meie noor „adopteeritud“ kirjanik kallutama oma kõrva ja silma just Saaremaa poole? Ilmest siin seepärast, et ta eksootikaootusile vastas kõige enam Saaremaa ühes oma sõsarsaartega, tundmatu meretagune maailm enamikule eestlasistki. Palju ütleb meile selle kiindumuse kohta Aino Kallase sissejuhatus saarlase Villem Ridala iseloomustusele „Noor-Eestis“. „On midagi nende saarte iseloomus, kuivis legendikes ja liivaluiteis, nende romantilis-sõjakais kroonikais ning vanus maalinnades, kogu nende eristet meretagususes, millest, kord sellega tutvudes, kergesti ei vabane. See on eriti indivi-

dualiseerund ja sulet ilu, peidet karmi, juurepääsmatusse loodusse, vaikne ning diskreet.“

Romantilis-esteetilisest huvist Saaremaa ja ta rahva vastu on „Mere tagant“ inspireeritud, nagu muide osutab kogu sissejuhatav miniatuur „Saaremaa“. Siiski ei kujuta see vahelduva tegumoega raamat enesest mingit akvarellilist ajaviitekunsti, ühe noore daami kui säärase tribuuti kirjandusmoele. Vastupidi — mitmes neist jutustusist terituvad ja süvenevad survealuse rahva mineviku- ja olevikukannatused ning võitlemised enese eest sääraseks sugesttiivseks ja puänteeritud plastikaks, et on tunda tulevaste monumentaalsete ning uhkete ballaadlugude meistri kätt. *Ex ungue leonem!* — seda osutavad siin säärased asjad nagu draama-miniatuur „Patseba Saaremaal“, sügavalt omapärase psühholoogilise nägemusega „Kupja Pärdi surm“ ja samasugune „Saaremaa prohvet“, mis on otsekui fastsineeriv kild mingist suurest ja geniaalsest tervikust; seda osutavad verise draama idüllilise eelmänguna mõjuv „Pulmad“ („esimese öö õiguse“ intriigil), ja kasvõi kaks üldainelist, soojalt luulelist sõjavastast miniatuuri, milledega autor lõi kaasa päevaküsimuseliseski võitluses inimsuse eest. Just inimsuside eest on kantud kõik need kujutused Saaremaa elust; kõikjal näeme selle maa elanikke, mehi ja naisi, võitlevat ning veel enam kannatavat neid painava surve ja ülekohtu all. Vabama aja inimesed on neist ainult alandlik-kangekaelne köster oma „passiivse vastupanuga“ ja end vanglast merele võitlev salakaubavedaja — teised kõik on teoorjad.

Soome arvustus — või konkreetsemalt: T. Vaaskivi — märgib, et selles raamatus otsib Aino Kallas kõigepealt veel oma tegelaste rahvuslikku isepära, nende eestlikkust. Meile ei torka see nende kujude enamasti ehtse psühholoogia tagant silma — kui mitte arvestada fakti, et autor siin naistegelasi esitades meeeldi kirjeldab Saaremaa eri kihelkondade rahvariideid. Ent soomlase vaistule küllap mõjuvad võõrastena ja järelikult just eestipärastena säärased karakterid, nagu on Kupja Pärt,

kes surres tahab peksuvitsade põletamisega oma rinnal enesele kätte trotsida hingeõnnistuse, või salakaubavedaja Parbu Jaan, kes vanglast pääsmiseks simuleerib enese lolliks. Meile tunduvad need kujud lihtselt vembumeestena, kes on küll erandlikud, ent mitte uskumatud. Palju enam paistab meile praegu silma see erkus, millega Aino Kallas kõigis neis jutustusis ja miniatuurides kujutab niihästi sotsiaalseid kui ka esteetilisi seiku. Ta on siin võrdselt tundlik maaliliste impressioonide ja sotsiaalse ebaõigluse vastu, rääkimata väljendusstiililisest valvsusest. Seesugune mitmekülgne huvi ja valvsus on meie proosas kahjuks jäänud väga haruldaseks, kuigi see ei tarvitse sugugi olla loomuvastane ja on kahtlemata hää eeldus šedövrise sünniks.

„Mere tagant“ on stiililt veidi klassitsiseerivat laadi realistlik teos; kohati ilmneb siin ka impressionistlikku värvingut, kohati küllaltki naturalistlikke üksikasju, mis oma „hääs ja korralikus“ ümbruses mõjuvad seda elavamalt. Üldiselt on ses raamatus siiski näha teatavat stiililist ebakindlust ja kõikumust; autor on otsekui tunnud, et ta hääkooliline stiilikude kohati siiski kipub takistama vajalikku lähene mist kujutatava elu materiale, et tekib kunstlikkust. Uhtlasi oli Aino Kallas veel kaugel sellest, et just vahendlikkust ja läbini kavatsetud kunstlikkust teha oma instrumentidiks. Säärast vajas ta alles hiljem — dramaatilisel hõõguvate ainete külmutamiseks-vormimiseks.

Esialgu aga kirjutab Aino Kallas ühe oma „elulähedasimaid“ ja olevikulisimaid teoseid — pikema jutustuse „Ants Raudjalg“ (1907). Selles valitseb lühilause line ja lühilõiguline, nukravõitu impressionistlik laad. Teemaks on senises eesti kirjanduses veel söötis seisnud ala — noore eesti haritlase kujunemine, mis lõpeb mandumisperspektiiviga Vene riigiteenistuses. Kunstiliselt mõjukaima osa ses romaaniaolises jutustuses annavad kirjeldused Antsu noorpõlvest ja võõrsilolekuist kodus — idüllilises Liivimaa köstrimajas. Teose keskpunktiks kipub

oma huvitavuse tõttu saama õrna- ja luuletundeline ning omamoodi tarmukas, ent siiski kaastunnet äratavalt „ebaajalik“ köster Mihkel Raudjalg. Aktuaalset ajafilosoofiat on taoteldud gümnaasiast ja üliõpilasest Antsu kõnelusis kaaslastega, mille tulemuseks on midagi toleaege vene pessimismi taolist (vaata „Mauruse gümnaasium“!) T. Vaaskivi oletab „Ants Raudjala“ stiiliski vene novellistide mõju — vahest veidi liialdades — ja näeb päätegelases passiivset ning juuretut sajanditevahetuse lemmiktüüpi, millisega Aino Kallasel pole oma loomingu keskses osa tegemist. Igatahes on tõsi, et see teos jääb, hoolimata oma tõepärasusest, põnevast ainest ja pehmest sarmist, Kallase toodangus isoleerituks.

Oma järgmises novellikogus „L a h k u v a t e l a e v a d e l i n n“ (1913) on Aino Kallas juba intiimsemalt kodunenud eesti ainetiku keskel, ja on selle ajaloolist dramatismi kasutades senisest hoopis tugevama haardega loonud nägemusi, millede monumentaalsus viitab ta hilisemaile suurteoseile. Tavalisemalt romantilist ja subjektiivset idüllihuvi näitab siin küll veel miniatuuridesari „Saaremaa intermezzo“. Kuid ses valimikus eristuvad kõigest muust kolm-neli päriselt dramaatilist novelli, moodustades mingi üleva mägiharja ja näidates selgesti autori talendi parimate enesetoetusvõimaluste suunda. Need on: lugu 1905. a. kangelasest „Bernhard Riives“, üks tuntuimaid novelle kogu eesti kirjanduses, „Vana Oru surm“ samult päevilt, pidalitõbise-lugu „Uks kõigi eest“ — ja kõige tipus „Lasnamäe valge laev“. „Vana Oru surm“, mis kujutab mässuleitsaku raskenemist mõisa ümber, selle puhkemist tulilõõsaks ja vaimust vaese, ent südameilt rikka karjamehe hukkumist lauda põlemisel, on üks neid Kallase teoseid, kus heidetakse paljuavastavat valgust inimlike vaistude ja algeliste elamuste maailma. Vana Org peab minema päästma hirmust hullunud karja — see tähendab talle kogu ta elu ja kõigi ta kiindumuste mõtet. Nii saab ta sümboolseks kujuks. Samuti tunneme, et Bernhard Riives

peab vitsakaristuse asemel valima surmamineku: muidu ta hävitaks enese kui vaba mehe elumõtte. Muide, seda mõju ei suuda segada kangelase käitumise kohatine mitte-eestilik romantika. Vahest veelgi saatuslikumana mõjub pilt, kuidas pidalitõbine saarlasest perekonnaisa sulgub kogu küla ja enesegi tahtel igaveseks laudahurtikusse. „Lasnamäe valges laevas“ ei ole küll tegu mingi väljastpoolt sundiva saatuslega — kuid kas ei ole veel võimsamad inimhinges eneses tekkivad sunnid, nagu näitab Maltsveti järglaste sügav usuvaimustus või -hullustus, mille vastandiks on „Hundimõrsja“ loodusrõõmu-hullustus.

„L a s n a m ä e v a l g e l a e v“ on nii sisuliselt kui ka stiililiselt sissejuhatuseks Aino Kallase hilisemaile suurile „ballaadi-dele“, mis kõik on saatuslikult haarava sisseelamuse tragöödiad. Suuremõjuline on ses novellis lihtselt jutustatud lugu poodnikunaise Maie „ärkamisest“ maltsvetlaste killavoori möödumisel; suur ja sümbolne on pilt, kuidas need sajad talupojad vahivad Lasnamäe niidul lakkamatult merele ja ootavad oma õnne ilmumist sügavas lapselikus usus. Mõju ei vähenda asjaolu, et lõpupoolel hakkab sümpaatia enam kalduma usus kahtlejate poole. Uhes sisuga on suureks kasvanud ka stiil: see on rajatud piiblikult lihtsele ütlusviisile, mis võimaldab haruldasi efekte. Tahaks ütelda, et see stiil saavutab või vähemalt võib saavutada loomulikumat ning soojemat ülevust kui Kallase hilisem, mõneti liiga arhailiseks stiliseeritud kroonikastiil.

Sama suurejooneline lihtsus ja püüd ilmutada üldinimlikku on veelgi selgemini valitsemas Aino Kallase viimases novellikogus „V õ õ r a s v e r i“ (1921, eesti keeles 1922). Keskaegses Tallinnas mängiv „Legend noorest Odelest ja pidalitõbisest“, „Gerdruta Carponai“ ja „Võõras veri“ — need on lood naistest, kelle saatus viib ühendusse täiesti ettenähtamatu ja võõraverelise „Õnnestava Erosegaga“. Ilmneb, et Aino Kallase armastusjutustus omandab kindla ja selgepiirilise hoiaku ning elamusliku veenvuse nimelt siis, kui ta kan-

gastub kaugeis oludes ja erakordseis tingimusi, mis lubavad mööda minna kõigest väikesest ning ebaolulisest. Ses kogus nimelt leidub ka rühm kurbi kaasajaainelisi armastusjutustusi, mis ei suuda kuidagi võistelda ülalnimetatutega. Neis tundub ebakindlust distantsi hoidmises, kujundamise määras ja kõigepealt selles, et autor õigupoolest ei tea, kuipalju tundmust ja kirge ta võib oma tegelastele kätte usaldada. Parim kogu raamatus on aga ballaadmeeleoluline jutustus „Gerdruta Carponai“, mis kujutab „musta surma“ aega Saaremaal. Võrratu on jutustuse lapidaarne tihedus sealt alates, kus oma kihelkonnas ainsa inimesena ellu jäänud pastoritütar Gerdruta põgeneb metsadesse, et pääseda üksindusest. Mererannal näeb ta inimese jalajälge, suudleb seda — ja saab rannahüti teise „ainsa inimese“, Kadariku Laesi — pulstunud kaluripoisi — naiseks. Hiljem ta pidi selle eest istuma kiriku juures häbipingis. Lõppsonaks aga ütleb autor: „Kuid ta oli võinud seda üle elada, mis on paradiisi ajast päale olnud salatud inimeste eest: maailm ilma inimese väärtuse vaheta, seisuste ja klassideta, ilma inimeste igasuguse rämpsuta, ainsaiks elanikeks armastav inimpaar“.

Säärasetaolisi suurt ürgtunnet õigustavaid avaldusi kohtab Aino Kallase novellides korduvalt, ja nad heidavad küllaltki heledat valgust keskele „Surmava Erose“ temaatikale. „Võõras veri“, kus Sõrve kaluritütar saab poja võõramaiselt merehädaliselt, lõpetatakse realistlikult: „Ta oli rahulik ja kartmatu nagu inimene, kes saanud oma osa ega taha üle selle.“ Ja armastusjutustuses „Koopa kõrv“ ütleb mina-tegelane vanaduses, meenutades oma armsama ammust endamõrva: „Kuid mu hinges on suure armastuse kadumatu põletusmärk, — olen armastanud“.

„Tea, et mina seda ei kahetse, vaid rõõmuga surma lähen, sest mina olen suurt õndsust näinud“ — nii ütleb Barbara von Tisenhusen, kui tema vennad ta uputavad Võrtsjärve jääauku, karistades teda seisukohatu armastusühenduse pärast. „Barbara von Tisenhuseniga“ (1923, ees-

ti k. 1924) alustab autor oma toodangu keskse osa — „Surmava Erose“ triloogia. Siin leiab ta oma taotluste jaoks sobiva vahe-maa enese ja käsitledava aine vahel: ta asub muistse kroonikakirjutaja vaatekohale. Mida põletavam on aine, seda kauge-malt ja kõrgemalt käsib Aino Kallase kunstiline vaist seda vaadelda — et tabada oluliste, üldinimlike ja suurte joonte ilu ning et hoiduda suitsutekitavast „inimlikust rämpsusust“. Muide, säärane tarve neutraliseerida käsitledavaid elamusi oma hoia-ku „külmusega“ võib isegi põhjeneda enam looduslikul kui kunstilisel vaistul. Teatavasti just puhtad inimesed ei saa lähemalt rääkida oma suurimaist elamusist.

„Barbara von Tisenhusenis“ siiski mõjub distantsihoid ning arhaiseerimine liiga ülekaalukana; raami raskus ning nikerdu-sed kipuvad varjutama väikesekaustalist portree-maalingut. Ilusad on küll säärased ettevalmistavad episoodid nagu kirjeldus noore Barbara uhkest kleidist ja Tallinna pidustusil käimisest. Lähemalt ja elavamalt näeme Barbarat ainult ta nõuotsimiskäikudel pastor Friesneri juure, kes esineb loo kirjapanijana ning mina-tegelasena. Julma jäikust õhkuvad rüütelite Tisenhusenite vaiksed ettevalmistused oma õe hukkamiseks.

Kroonikastiili köitvus johtub siin ja mujalgi Kallase toodangus suurel määral ta huumorisisaldusest, mis pole vastuolus teose traagilise tuumaga, vaid loob mingi mitmekülgsuse ning elulisuse õhkkonna, kuigi hulk maiustusi temas on puhtantikvaarilist laadi.

„Barbara von Tisenhusenis“ ei avata muuga kui hukkuja esialgse meelekindluse toonitamisega erilisi väljavaateid ta suure traagika mõtestamiseks-humaansustamiseks, kui sääraseks mitte lugeda viletsust ja hukku, mis tabas ülbeid rüütleidki epi-loogis kirjeldatud Liivi sõjas. Palju üm-margusem ja sügavam on eriti ses suhtes Aino Kallase järgmine kroonikalugu „Reigi õpetaja“ (1926, eesti keeles 1928). Catharina Wycken, pastori abi-kaasa, kelle hinge haarab Eros, on siin ku-jutatud napilt ja ilma suuremate sõnaliste

eneseavaldusteta, kuid ta mehe jutustuses ilmneb ta neitsilikult varjatud ja ara-tegumoeline, ent ühtlasi kirglik loomus imekspandava elavusega. Põnev ja peen on jälgida ta käitumist, kui ta saatuslikult armub majas asuvasse abiõpetajasse, Stockholmist välja saadetud dondžuani. Pideva dramaatilise pinevuse ja avaruse annab aga sellele romaanile naise ja mehe — kahe erisuguse natuuri — alatine seotus teineteisega. Pastor Paul Lempelius on sirgevaimuline, aus ja ägeduses naiivselt taltsutamatu soomlane, kes otsib enesele selgust ning rahu usust — ja kütielust. Ta arvab oma suurimaks patuks liigset kiindumust naisesse, ja peab selle maapeal lunastama hirmsa piinaga, nähes oma naise ja ta võrgutaja hukkamist Tallinna Jeruusalemma mäel. Koju pöördunud, tajub ta oma lõplikku üksindust. Teda ei tervenda jutlustamine rahvale Hiiohi teemal. Ja siis, kui ta paljude aastate järel jälle kord lasseb rannas ühe luige, mida tegemast ta naine oli teda keelanud, langeb ta suurimasse ahastusse — sest ta näeb sureva luige silmades oma naise silmi ja tunneb, et ta kunagi pole lakanud Catharina Wyckenit armastamast. Alles kõrges vanaduses suudab ta oma viha südamest välja juurida ja ka liigmaise armastuse; ta eluõhtu selgub pehmeks helenduseks, loodud asjade armastamiseks ja rahuloluks. „Haec est navigatio nostra, nõnda eksib, nõnda taas sadamasse jõuab meie elu laev.“ Selles täisküpse inimese süütundes ja süüpuhastuses peitub „Reigi õpetaja“ humaansustuum — ülev kuppel teose kõigi kunstiliste ja psühholoogiliste rikkuste kohal. Muide annab see teos vähesejoonelise, ent väga sugestiivse kujutuse 17. sajandi Tallinnast ja Hiiumaast.

„Reigi õpetaja“ liigitub T. Vaaskivi hinnangu järgi just oma üldinimliku avaruse ja üksikut inimhinge kõiksusega siduva lahenduse tõttu parima hulka, mis soome keeles on loodud. Kui siin kõiksus esineb vaimse sfäärina, teistliku printsipiina, siis „Hundimõrsjas“ (1928, eesti keeles 1929) näidatakse inimhinge sulamist pan-teistlikku või õigemini pandemoonilisse

kõiksusse, looduslikku algusse. Ses teoses avalduvad Aino Kallase ürgsed looduse-tunnetused, mis mujal ta teostes — peale „Pühajõe kättemaksu“ — on enam või vähem kaetud dekoratiivsemate kunstitaotlustega; siin oleks paras koht rääkida „keltlikust luulevaimust“ ja „rahvahingelise müstika“ õhkkonnast. Seejuures „Hundimõrsja“ traagika on palju süngem ja lootusetum kui „Reigi õpetaja“ oma: ei leia enam kodu ega pääsmist inimeste keskel see hing, kes on hoidmatult andunud säärasele Erosole, säärasele võimule, mis kisub teda inimeste juurest Metsavaimu ja loomade juure, vaimuselgusest demooniliste loodusrõõmude tumedaisse pööriseisse. Olulisim on muidugi see, et „libahun“ on vahetanud osasaamise usust, s. t. puhtinimlikust eetilise printsiibist, osasaamise vastu puht-looduslikust jõust. Seepärast ei suuda isegi Aalot armastav Priidik, ta mees, inimeste ees astuda oma libahundist naise kõrvale, ja sellega oleksid luuleliselt seletatavad keskaegsed nõidadepõletamised. Ühe sõnaga, maa või maa-alune riik võtab Aalo hinge taevalt, öö võtab ta päevalt.

Võib ütelda, et tegelikult sünnib „Hundimõrsjas“ noore naise muutumine libahundiks keskaegse massipsühhoosi kujutluses. Siin on keskaegne kroonikastiil autorile tõepoolest hädavajalik, sest muidu oleks soendi-motiivi vähegi kaalukam ja lähem esitamine peagu võimatu. Kitzbergi „Libahundis“ ei saa olla juttugi Tiina tõelisest libahundikskäimisest, „Hundimõrsjas“ aga peame seda uskuma ühes Aalo enesega, kes vähemalt oma nägemusis elab hundi elu. Meid see kahepaikusis tõe ja luule vahel ei eksita, sest me tajume selgesti, et libahundi-kujutelm on siin ainult sümbol, mille kaudu avalduvad üsna tõelised inimhinge elamusel. Teha inimhingest teater erisuguste kangelastega ja nende võitlustega — see on lõppeks kõige sugestiivse psühholoogilise kunsti alus. Ja seda teatrit oskab Aino Kallas teha väga hästi oma sügava kujutlus- ning luulevõimega. „Hundimõrsjas“ avab autori lüüriline anne oma täied purjed. Seda illustreerib

kasvõi säärane stiilinäide: „Ja juhtus olema üpris tüün ilm... taevas oli kergetes pilvedes kui rästa rinnasulgedes...“ Unustamatu ilu ja soojus on ses stseenis, kus Aalo tuleb hulga aja pärast metsast koju, imetab oma last ja küsib oma mehelt: „Kuidas sa elad, kallis Priidik? Kas on su särk terve?“ Suurima hoo ja lõõma saavutab selle teose lürism siiski neis kohis, kus kirjeldatakse kuldset rõõmu ja vabadust, mida tunneb Aalo Hiiumaa metsis hundina huntidega joostes. On muide huvitav, et selletaolist nägemust näeb ka Katinka Rabe: ta on muutunud koeraks Dianaks ja kihutab rõõmsalt taliöisel jääl.

„Hundimõrsja, üks jutt Hiiumaalt“, on mitmeti Aino Kallase elavaim ja huvitavaim teos. Kuid peab ütlema, et oma täide avarusse ning mõjule pääseb „Hundimõrsja“ alles 5-vaatuselise draama (eesti keeles olemas, kuid ilmutamata). Suurema pinge ja psühholoogilise huvitavuse toob asjaolu, et siin on antud märksa rohkem ruumi ka Aalo mehe Priidiku elamuste ja sisevõistluste kujutusele. Nii kasvab ta oma terves inimlikkuses võrdseks ja vajalikuks partneriks Aalole. Draama lõpul tapab Priidik ise oma naise hõbekuuliga, kuna jutustuses on palju nõrgema mõjuga Aalo tulesurm saunas, mille süütab rahvahulk. Samuti on lisatud üsna kordaläinud vaatus kohtupidamisest Aalo üle. Kogu tegevus on pingelisem, mis ei kahjusta meeolude sugestiivsust, vaid pigem tõstab seda. Kõrvaltegelased on individualiseeritud, elu on kõigiti rohkem kui jutustuses. Muidugi aga ei saa seda elu laval esitada „realistlikult“. Teose müstika vajab mõnevõrra ballaadilist stilisatsiooni ja seab peaosade näitlejaile igatahes väga suured nõuded. Mis puutub tegelaste meeolotsevasse kõneviisi vanasõnade ning kõnekäändude kaupa, siis see pole kuigi ebaloomulik, küll aga teeb mõnestki repliigist huvitavalt jumestatud luuletuse. Draamavormilise „Hundimõrsja“ keeleline ja stiililine ilu on ehtne, eestilik ning ühtlane, kuna siin tuleb kroonikastiili humoristlikke paberlikkusi ette vaid kohtustseenis.

„Hundimõrsja“ järel ei suuda Aino Kallase viimane kroonikalugu „Püha Jõe kätt maks“ (1930, eesti k. 1932) enam üllatada, kuigi siin on „Surmava Erosee“ aineala huvitavalt laiendatud. Naiselikuks pooleks armastuses pole siin mitte keegi muu kui pühakspheetav ja salapärane Võhandu jõgi. Ta ei talu oma vete rüvetamist ega vabaduse kitsendamist ja kättemaksuks võlub enda uhke vallutaja, Saksamaalt tulnud veskimeistri mõistuse ja meeled. Adam Dörffer hukub jões ja tunneb, et „vihates Püha Jõgi armastas teda“. Säärane julge romantika, jõe hingestamine naisus-deemoniks, on kunstiliselt teostatud küllalt suure sugestiivsusega ja päris karge loodusluulega. Elame kaasa võõramaalase järkjärgulise alistumise talle tundmata Põhja võlule ning maarahva looduse müstikale. Dörfferile üteldakse: „Sina ei tunne seda rahvast, Adam Dörffer, sest nende tarkus sõõrdub salajasemast allikast, kui on seda trükki pandud teadus. Paljud nendest tunnevad lindude keelt ja puudegi juttu, miks siis mitte jõe oma?“ Siin avaldub vahest kõige otsesemalt autori enese romantikapõhjaline erkus meie maa looduse vastu ja looduse vastu üldse. Loodus on ta meelis suurte ning salapärate rõõmude andja ja samas ka suur hukutaja. Ta on elu algpõhi, säärane järvsügavik, millist Aino Kallas vaatleb oma varases miniatuuris „Kaali augul“. Siin läheb pilk järvest märkamatu üle vaatleja enese seesmuse. „Värised nende jõudude, hääde ja pahade pärast, mida aimed iseeneses... Tahaksid selgust ja seletust, aga pilk ei või ülespoole tõusta, kangekaelselt tahab see mustavast veest läbi tungida. Äkki oled ise niisugune kuristik, niisugune loodusetuju, mille põhjust ei tea keegi.“ Siit viib otsetee „Hundimõrsja“ juure ja varjatum tee kõigi Kallase teoste juure.

Mingi kuristikulise sügavuse, mis vallutab kõik inimmeeled, omandab Aino Kallase loomingus mõnikord ka emaarlastus. Seda näitab juba varane laast „Ingel“. Ürgse ja vastustamatu emaarlastuse tragöödia *par excellence* on aga „Mare ja ta poeg“. Sakala vanema

lesk Mare tahab oma viimsena järelejäänud poega päästa hädaohust, mis teda ähvardab Viljandi ordulossi kavalasti plaanitsetud vallutamisel. Ta annab sakalaste vandenõu rüüttele üles oma poja elu hinna eest ja ohverdab sellega oma emarmastusele 300 noore sõjamehe elu. Ent pärast tapatalguid häbeneb ta poeg enda ellujäämist säärase hinna eest ja hukkab enese.

Ses draamas, mis on arendatud „Pühajõe kättemaksuga“ koos ilmunud jutustusest „Imant ja ta ema,“ on kindlasti haruldast pinget ning veel enam monumentaalsust, samuti ka küllaldaselt kunstilist detaili. Kuid ematragöödia sobitus üldtuttava ajaloolise pärimusega pole siiski vahest kõige paremini õnnestunud. Pinged on liigagi järsud, liiga raskesti inimlikeks kehastatavad. Siin puudub ka „Hundimõrsja“ luulelise atmosfääri omapära ning tihedus, kuigi keelelist ehtsust kannavad vanasõnad ja kõnekäänud. Viimase stiilielemendi rakendus mõjub esteetiliselt ja psühholoogiliselt väga elavana Aino Kallase ühevaatuselises draamas „Patseba Saaremaalt“ („Looming“ 1932), mis samuti on ühes varasemas draamaminiatuuris koondatud aine ümbertöötus ning laiendus. „Patseba Saaremaalt“ igatahes kuulub Kallase draamatoodangu tippu oma tiheda ning elava loomulikkusega. Seda ei võiks kahjuks ütelda dramatiseeringust „Bernhard Riives“ (1936), milles vanasõnalise stiili harrastus ei sobi hästi 1906. a. õhustikuga. Kuid üsna ehtseks Aino Kallaseks jääb autor siingi: ta ei lähe näiden-dit tegema väliste tegevusvõtetega, vaid säilitab psühholoogia ja stiili primaadi.

Siinkohal tulebki ütelda, et Aino Kallase loomingu klassiline sarm, psüühiline tundlikkus ja romantilis-maaliline ülevus peitub ta kultuurses stiilis. Ta sule all omandavad kujud ja esemed mingi sümboolse ja kaugusiavava tähenduse, sest teda juhivad raugematu iha täiuse järele. Vahendiks on iga lause definiitivselt lõplik väljavoolimine. Tulemuseks on stiilikude, mida võiks võrrelda ühel hoobil muustrilise brokaadiga, mosaiik-

pildiga — ja puhta peegli vastu maalilisi avarusi. Ühes arvustuses olen kord Kallase hilisema toodangu proosakudet võrrelnud maalija Gallén-Kallela väljakujunenud Kalevala-stiiliga. Tõepoolest, mõlema suuruse kunstis näib tegu olevat mingi spetsiifilise põhjamaise stiili-klassikaga, mida iseloomustab puhtate ja eredaks küllastatud värvide tarvitus ilma uduselst õrnade üleminekuteta, joone lihtsustumine ning ornamendistumine, lagedatoonilised ja järsud, ent mitte naiivsed vormid — lõppeks õige komplitseeritud romantiline kogumõju, ere, sünk ning tugev.

Jutustus Aino Kallase arhailises stiilis on nagu katedraali aken, mis kujutab enesest peidetult sümboolset ning värvikat kompositsiooni — ja ühtlasi läbipaistvana näitab valgust ning reaalselt maailma.

Seevastu täiesti läbipaistvas, niiteldal objektiivses stiilis on Aino Kallas kirjutanud oma esseed ning uurimused eesti kirjanduse-elu ainetel, esseed Londoni ja Maroko võludest — ja autobiograafilise lapsepõlveromaani „Katinka Rabe“ (1920, eesti keeles 1930). Viimane teos, impressionistlikult pehme tujuküllusega maalitud „Wahrheit und Dichtung“ ühest varasest kunstnikunoorusest, tundub vahet paljudele kõige „usaldatavama“ ja ja lõbustavama raamatuna Aino Kallase jutustavast toodangust. Säärast muljet korrigeerima hakata pole erilist põhjust. Tuleb vaid tähelepanu juhtida asjaolule, kuivõrd sisukalt kujutab see teos tütarlapsehinge omaelu ja vastuvõtlikkust ning reageerimist keset teda ümbritsevat sotsiaalset „näitelava“, mis kindlasti on üks ilmekamaid ja värvikamaid omaaegses soome paremluse keskkonnas. Oleme juba mitmel korral märganud, kuidas Katinka Rabe lapsepõlveelamused kajastuvad ning suurenevad Aino Kallase fabuleerivais teoseis, kuidas siit hargnevad niidid, mis moodustavad autori kogu vaimse isiksuse komplitseeritud koe. Eriti huvitav on sellelt vaatekohalt jälgida, kuidas kolm väikest tüdrukut korraldavad endile oma fantastilise esivanema Fataburi vanas mõisalossis hirmu-sensatsioonid: „Suviti lõbus-

tas Katinka end koos Lenzy ja Mirkaga sellega, et kartis kord üht, kord teist asja." Kuid mitte vähem õpetlik pole märkida Katinka elavat sümpaatiat sotsiaalselt „alamate“ ja eriti õnnetute vastu ning piinlikkusetundeid oma ülimuslikuma ümbruse mõningate võltsväärikuste puhul.

Tuleb üldiselt vaid tervitada asjaolu, et oma isikupärast elu- ja kunstitunnetust ei elimineeri Aino Kallas ka neis veelgi objektiivsema taotlusega raamatuis, millede kirjutamisega ta tegi Eesti iseseisvumise ajaks väga tulusa kingituse meie kirjan- dus- ja kultuuriloole. Need teosed on: Koidula elulugu „Täheleand“ (1915, eesti keeles 1918), ja „Noor-Eesti“ (1918, e. keeles 1921). On huvitav vaadelda, kuivõrd Lydia Koidula oma ülima hingelise süttimisvõimega ja „võõra vere“ saatusliku lisandiga sobib Aino Kallasele puht-ilukirjanduslikukski kujuks, millised tal on kõik oluliselt seotud ta enese isiksusega. See ei tähenda väidet, nagu uputaks „Täheleand“ mingi romaanitsemine objektiivsed tõed. Vastupidi: ka uurimusena jääb see teos meil esinduslikule kohale, kuigi eesti iseseisvusaegne kirjandustea- dus on suutnud täiendada ja korrigeerida mitmeid üksikasju Koidula eluloos.

Sama võib üldiselt ütelda „Noor-Eesti“ kohta, kuigi siin uurimuse osa on suhteli- selt väike, nagu see on loomulik kaas- aegse kirjandusvoolu kujutamisel. Kuid just kaasaegsuses peitub selle teose värskus ja huvitavus ajadokumendina. Siin esineb see meie kultuurirevolutsioo- niline kirjandusvool säärasena, nagu ta näis oma valitsusaja lõpul, enne suure- mate eristumiste ning nihkumiste algust. Siin on Tammsaare veel nooreestlane, Ri- dala veel aktuaalne kuju — ja Gustav Suitsul pole veel „ette näidata“ „Kõik on kokku unenägu“, mis oma avarusega pu- rustab kitsama-romantilisema nooreestluse piirid. Autori isiksust ja geograafilist asu- kohta „Noor-Eesti“ kaardil valgustab suu- resti see, et ta intuitsioon pääseb palju lähemale Friedebert Tuglase kui Gustav Suitsu vaimsele ilmele. Viimast kaldub autor kritiseerima ta eluläheduse ning po-

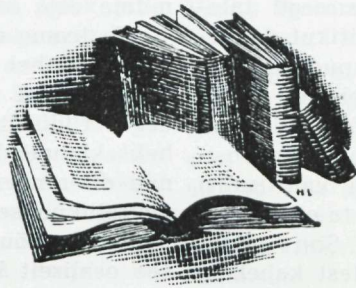
liitilise intellektuaalsuse pärast, mida meie eriti pärast teose „Kõik on kokku unenägu“ ilmumist igatahes ei teeks. Kuid eriti Tug- lase loomingu olemust kirjeldab Aino Kal- las siin säärase sügavuse ning selgusega, et seda peatükki tuleb meil kadetseda vist veel küllalt kaua. Peatükk Jaan Oksast on plastilisemgi — ent see johtub enam aine erakordsest ilmekusest kui vaim- sest kontaktist autori ja ta objekti vahel. Muide avab autor ka paljuütleva välja- vaate aastate 1905—1917 vahelise ajajärgu saatuslikule reaktsioonisurvele ja sellest põhjustatud masendustundele meie par- nassilgi, nagu näitab eriti Tuglase ja Suitsu tolleaegne areng. Veel püsivamalt õpetlik on aga jälgida ses raamatus tões- tusi „üli-euroopaliku“ nooreestluse juur- dumisest otse eesti tõulises pinnases. See võime ära tunda kultuurilativadeski neid sünnitanud maastike omapära ei tingi Aino Kallase esseistlike õnnelikul kombel mingit sentimentaalset „heahtlikkust“ ega ülemäära romantitsevat ilukõnet. Otse vastupidi — ta silm on terav nägema eesti olude ja mõnikord nimekate annetegi sa- gedast piiratust. Seega on Aino Kallas aidanud anda õigemalt perspektiivi meie enesevaatlusile; sellest solvumise hoiab aga ära niihästi ta asjalikkus kui ka ta hõimutundeline sümpaatia Eesti vastu.

Kuid tuleb igatahes leppida tõigaga, et hõimlustunne võib ses mitte-eestlasest eesti kirjanikus tekkida ka meile hoopis kaugete isiksuste ning saatuste vastu! Säärasest hingesugulus-sümpaatiast on suurelt osalt soojendatud ta „väikesed kirjad Londonist“ — „Kiirtepid“ (1929), ja mõnes kirjelduses koguni „Ma- rok o v õ l u s“ (1932). Muidu poleks ehk pääsnud „Kiirtepillu“ galeriisse näiteks säärane isiksus nagu kosmopoliitne ma- ilmareisija ja maailma kirjeldaja Mrs. Alec Tweedie. Sellelt vaatekohalt on ka mõistetav, mispärast Aino Kallas ühel Pen-klubi olengul „kahjuks“ eriliselt ei sümptatiseeri James Joyce'i, kuri- ja hää- kuulsa „Ulyssese“ autorit, kelle kunsti- meetod on otse vastandlik Kallase enese omale. Ometi on need mõlemad euroopa

kirjanikud heitnud võimsat valgust inimlike vaistude ja alateadvuse maailma, mille vallutamine ongi nüüdse maailmakirjanduse üks keskseimaid ülesandeid ning auahnusi.

Nii võime konstateerida, et see erakordne kirjanik kuulub ühel hoobil Fataburi mõisasse Viiburi lahe kaldal, Kassari

saarele Hiiumaa rannikul ja Londoni — ning jääb siiski väga terviklikuks isiksuseks. Ja peame enam kui nõustuma Aino Kallasega, kui ta eessõnas oma teostekogule ütleb, et 20. sajandi Eesti elus on ta kõike „kaasa kannatanud ja kaasa rõõmistanud ning sellega vahest pälvinud enesele eesti kodanikuõiguse“.

Dr. Mihkel Veske C. R. Jakobsoni järglasena

Kui möödunud sajandi neljakümnendates aastates eesti talupoeg vahetas „kirikut ja usku“, siis ei puudunud sel ühiskondlikul nähtusel oma sügav sotsiaalne tagapõhi. Oli saanud ühiskondlikuks vajaduseks demonstreerida, et eesti talupoeg võib oma usulisi nõudeid rahuldada ka siis, kui ta ei kuulugi mõisahärraga ühte kirikusse. Siin peituvadki liberalismi juured, millest kaheksakümnendateks aastateks võrsus „Sakala“ vabameelne ja rahvuslik mõttevool. Aga kaheksakümnendates aastates võtab ühtlasi kindla kaju meie ühiskondliku mõtte diferentseerumine. Ühelt poolt leiame siin — J. V. Janseni ja dr. Hurda alalhoidliku kiriklik-poliitilise mõttesuuna ja teiselt poolt — prof. Joh. Köleri, C. R. Jakobsoni ja dr. M. Veske liberaalse mõtteliikumise. Ühel pool olid „kiriklased“ ja teisel pool „rahvamehed“, nagu tol ajal nimetati lahkuminevaid ja erinevaid, omavahel võistlevaid pooli. Nõnda on sümptoomiline ärkamisaja tegelase Mitti omaaegne kiri dr. M. Veskele (artikli andmed on võetud, kus seda eriti nimetatud ei ole, EKLA'st):

„Kiriklased olla, nagu ta (prof. Joh. Köler — M. P.) ütelda teadis, koguniste rahule jäänud ja tahtvad rahvameestega ühes koos ja ühes meeles tööd tegema hakata; sest Hurt ja Jürmann (end. Tervastu kihelkonna õpetaja ja poliitik — M. P.) olla selle nädala alustusel prof. Kö-

leri juures olnud, kus nemad palju pitkalt mitme asja üle rääkinud.“

Me teame nüüd, et kiriklaste ja rahvameeste vahel sõlmitud rahulepped vaheldusid järjest uute teravuste ja sisetülidega. Üldiselt võib aga väita, et kuigi kaheksakümnendates aastates väljakujunenud diferentseerumine meie ühiskondlikus mõtteliikumises tähendas osaliselt — lõhenemist ja jõudude killunemist, tähendas see osaliselt ka sihtide üldist selginemist ja rahvuslike põhinõudmiste järjekindlat kristalliseerumist.

*

Mihkel Veske sündis 17. jaanuaril a. 1843 Paistu kihelkonnas Holstre vallas Veske talus. Ta õppis ärkamisaja välja-paistva tegelase Jaan Adamsoni juures Pulleritsu külakoolis ja saadeti Paistu õpetaja Hannseni poolt Tartu gümnaasiumi ja hiljem Leipzigi misjonikooli. Sealt lahkus ta a. 1867 ja astus Leipzigi ülikooli, et õppida võrdlevat keeleteadust. See samm tähistas M. Veske elus maailmavaatelist murrangut. Nii kirjutas ta sel puhul 16. septembril a. 1867 prof. Joh. Kölerile:

„Mina olen juba Suistepüha laupäeval misjonimaaest välja tulnud. Mu südame-tunnistus, ikka kasuja mõistus ning mu isamaa ja tema rahva, Eestlaste armastus ei lasknud mind mitte misjonäriks võõrale maale paganate sekka minna, ega ka pitkemalt misjonimaaes elada, vaid sundisid mind niisugust ettevõtmist maha jätma ja

juhatasid mulle seda juba ettenäidatud teed — Eestlaste seas misjonitööd teha, mis palju õigem on, mis jaoks mul suuremad vaimuanded on ja kust oma õpetuse tööst suuremat kasu ja paremat vilja ja rõõmu võin näha.“

„Meie peame iseene ja selle rahva peale mõtlema ja selle kasuks tööd tegema, kelle sekka Jumal meid on loonud.“

Fr. R. Kreutzwaldi ei jäta omalt poolt sel puhul M. Veskele avaldamata oma otsekohest ja heatahtlikku poolehoidu. Ta kirjutab 12./24. jaanuaril a. 1868 Vörust Leipzigiisse M. Veskele:

„Et Teie oma eelmist ettevõtmist misjoni ameti pärast maha olete jättnud, sellega olen ma väga rahol, sest kuidas Teie mino arvamist meie lühikeses kokkojuhutamises mineval mai kuul aasta eest Tartus võisite ära mõista, oli see asi mul meelt vastu. Mul oli rõõmus kuulda, kuidas Teie nüüd oma silmaga olete tundma saanud, et kõik mis eemalt sedavärki läigib, kuld ei olegi, ja nende rahva keskel, kellel ühtepuhko „Issand! Issand“ meelel ja keele peal liigub, Tema vaim mõnikord kaugemal seisab, kui nendest ärapõlgtud „ilmalastel“.

Kalevipoja looja, estofiil Fr. R. Kreutzwald, kes ei kuulunud teatavasti kiriklaste leeri, oli sõbralikus kirjavahetuses M. Veskega. Nii kirjutab ta 19. aprillil a. 1868 kirjandusliku uudisena M. Veskele, et Wiedemanni elutööna „veel enne jaanipäeva Eesti-Saksa-keele sõnaraamatu trükk valmis saab“. Fr. R. Kreutzwald hoolitses ka, nagu teada, ainelise toetuse eest M. Veskele — ta üliõpilasaastail võõrsil. Fr. R. Kreutzwaldi kirjad M. Veskele on kirjutatud hoolitseva heatahtlikkusega. Nii kirjutab 13./25. märtsil a. 1869 Fr. R. Kreutzwald Vörust M. Veskele Leipzigiisse:

„Suurt rõõmu olete mulle sellega teinud, mis Teie omast õppimisest ja edasisammumisest teada annate.“

„Ja meil on mehi sel puhul väga kibedasti tarvis, ei mitte kes säherdust nime kannavad, vaid kes tõeste mehed on — kus meie rahva tulevik otsekui libleke ja

õlekõrs tuule peal mängul seisab. Meie ülem varandus, armas „emakeel“ kipub meie käest ära kaduma ja mis sealjuures kõige suuremat südamevalu teeb, on ärandjad meie enda sugust, kes meid naha ja karvadega tükis vaenlasele püüavad“.

M. Veske teaduslik uurimus Eesti häälikute kolmest pikkusest hinnatakse a. 1872 doktoritöö vääriliseks ja noor rahvuslik teadusmees tuleb järgneval aastal kodumaale. Töö leidmine dr. M. Veskele kodumaal on aga raskendatud. Ta annab eratunde ja teeb kaastööd isegi saksa ajalehtedele. Takistustele vaatamata saab dr. M. Veske a. 1875 Tartu Ülikooli lektoriks ja kui a. 1878 hakkab ilmuma C. R. Jakobsoni toimetatud „Sakala“, siis on dr. M. Veske agaramaid C. R. Jakobsoni abimehi ja „Sakala“ kaastöölisi.

Kahjuks ei kestnud kaua C. R. Jakobsoni rahvuspoliitiline tegevus „Sakala“ toimetajana. A. 1882 tabas C. R. Jakobsoni ootamatu surm keset lõpetamata jäänud töid ja maisi heitlusi. Uhes dateerimata kirjas, mis on C. R. Jakobsoni viimaseid kirju dr. M. Veskele, kirjutab C. R. Jakobson:

„Minu maksude hulk on liiga suur ja nüüd pean ma enesele ka veel üht abi võtma, sest et minu tervis raske töökoorma all juba lahkuma hakkab.“

Ma kirjutasin mõne päeva eest tagasi Teie aadressi all J. Kõrvile ühe kirja. Kas ta selle kirja kätte on saanud? Ma soovin teda enesele abiliseks.“

Selles C. R. Jakobsoni kirjas dr. M. Veskele kajastub inimlik väsimus. J. Kõrv aga jäigi, nagu teada, pärast C. R. Jakobsoni surma „Sakala“ toimetajaks, olles ühtlasi Rakveres ilmuva „Valguse“ toimetajaks ja omanikuks.

Dr. M. Veske, kes C. R. Jakobsoni eluajal oli temaga töötanud koos ja käsikäes, jatkas nüüdki oma avalikku tegevust endises suunas. Dr. M. Veskest kui C. R. Jakobsoni järglasest kõneleb ka Andres Dido „Eesti sõjalaul“, mis omakorda andis põhjust kohtuvõimudele tõsta kahtlustusi ja insinuatsioone dr. M. Veske vastu, nii

et dr. M. Veske seltskondlik tegevus võeti politseiliselt salajase valve alla.

8. märtsil a. 1882 teatab M. Veske Viljandist ärkamisaja tegelasele Peeter Ainsonile, et „C. R. Jakobson suri pühap. 7-mal, kell pool kolm hommiku“, ja lisab, et tema, Veske, jääb „selleks nädalaks“ Viljandisse, et korraldada C. R. Jakobsoni matuseid ja „Sakala“ väljaandmist. Kui võrd südamesse võttis dr. M. Veske oma mõttekaaslase C. R. Jakobsoni surma, ilmneb juba dr. M. Veske üldtuntud laulust „C. R. Jakobsoni haud“.

C. R. Jakobsoni ootamatu surm asetask enne kõike raskesse olukorda C. R. Jakobsoni perekonna, kuna „Kurgja“ oli kooramatud kohustustega, millele viipab näiliselt ka C. R. Jakobson oma eespool tsiteeritud kirjas dr. M. Veskele. Ühisel jõul päästetakse „Kurgja“, kuigi „Sakala“ väljaandmine valmistab C. R. Jakobsoni surma järel sageli ülepääsmatuid raskusi.

Ajakirja „Sakala“ edaspidise väljaandmise kohta oli peale C. R. Jakobsoni surma asjaomastes ringides mitu erinevat kavatsust. Nii kirjutas 22. aprillil a. 1882 dr. M. Veske prof. Joh. Kölerile, et „Sakala“ väljaandmine „tuleks üle viia Peterburi“. On tõenäoline, et siin oli eeskujuks Valdemarase lätikeelne ajakiri, mis ilmus Peterburis ja millel oli sama tähendus läti rahvuslikus liikumises nagu meil „Sakalal“. Et ka dr. M. Veske kandidatuur „Sakala“ toimetajana kõne all oli, seda võib järeldada Kunderi kirjast dr. M. Veskele:

„Minu vend Koval Hain (ärkamisaja tegelane Hain Henno Holstrest päästis C. R. Jakobsoni perekonna eestkostjana „Kurgja“ oksjoni alt — M. P.) kirjutas mulle, et sind olla 1000 rublaga „Sakala“ toimetajaks valitud. Kui Sa selle valimise vastu võtad, siis ütlen ma Sulle, et Sinu tööpõld otsas on. Kui „Sakala“ toimetaja ei saa Sa Eesti keelele ja rahvale ialgi seda kasu tooma, mis Sa suurooliõpetajana tood. Tee kaup kohe tagasi.“

Ja kuigi on üldiselt selgusetuks jäänud küsimus dr. M. Veske valimisest „Sakala“ toimetajaks, on siiski tõsiasi, et dr. M.

Veske tunneb kõige elavamalt huvi „Sakala“ homse päeva vastu. Nii kirjutab ta sel puhul 26. mail a. 1882 prof. Joh. Kölerile:

„Ma arvan küll, et „Sakalat“ võib toimetada nõnda, et redaktor Viljandis ja mina Tartus kirjutame.“ Seesuguse lahendusviisiga oleks olnud näiliselt rahuldatus ka dr. M. Veske teadusliku töö välised võimalused Tartu Ülikooli juures.

Ajakirja „Sakala“ ilmumise tollaegsest raskustest saame ettekujutuse toimetaja J. Jürgensteini (kirjanikunimega J. Lill — Anton Jürgensteini vend — M. P.) kirjadest dr. M. Veskele. Nii kirjutab J. Jürgenstein 25. aug. a. 1882 dr. M. Veskele järgmist:

„Mina olen päris kimbust: „Sakalat“ ei taha kuidagi õigel ajal valmis saada, käsikirjad tulevad alati liig hilja Riias tagasi.“ Peab nimelt arvestama seika, et tšensor asus tol ajal Riias ja artiklid läkitati enne Riiga, kus need tšenseeriti. Kirjas 23. oktoobril a. 1882 kirjutab J. Jürgenstein Viljandist, et dr. M. Veske käsikirjad on saanud tšensorilt „punased ristid“ ja peavad jääma selletõttu ilmutamata:

„Süda tuleb täis, kui Teie mõnusat tööde peale vaatan, mis nüüd kui surnud kapital mu silma ees seisab, ilma et seda tarvitada tohiks.“

Edasi kirjutab samas kirjas J. Jürgenstein:

„Saksa lehed on päris pöörased oma mudalooimisega, aga meie peame südamevaluga pealt vaatama, kuis meid kõige maailma ees halvaks tehakse.“

„Olge nõnda hea ja võtke „Eesti Postimees“, „Revalsche Zeitung“ ja „Revaler Beobachter“ oma hoole alla; teistega katsum siin valmis saada.“

Dr. M. Veske sünnipaik ja kodu oli teatavasti Holstres, kus kuuekümnendates aastates tekkis vendade Peeter ja Adam Petersonide juhtimisel tarmukas rahvuslik liikumine. Petersonide poolt koostatud nõudepalved Vene keskvalitsustele sisaldasid eneses tollaegse eesti üldrahvusliku ühiskondlik-poliitilise programmi, kus nõuti peale muu rahvuslike kubermangude

loomist Läänemeremaile ja eestikeelsete kohtute sisseseadmist. Vennad Petersonid saadeti maalt välja. Kirjavahetus dr. M. Veske ja Petersonide vahel ning nende ühine päritolugi annab meile võtme dr. M. Veske avaliku tegevuse hindamiseks ja mõistmiseks.

Aga mitte vähem kui „Sakala“ väljaandmine, nõudis dr. M. Veske tähelepanu senaator Manasseini revisjon (1882—1883). Aleksander III-le a. 1881 eestlaste delegatsiooni poolt esitatud märgukiri (v. „Varamu“ nr. 5, 1938 — „Eesti Maa-päeva sünd“) tõi kaasa Liivimaale senaatorliku revisjoni. Senaator Manasseini revisjon ei tulnudki eespool tähendatud delegatsiooni liikmetele niisiis ootamatusena. Sel puhul tehti eestlaste poolt agaralt ettevalmistusi. Nii kirjutas Jaan Ermas, kes oli tol ajal Peterburis advokaadiks, dr. M. Veskele Tartusse:

„Nüüd tuleb kõik energia kokku võtta, et senaator Manassein mitte nii tagajärgedeta provintsist tagasi ei tule, kui Mäsojeedov. Sellepärast kogu nüüd rendi, ostu ja orjuste kontrahid ja saada need Martinsoni juurde.“ Aga tõenduseks, et ettevalmistused on salajased, on Jaan Ermase anonüümne kiri, allkirjaga — „Nomina odiosa sunt temporis periculis“. Ka kirjutas P. Weizenberg, kes oli senaator Manasseini juures tõlgiks, et dr. M. Veske ruttaks täiendavate materjalide saatmisega, kuna muidu sõitvat senaatorihärra ära.

Senaator Manasseini revisjoni asjalikud ettevalmistused selguvad juba Manasseini ankeetlehtedest vallavalitsustele. Siin mõned väljavõtted ankeetlehest, kus nõutakse selgust mõisniku ja talupoja majanduslikes vahekordades, mis valitsesid Läänemeremaal:

„p. 4. Kas tulevad ette viimaste kolme aasta jooksul (1879—1882) rendi kontrahitades, ostmise paberites ehk iseäralistes väljarentimise ja müümise juures sõnalikult või kirjalikult maha tehtud eratingimustes ka mõned tööd ehk tasumised põllusaagiga mõisnikule?

p. 5. Talukohtade müümise ja rendi hinnad selles vallas 1878, 1879, 1880, 1881

ja käesoleval aastal. Selle juures on näidata iga koha suurus taalre, vakamaa ja tessätini arvu järele.

p. 7. a) Kui palju talusid on viimase kümne aasta sees ostjate käest ära võetud nink ära müüdnud, sest et nemad oma kauba tingimisi ei täitnud, b) kas ei ole ette tulnud, et üks talukoht kaks ehk enam korda on müüdnud?“

Neist küsimustestki nähtub, et senaator Manassein tundis elavat huvi maa sotsiaalsete olude, talupoja ja mõisniku vahekordade, teorendi ja talumaa väljaostu tingimuste vastu. See asjaolu pani kihama kogu mõisnikkonna ja sünnitas elevust talupoegadegi keskel. Mõisnike poolt tõrjuti eemale ennekõike kaks eestlaste tõlki Manasseini revisjoni koosseisust — Weizenberg ja Roose. Nende asemele tulid õigusteaduse üliõpilane Tõnis Vares ja Joh. Tamm (Jurkatamm). Lätlaste tõlgiks oli õigusteadlane Seerste. J. Tamme arvates tuli eestlaste ja lätlaste poolt kokku ligi 18.000 palvekirja. Kollektiivpalvetest koostati J. Tamme andmeil kaks kokkuvõtet — üks eestlaste ja teine lätlaste nõudmistest.

Eestikeelsete palvete koostamisel oli dr. M. Veske osatähendus väga suur. C. R. Jakobson oli varisenud enneaegselt, J. V. Janssen oli haige ja halvatud. Dr. M. Veske õlgadele langes kohustus anda juhtnõore meie toleaegele avalikkusele, kuidas ja milliseid nõudmisi tuleb esitada revideerivale senaatorile. Dr. M. Veske säilinud kirjavahetuses ei ole haruldased järelepärimised, mis puudutavad senaator Manasseini revisjoni. Toome siinkohal väljavõtte ühest kirjast dr. M. Veskele, mis on küllaltki iseloomustav kogu sellele ajajärgule. Nii kirjutab Manasseini revisjoni puhul keegi M. Reims Pikknurmest (Kursi kihelkonnast) dr. M. Veskele:

„Kas võiks selle palvega senaatori Herra ette astuda, et teadmata ajast Tartu linnale kinnitatud kroonuväld „Saduküla“ linna peremeeste piinamisest lahti saaks ja kroonu vallaks jääks?

Tartu linna valitsuselt läkitati kiri mõisa herrale — sugusalga ja Tõni P-gile, mis kinnitab selle üle valvata, et palve-

kirja kirjutamise tuhin rahvast „mässama“ ei kihuta. Kiri on vallavalitsusele ära antud; see on ka seniajani truuste kirja kinitust silmas pidanud.

Valla peremehed ei või aga iialgi selle otsusega rahul olla, nad paluvad kui ühel suul ja enam kui üheksal punktil palvekirja kokku seada.

Sellepärast julgen ma Teid veel tungivalt paluda, kui iial võimalik — üht palveeeskirja järgmise aadressi all läkitada.“

Selles kirjas ilmneb kujukalt, kuidas tolleaegne talupoeg lootis olukorra paranemist Vene keskvalitsuselt. Utleb ju peale muu ka P. Miljukov oma raamatus rahvusküsimuse üle, et Vene keskvalitsus on Läänemeremaades päriselanike ja aadlike tüldes sageli asunud päriselanike vaatekohale.

Eestlaste kollektiivpalvetest senaator Manasseinile on väljapaistev J. Tamme kirjakogus leiduv Kanepi kihelkonna palvekiri. See on koostatud nõudmiste tähelepanitava süstemaatilise järjestusega. Siin antakse 25. nõudepunktis üldpilt talupoja õiglusest olukorrast ja tema majanduslikest, hariduslikest ja poliitilistest nõudmistest. See on õieti rahvuslik ühiskondlik-poliitiline programm, mis leidis senaatorliku revisjoni puhul järjekorralist avaldamist ja mis teostus õigupoolest alles pärast a. 1917 aset leidnud ajaloolist murrangut. Senaator Manasseini revisjon andis välise võimaluse avaldada oma nõudmisi ilma tsensori eelkontrollita. Seda juhist ei võinud dr. M. Veske jätta kasutamata.

Senaator Manasseini revisjon ei rahuldanud kõiki rahvuslikke lootusi, mis algul sellele pandi. Senaatorliku revisjoni oluliseks tulemuseks oli kohtureform, millega kaotati Läänemeremaades suurmaapidajate „seisuslik ja põlvestpõlve parandatav“ kohtukorraldus. Juba C. Schirren avaldas kartust (Livländische Antwort), et kohtuvõimu äravõtmisega kaotavad mõisnikud oma jalgealuse. Kui ennereformiaegne kohus võis kuidagi veel rahuldada eestlasi nende omavahelistes õigustülides, siis jättis ta aga täiesti rahuldamata eestlase, niipea kui üheks kohtupooleks oli baltlasest

suurmaapidaja. Selles mõttes ei olnud eestlasel kuni kohtureformini a. 1889 vähimatki lootust leida oma õiguslike huvide kaitset seaduse või kohtu poolt. Kohtureform tähendas Läänemeremaade rahvaste peres pöördelist uuendust, andes hoogu rahvuslikuks emantsipatsiooniks ja vabanimiseks mõisnike hegemoonia alt. Ja just siin on väga suured teened dr. M. Veskel.

*

Mõjutatud maailmavaateliselt vendade Petersonide, Fr. R. Kreutzwaldi ja prof. Joh. Köleri poolt, ei olnud midagi lihtsemat kui see, et dr. M. Veskest sai C. R. Jakobsoni kaastööline ja mõttejärglane. Siit tema vankumatult kindel seisukoht kiriklaste suhtes. Juba a. 1868 kirjutab M. Veske prof. Joh. Kölerile:

„H. Henno kirjutab, et Paistu õpetaja olevat temale ütelnud, et see asjata olevat, et Veske tudeerib, sest tema minevat tudeerimises hulluks.“ Neid asjaolusid arvestades on arusaadav, et tekkis dr. M. Veske poliitiline võitlus kiriklastega, mis jätkus ka pärast C. R. Jakobsoni surma. Iseenesest ei seisnud ka dr. M. Veske võimus rahu ja lepituse loomine rahvameeste ja kiriklaste parteilistes sisetülides. Rahu jaluleseadmine oli seda raskem, et dr. Hurt kiriklaste juhina ei valinud abinõusid võitluses liberaalse mõttevooluga. Nii esines dr. J. Hurt teatavasti Aleksandri kooli küsimuses kaebusega Vene siseministeeriumi ees, mille tagajärjel suleti Aleksandri kooli abikomiteed. Sel puhul leiame märkme prof. J. Kölerilt:

„Hurt omas kaebekirjas ütleb: mässajad tahta kooli kassat ära võtta (sovladetj kasso) ja see kahtlustus sai just sel ajal ministeeriumisse antud, kunas nihilistlased olid kreisirentereist paarsadatuhat rubla varastanud.“

Et dr. J. Hurda insinuatsioonid Vene siseministeeriumis (seesugused insinuatsioonid muutusid meie avalikkuses hiljem talalisteks ja Fr. Tuglase kirjeldatud Ado Grenzstein ei olnud erandiks) ei tähendanud õlipuuoksalist rahu meie tolleaegses sisepoliitikas, see on ilmne. Dr. M. Veske ei saanud oma avalikku tegevust viia väl-

japoole aega ja ruumi, vaid ta tegutses neis välistes oludes ja tingimustes, mida aeg ja olukorrad ette kirjutasid. Ja kuna dr. M. Veske lahkus Eestist juba kaheksakümnendate aastate teisel poolel, siis oli ta avalik tegevus C. R. Jakobsoni järglasena küll lühiajaline, aga oma tuumalt mitmekesine, varjundirikas ja sisukas.

*

Dr. M. Veske avalik tegevus toimus sageli väliste olude kiuste. Kuivõrd takistatud oli dr. M. Veske tegevus juba väliseltki, see selgub ta kirjadest. Nii kirjutab dr. M. Veske Jaak Järvele 27. mail a. 1881:

„Mineval laupäeval pandi mulle kuraatori herra läbi ülemalt poolt ette: mina pidada kõigist Eesti seltsidest välja astuma, midagi enam seitungides kirjutama, ehk oma ameti universiteedi peal maha panema.“

Aga samal aastal 3. juunil kirjutab dr. M. Veske Jaak Järvele, kes teatavasti a. 1888 „Virulase“ toimetajana maalt välja saadeti:

„Eile käisin jälle kuraatori herra parun Stackelbergi juures. Peterburi saadikuks lubati mind, ka lubati mind seitungidesse kirjutada, aga mitte poliitikat.“ Ja sealsamas edasi kirjutab dr. M. Veske:

„Tartu Eesti Põllumeeste Seltsist ja „Vanemuise“ seltsist pidin välja astuma ja vallavanemate koosoleku juhatamise maha panema. Ta (kuraator Stackelberg — M. P.) ei nimetanud ka teisel korral eile midagi süüdi minule, ütles paljalt, et mina politikat ajanud; et ma seda küll mitte politikaks ei pidavat, uskuvat tema hea meelega.“

Seesugused hoiatused ei võinud ometi kohutada ega lõplikult takistada dr. M. Veske avalikku tegevust. A. 1884 asutas dr. M. Veske kirjandusliku ja teadusliku ajakirja „Oma Maa“. See oli kaheksakümnendate aastate kohta oma sisult ainulaadne ajakiri. A. 1885 sõidab dr. M. Veske Ungarisse uurimismatkale ja lahkub a. 1886 Tartust, et asuda Kaasani ülikooli juure soomesugu keelte õppejõuks. Ta lahkub Tartust, olles koormatud majan-

duslikult rõhuvate kohustustega, mis näitasid erilist tõusu ajakirja „Oma Maa“ väljaandmise tõttu. Kaasani suri M. Veske 4. mail a. 1890.

*

Käesolevas artiklis ei ole käsitletud dr. M. Veske teaduslikku ja ilukirjanduslikku loomingut. On vaid vaadeldud artikli kitsais raames teda kui poliitikut C. R. Jakobsoni järglasena. On tõsi, et põhilause kohaselt — „prohvet ei ole kuulus kodumaal“, on ka hinnangud dr. M. Veske kohta olnud äärmiselt ebahütlased. Nii leiab näit. M. Kampmaa dr. M. Veske avalikus tegevuses lünki, kuigi ta ei tõenda usutavate näidetega oma väiteid. M. Kampmaa ütleb („Eesti kirjanduse peajooned“ II jagu lk. 143.) dr. Veske puhul:

„Pärast Jakobsoni surma pani vabameelne erakond oma lootuse Veske peale, kuid avalikkude asjade juhatuseks ei olnud Veskel annet.“

Ande puudumine või ka olemasolu ei tähenda iseenesest midagi seesugust, mida ei saaks näidete varal tõendada. Nii oleks õigem olnud, kui M. Kampmaa oleks püüdnud näidata, milles seisnes dr. M. Veske ande puudumine ja milles seisnes ühtlasi teiste toleaegsete poliitikute anne. On kahju, et meie seda ei leia M. Kampmaa raamatus.

Ka „Eesti Kirjanduses“ a. 1915 (lk. 155 ja edasi) ütleb M. Kampmaa dr. M. Veske kohta:

„Kergeste vaimustatud hakkas ta (dr. M. Veske — M. P.) iga tööd agarusega peale, aga et karakteril kindlus ning püsivus puudus, ei olnud ta tegevusel põhjalikkust.“ Etteheited seesugusele erandlikule töömehele nagu dr. M. Veske, kes kitsastest aegadest ja kitsastest oludest oma järjekindlusega, oma väsimatu tööga oli jõudnud Holstre külakoolist Kaasani ülikooli õppejõuks, — etteheide, et dr. M. Veskel puudus püsivus, on täiesti ülekohtune. Jääb järele mulje, et M. Kampmaa pingutab ennast üle ja selletõttu saab dr. M. Veske asjalikust arvustusest M. Kampmaa käes sihilik alahindamine. Aga see ei

iseloomusta dr. M. Vesket, pigemini küll M. Kampmaad.

Nii kirjutab M. Kampmaa „Eesti Kirjanduses“ a. 1915 (ibid.) dr. M. Veske kohta:

„Tal (dr. Veskel — M. P.) oli püüe teisi aidata, kuid see näitas, kui lodevasti ta oma päristöö küljes rippus. Veske sise-mine elutugi näis õige nõrk olevat.“

Tundub, et neis etteheiteis dr. M. Veskele M. Kampmaa konkureerib endise Paistu õpetaja Hannseniga, kellest oli juttu eespool. Vahe on ainult selles, et kõster tahab õpetajat üle trumbata oma väidete „metsiku lennuga“ ja väljenduste lapi-daarsusega. Nii ei tõuse M. Kampmaa hinnangud dr. M. Veske puhul „Eesti Kirjanduses“ ega „Eesti kirjanduse peajoontes“ ausa teadusliku objektiivsuse tasemele. Õnneks ei ole nende ridade ülesandeks ligemalt puudutada nähtust, kus vaimne külarealism on oma peajoontega kraavi joosnud. Märgime seda pigemini kui üldnähtust ja teatavat Tartu-orientatsioonilist üldtunnust. Tartu on ikka olnud külarealistlikult kuri igäühele, kes on „võõrast vallast“. Ja sellelt vaatekohalt ei võinudki olla M. Kampmaal teist suhtumist dr. M. Veskele.

*

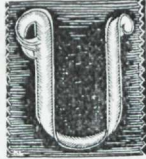
Dr. M. Veske ja dr. J. Hurt olid rivaalid. Dr. J. Hurda elutööks oli Eesti rahvalaulude kogumine. Dr. M. Veske uuris keelemurdeid, luuletas ja komponeeris laulu-

dele isegi helimotiive. Dr. J. Hurt oli usklik õpetaja, dr. M. Veske — liberaalne teadusmees. Nüüd on nad leidnud viimse rahuaseme Tartu kalmistutel. Nad on ammugi unustanud omavahelise võistluse, ainult Tartu orientatsioon annab aegajalt dr. M. Veskele ennast tunda.

Dr. M. Veskes on palju, mis teda ühendab C. R. Jakobsoniga. Olid ju nad mõlemad õigupoolest Joh. Köleri õpilased ja mõjualused. Nad mõlemad lahkusid ja loobusid vabatahtlikult vaimulikust seisusest: C. R. Jakobson loobus kõstriametist ja dr. M. Veske, nagu eespool nägime, misjonikoolist. Nad pöörasid murranguliselt selja baltlusele, kuigi nad olid sellega kõige lähemalt seotud. Nad olid „mässajad“ dr. J. Hurda väljenduse järgi, nad töötasid ühtlaselt ja ühiste sihtide suunas ja nad varisid varaväsinuna — C. R. Jakobson 41- ja dr. M. Veske 48-aastasena. Siit näeme, et mitte kõrge iga ja „palju aastaid“, vaid õigelt valitud poliitiline *credo* on see, mis on määrav poliitikule ta tegevuse hinnangul. C. R. Jakobsoni ja dr. M. Veske poliitiliste sihtide ausus on väljaspool igasugust kahtlust. Dr. M. Veske täiendas C. R. Jakobsoni tollaegses rahvuslikus võitluses, aga C. R. Jakobsoni surma järel oli ta viimase in-nukaks mõttejärglaseks. Ja pärast dr. M. Veske surma prof. Joh. Köleril oli põhjust kurta, et Tartus ei ole kedagi, ei ole ainustki hinge, kes võiks jätkata C. R. Jakobsoni ja dr. M. Veske pooleli jäänud avalikku tegevust ja tööd.

Seitse epigrammi

EUROOPA

nistuis — Pan-Euroopas,
tegelikult — röövlikoopas.

MAAILMA VALITSEJA

Võim kõikjal võimutseb,
vaim põgenedes taandub:
maailmariik on valmis,
las valitseja sarvik maandub!
Tere tulemast, Maailma Isand!
Su teenreiks alanduses
Mussolini ja Hitler end visand.

AJAD MUUTUVAD

Ohtralt Suitsu tare seinu
maalinud on Eino Leino,
Tuglaselgi mõne tahu
tahund siledamaks Aho.
Nüüd on Soome noorem vend
Eestis täiendamaks end.
Ajaloos kõik siira-viira
— õpipoisi peos nüüd lyyra.

FR. TUGLAS

Esteedina Vilde
maapõhja manas,
nüüd Vildele õpipoisiiks
elueas vanas.

GALSWORTHY

Briti range traditsioon,
vana Soames'i sammeldund koon,
pisut tolmuse lõuendi toon
— neist maailma ta loond.

KOSKENNIEMI

Luulepajas fašismi leemi
keedab Soomes Koskenniemi.
Kui aadet kodumaale seletaks,
vist Turus ta raamatuid põletaks.

BALMONT

Küll on see kõrge luule:
ta aastat kümme turnind
redelita — kuule!

VARAMU RINGVAADE

Laulupidude ümber

Üldlaulupidu kui suursündmus tekitab enese ümber suurt liikumist, kõrgeharjalist lainetust. Enne pidustusi käib laiamõtteline ettevalmistav tegevus, osavõtt on arvurohke ja elevusrikas ning järelhinnangu mõtteavaldused samuti loovad suure kaarega.

Ka äsjamöödunud üldlaulupidu ei kujunenud eesmärgitu suhtes erandiks. Nagu paistab, tõuseb see lainetus järjest kõrgemalegi. Nimelt on viimastel aegadel pidustuste sisus ja nende ülesannetes sündinud kaunis põhjalikke ümberhindamisi. Kuna ühed seda mõistavad hästi, teised aga purjetavad alles vana kaardi järgi, siis paratamatult kujuneb nii, et räägitakse vastastikku mitut keelt ja erinevaid murdeid.

Viimase üldlaulupeo puhul ühed piirdusid sellega, et tõstsid arvustavalt häält eeskava suhtes, teised aga leidsid tarvilise olevat pidustuste korraldamine anda Lauljate Liidu asemel mingi uue organi kätte. Kolmandad koguni hindasid laulupidude väärtuse niivõrd alla, et neid ei maksa üldsegi tõsta suursündmuste kohale. Säärastele arvamustele loovad tugeva vastukaalu need, kes oskavad laulupidudes ja nende praeguses korralduses leida oluliselt tähtsa ning tarvilise.

Uheteistkümnenda üldlaulupeo kava oli oma sisult võrdlemisi populaarne. Kui midagi lugeda vähem sobivaks, siis käiks see mõningate palade kohta, millised oma ilmelaadi poolest nõuavad ettekandeks paremaid akustilisi tingimusi ja kuuluvad

kontsertvalimikku. Sellelaadiliste teoste hulk aga polnud protsendiliselt kuigi suur.

Kui keegi tõsiselt arvab praegu laulupidusid teostada võivat väljaspool Lauljate Liidu organiseerivat tegevust, siis ta on sattunud raskele eksiteele. Tänapäeval laulupidu ei tähenda mitte ainult rahvuslikku meeleavaldust, vaid selle taga seisab veel laialdane süstemaatiliselt korraldatud muusikaline kultuuritöö. Õigusega võime seda organisatsiooni nimetada maailma suurimaks ja eeskujulisemaks helikunsti rahvakooliks. Ükski juhuslik toiming ei saa siia samaväärselt astuda asemele.

Need, kes praegu hüüavad vaimustava lihtsuse järele, pole vist paljusid asju mõtelnud lõpuni. Nimelt tolle sobiva all nad mõistavad endise aja pärandusi, mis juba on jäänud kaugeks nii oma sisulise laadi kui ka tehnilise külje poolest. Muidugi tuleb austada minevikust väärtuslikku, ent ometi elada tänapäevale. Seda momenti on ju peetud silmas äsjase üldlaulupeo puhul.

Kes tunneb kasvatuslikku tööd, see teab ka hästi, kuidas peab juhtima arengut edasi. Iga seisak on tagasilanguse ja ajast mahajäämise algus. Kas meie siis tõesti tahaksime, piltlikult üteldes, eesti lauljaskonna panna samasse klassi istuma. Ja nimelt sel imelisel põhjusel, et osa kuuljaskonnast on oma arenemises jäänud kaugemale taha. Säärast asja ju ometi ei tohiks keegi nõuda, veel vähem aga arvestada või täita.

Meie arenenud lauljaskond oma terves koosseisus tunneb, kuivõrd ta on võime-

line liikuma praegusel tasemel ja sellelt edasi. Ta teab ka, kuidas oleme pingutuste abil saanud lahti kammitsaist, mis meid hoidsid kinni väära tundesuuna ning saamatuse küljes. Sinna ei taha enam keegi tagasi, olgu siis, et mõni õnnetult langeb mõttelaiskuse ohvriks.

Eesti lauljaskond on see vaimne sõjavägi, kes oma aladel võitleb tuleviku nimel. Üldsus olgu valmis sammuma järele ja kasutama saavutatud tulemusi. Ülemaaline laulupidu on see koht, kuhu tullakse kokku näitama teistele ja tundma ise oma viieaastase süstemaatilise töö suurust. Nõnda siin langevad ühte momendid, mis meile annavad ülevust ning pakuvad palju kasvatavat ja õpetlikku.

Uheteistkümnenda üldlaulupeo järelokajana R. Kangro-Pool soovitab 1943. aastal korraldada vaimuolümpiat, kus leiaksid esindamist „kõik, kes ilmet ja sisu annavad meie uuele vaimupalgele“. Kuidas see kavatsus läbi viidaks ning milliseid tulemusi ta annaks, jäägu praegu käsitlemata. Uhegi hea mõtte ja väärrika asja vastu ei maksa vaielda. Kuidas aga Kangro-Pool hindab laulupidusid, see on juba iseküsimus.

Ta kirjutab: „Laulupeod toovad küll rahva kokku ja oleks nagu midagi üsna suurt sündimas, aga ometi see suur ja ülev kujuneb vaid tühimusest kestvaks laulmiseks, mis on ühekülgne ja piiratud selleks, et tulla suureks rikastumiseks inimestele, kelle arenemise- ja huvirikkused on palju mitmekülgsemad kui võrdlemisi lihtsameelselt toimuv kvantiteetidesse paisutatud koorilaulmine“.

Ja edasi: „Seepärast ei ole õige, kui me oma ainukesel vaimsel ülemaalisel suurpäeval ebaleidlikult jätkame rahva meeleolu kandmist vaid laulupidudega ja neiski ei mõista suunata värvinguid mujale kui endiselt isamaalisele ilutsemisele. See erutab aga ainult juba enam kui külluses olevaid äratundmisi. Sellest tulebki laulupidudel küllastustunne kõigest laululisest patriootitsemisest ja lipukeste lehvitisest, mis pole ka muud kui uuemoeline Kungla-ilutsemine“.

Nagu eestoodud tsitaatidest välja loeme, puudub nende ridade autoril vähimgi teadmine praegusaja laulupidude organisatsioonilisest ja kasvatustlikust tagapõhjast, samuti ka tulevikku suunatud sihtidest. Ta isegi ei aima, kuipalju on ajavahemikul ühest üldlaulupeost teiseni teostunud kultuuriliselt sigitavat ja edasiviivat ning milles see õigupoolest avaldub. Nii ollakse tähtsalt õpetlik oma kahetsetaval mahajäänud seisukorras. Lihtsalt ei taibata, kuidas teised elavad uut, tänapäevast, tulevikule pühendatud elu — ning nad just ise lehvivad romantilise Kungla-ilutsemise poole.

Meie üldlaulupeod kogu aeg oma arenemises liiguvad kvaliteedi taotlemise suunas. Nendega ühenduses viiakse läbi uue rahvusliku muusikavaimu kujunemine ja teostatakse peenendatud väljendusvõimete kasvatamist. Selle liikumise varal meil võrsub uus, tugev, omapäraselt iseseisev vaimne eestlus. Kui nurisejad teaksid, kuipalju paremuse sihis on muutunud meie laulukooride kavad võrreldes endistega — just tehtud süstemaatilise kasvatustöö varal.

Asi paistab olevat hoopis nii, et õpetuste jagajad ise peaksid endi juures võtma midagi ette küsimustest paremaks arusaamiseks ning koguni mitte hoopis oma puuduste paljastamisega. Väärtusliku ettekande jaoks tuleb kasvada ka väärkaks kuulajaks. Kui mõni inimene üldse ei puutu kokku muusikaga ega tunne selle vastu huvi, kust võtab ta siis vajalise mõistmise, liiati veel vaimustuse kaasatundmiseks.

Ja vaimustusega on lugu hoopis nii, et see ei avaldu ka kõigi juures ühtlaselt. Üks võib tormitseda kaunis tühjalt, teine aga elab võrdlemisi vaikselt üle vägagi suuri tundeid. Paljas mõirgamine pole veel mingi püsivalt väärtusliku tajumise tähistajaks. Edasi ei tohiks muusika süüks pidada sedagi, kui suur tuul väljas laulu käest minema puhub ja külm ilm inimesi sunnib rohkem endasse tõmbuma, nagu see juhtus nüüdki.

Kõigeks on vaja valmisolekut ning asjast arusaamist. Muusikat kuulame kaasa-tundvalt ja mõnuga siis, kui meil jatkub selleks eeldusi. Säärases olukorras andis ka üheteistkümnese üldlaulupidu küllalt rikkalikult sisu.

Kui kõige muu üle võiksime ehk vaielda lõpmatuse ni, siis ühes lepime kõik kokku — ja nimelt: üheteistkümnenda üldlaulu-peo ettekannete tehniline teostamine arenes terves ulatuses kiiduväärselt. Paari-kümne tuhande liikmeline hiiglakoor laulis harukordse ühtlusega ja painduvusega. Selle põhjuseks tuleb pidada ettevalmis-tuse erakordsemaid nõudeid. Käesoleval puhul võtsid laulupeost tegelastena osa ainult organiseeritud jõud — Lauljate Liidu liikmed. Nõnda väljaõpetamine võis are-neda suurema põhjalikkusega ja igati pa-rema distsipliini juures. Koorid laias mas-sis kuulusid ka üksikult järelevalve ning kontrolli alla, mistõttu nende individuaalne väärtus kasvas tunduvalt innukama püüd-mise tõttu. Nõrgem ja kahtlasem materjal kõrvaldati osavõttust. Pole ka kahtlust, et meie viimasel üldlaulupeol ilmutati maksim-um säärase suurkoori seniseist võimeist.

Samuti ühendatud meeskoorid andsid oma kõige parema, mida kunagi oleme kuulnud laulupidudel. See ettekanne arenes hoogsasti ja suure täpsusega. Kogu jättis väga hea mulje oma distsipliiniga.

Samuti andis põhjust rõõmustamiseks ühendatud naiskoor, kes võis ülesandega sääraselt toime tulla just viimaste aastate väga innuka tegevuse tõttu. Meie peame seesugust liikumist võtma vastu tervitavalt ja õigustatult pakkuma oma tähelepanuga julgustavat tuge.

Aga samuti väärib täit tunnustust ka erisegakooride esinemine, mis oli kunsti-päraseks lülilik pidustuste tervikus. See osa kavast on ja jääb tehniliselt nõudliku-mate ülesannete teostajaks ning kava sisuliste kõrguste hoidjaks.

Puhkpillikooride esinemise kohta võime kõigele juure lisada uue kiituse. See üksus oli küll mass, kuid antud tulemuste poolest

näitas väga hea kvaliteediga tasapinda. Eriti tuleb väljendada tunnustust põhjusel, et ülesanded osutusid küllalt nõudlikeks.

Kõike seda püüdlikkust ja näidatud tule-musi ei saa märkida teisiti, kui hinnates kõrgelt nende taset. Igas ettevõttes võib mõni moment jääda tagasihoidlikumaks, kuigi üldiselt on tasapind silmapaistev. Nii ka nüüd kõik viimseni polnud kavatsuste ja soovide tipuni ulatuv. Ometi saime suure ning sisuka kokkuvõtte. Oleme ausad üteldes, et miski ei õigusta meid ot-sustama nii, nagu seda püüavad mõned laulupidude tähenduse alahindamisega.

Möödunud üldlaulupeoks oli väliskoore registreeritud sel määral, et tuli nende tõttu programmi üle kavatsuste laiendada ühe päeva võrra. Külalised oma enamikus avaldasid end esinduslikult ja töid vaheldust pakkuvat elevust. Esinesid soomlased, lätlased, leedulased, rootslased, norralased ja poolakad. Kuigi pakuti rohkesti välis-akustikale kohaseid laule, siis osa ometi kaldus kinnise ruumi kontserdikava poole. Üldiselt hea ja huvitava sisu kõrval kuul-dus ka vähem paeluvat nii palade oma-laadi kui mõninga venivuse mõttes. Peagu kõik sattusid kiusatusse pakkuda ajaliselt ülirohkesti, mida edaspidi tuleks vältida.

Üheteistkümnendat üldlaulupidu juhata-sid juba varematest aegadest tuntud jõu-dudena J. Aavik, J. Simm, R. Kull, T. Vet-tik, E. Aav ja V. Nerep.

Kui viie aasta pärast jälle korraldame ülemaalse laulupeo, ehk on siis mõndagi muutunud kavade koosseisus ning jõudude rühmituses. Tänapäeva elujõulised üksus-ed aga on kõik väärt oma kohal püsima, kuna nad eksisteerivad ja toimivad loo-muliku kujunemise alustel.

Võib-olla peame ära ka vaimuolümpia, kuid ei maksa sugugi üritada ekslikku mõ-tet laulupidude reast väljalöömiseks. Nendel on täita vägagi suur ja kohustuslik ülesanne — ning just tänapäeva nõuete määramisel.

Ed. Visnapuu.

Kirjanike ja heliloojate „Rahvasteliidus“

Vestelisi muljeid ühelt kongressilt

Desarmeerimise konverents vajus ajalukku nagu unenägu. Maailma majanduskonverents on jäänud mineviku mälestuseks. Rahvasteliit, jaa, nimeliselt ta ju eksisteerib veel, elades oma uhkes palees Genfi järve kaldal nagu noorendamist ihalev rauk, kuid temagi universaalsus on jäänud ainult fantastiliseks unistuseks. Võib-olla jääbki.

Ning ikka harvem näeme laiemaid rahvusvahelisi kokkutulemi konverentsideks ja kongressideks, nendeks suurejoonelisteks kombetäitmisteks, mis Maailmasõja järelaastail eriti moodi minnes ähvardasid üksvahe nagu hakata asendama kogu poliitikat, majanduse- ja kultuurielu.

„Kongress tantsib“ kirjutati, filmiti ja lauldi a. 1928. Ja see oli siis küllalt iseloomustavaks Euroopale. Aasta 1938 on palju praktilisem: läkitatakse ainult käskjalgu, olgu adjutante või kindralstaapide parlamentääre. Niihästi poliitilises kui ka majanduslikus elus on see üldiselt omaksvõetud kombeks rahvusvahelises suhtlemises. Oleks üpris ajakohane lasta turule film „Kuller higistab...“

Ainult kultuuri- ja vaimuinimesed on (alalhoidlikkusest?) truuks jäänud moest aegunud konverentside süsteemile. Iga aasta, vähemalt kord, tahetakse kuskil kokku tulla, üksteist näha, aga võib-olla ka lihtsalt suud pruukida, sest need on ju enamasti inimesed, kes „ei saa mitte vaiki olla,“ eriti kui arvesse võtta luuletajaid ja kirjanikke. Neil pakitseb alati midagi südamesel.

See rahvas rajab oma „rahvasteliidud“, universaalsuse printsiibil töötavad keskkorganisatsioonid samas järelsõja sentimentalismi ja patsifismi õhkkonnas nagu poliitikud, sotsioloogid ja majandusmehedki. Viimaste omad on juba karil, kuid vaimuinimeste keskkoonid püsivad priskelt edasi, näides isegi kosuvat, hoolimata teistest kommetest ja suhtlemisviisidest rööbitiarenivas muus elus. Kas tohib sellest

järeldama rutata, et mõistus ja aru — mida vaimuinimeste juures paratamatult tuleb eeldada — pakuvad paremaid võimalusi koostööks ja -eluks kui oma-pole-kiskumine, omakasu ja kired? Või kas tohib oletada vaimuinimeste juures kirgedes puudumist? Vaevalt. Sobimine näib tingitud olevat siin peamiselt ikkagi sellest, et siin puuduvad otsesed reaalsed huvid, et nad vähemalt ei seisa esiplaanil, pole ainumääravad, vaid et siin piirduakse suurel määral platooniliste mõtteavalduste ja otsustega, rääkimisega, mis väheks kohustab ja seob, välja arvatud vahest ainult see, et iga rääkija püüab valada oma kõne niisama plastilisse ja laitmatusse vormi nagu oma kirjutused või meloodiad.

Üheks säärase suurilutsemise kohaks on ülemaailmselt tuntud Penklubide igaaastased kokkutulekud. Need on kaasaja tegumaldavast psühhoosist kaugel, õigupoolest anakronistlikud nähtused, kui nii tohib väljenduda. Ja mööduvad seepärast äratades üha väiksemat üldist tähelepanu. Tänavuse kongressi Prahast näiteks varjutas peaaegu täielikult järgnev sookolite pidustus ja sõjakärinad. Vaimul ja ilutsemisel on vähe paika seal, kus kõnelevad kired, jõud ja instinktid.

Sellevastu hakkab aga teine vaimuinimeste keskkorganisatsioon iga aastaga järjest enam enesele tähelepanu tõmbama. See on lühendatult C. I. S. A. C. või „Rahvusvaheline Autorite ja Komponistide Konföderatsioon“, mille XIII kongress lõppes juuli algul Rootsi kaunis pealinna, Stokholmis. Isegi vana futurismi apostel ja Mussolini tru abimees sõja ilu ülistamises, F. T. Marinetti, kes varematal aastatel tavaliselt armastas sõnavälke pilduda Pen-kongressidel, oli tänavu eelistanud tulla samaaegselt Stokholmis toimuvale kongressile. Ja särtsus ning raksus oma laengud välja muidugi seal. Ta on ju kõigele vaatamata tüübiline kunstiinimene ega saa vaikida... kuigi see vahest oleks

targem ja arukamgi üldise sobivuse ja suhtlemismugavuse huvide seisukohast vaadatuna.

Kongress avati traditsioonilise tutvustamis-dineega 26. juuni hilisõhtul restoran Fjäderholmarnas. See on väike kaljusaarekene, Nybrovikenist laeval sõites umbes pool tundi Stokholmist. Saarel leidub ainult paar üksikut suvilat ja kõrge kalju tipus kerge klaasseintega väljasõidurestoran. Arvesse võttes jahedaid ilmu, olid rootslased kui ettenägelikud korraldajad märkinud kutsele riietuse kohta hoiatavalt: „talvepalitu või kasukas“. Ja koguneski siis rahvusvaheline seltskond laeva nagu karujahile minnes. Kõige sissemahitumalt itaalia draamakirjanik Luigi Bonelli ja ta prantslasest ametivend, konföderatsiooni aupresident Romain Coolus, mõlemad paksudes plüüsmantlites, villased sallid ümber kaela ja rinna — sest mine sa usu seda valgete öödega põhjamaad!

Fjäderholmarnas aga oli soe ja kodune. Rootslaste kenaks kombeks on üldse oma restorane sisustada rahvusliku mööbli ja vaipadega. Lõunamaalased imestasid, kuid olid sunnitud peagi oma „kasukad“ loovutama selleks varutud varnadesse.

Õhtusöögil laulis Rootsi Autorikaitse Ühingu, STIM'i meeskoor, kaunistades kargete põhjamaiste helidega seda sissejuhatust, ning arusaadavalt võisid need, kel selleks annet ja tahtmist, liigutada end tantsutaktis. Ja huvitaval kombel leidis kirjanikkude-heliloojate laialdases peres selleks tahtmist kõige enam vanemal põlval nagu inglasel J. Woodhouse'il ja 220 kilo (tema oma sõnade järgi) kaaluval taani ajakirjanikul-draamatikul Ravn-Jonsonil, kuigi konföderatsiooni 72-aastane šveitslasest juriskonsult Fritz Ostertag pilkavalt protesteeris, et peaks ikka mõtlema ka sellele, missugusel alal vanadel kõige kohasem on oma võimeid näidata...

Järgmisel hommikul toimus prints Eugeni ja mitmete Rootsi ministrite juuresolekul avakoosolek Stokholmi kuulsas raevoja-saalis. Pidulikult läikivad rõivad, pühalikud kõned, klõpsuvad fotoaparaadid ja surisevad filmimasinad — see kõik lõi

vastava meeleolu. Ning kui õhtupoolikul sammuti üles kaljusesse Skansenis, kus Höglofteti-nimeline rahvasaal oli varutud terveks nädalaks kongressi jaoks, ei julgetud esialgu sealtki oodata muud kui pidulikkust ja toredust. Tegelikult aga näitas end siin rootslaste organiseerimistalent hoopis teisest küljest. Muuseumiehitusena tunduva Höglofteti saali olid asetatud väikesed lauad ridadesse nagu parlamendi koosolekuruumis, igal laual lihtne roheline linasest riidest kate ja sellel pudel loomulikku mineraalvett, tikutops ning tuhatos, valmis trükitud referaadid, päevakorrad, blokid, paberid, pliatsid. Kõik nägusad, Skanseni erimärgiga, kuna see Stokholmi vabaõhumuuseum-rahvaeed kujutab enesest määratu tähtsat lüli Rootsi pealinna „turismitööstuses“.

Kongressi tulipunktiks oli sedapuhku koostöö üksikute maade draamakirjanikkude organisatsioonide vahel, ettekandetasude ühtlustamine ja üldse igasugused küsimused, mis võiksid hõlbustada rahvusvahelist lavateoste vahetamist ning nende ettekandmist. Enne seda võetakse aga loomulikult läbi aastaaruanded ja muu säärane materjal. Juhatab lühikasvuline Romain Coolus. Tal on pisut punakad juuksed ja samavärvilised pikad vurrud, ta hääli käriseb ja mingi põselihhas veab ta näo viltu. Temast kui inimesest jääb esimesel hetkel õige kesine mulje. Aga niipea kui ta suu lahti teeb ja prantslasele omase plastilisuse ning kergusega sõnu (kähisevaid ja ragisevaidki!) ritta seadma hakkab, on ta kogu auditoriumi peremees. Ta räägib mõnusalt rootslaste külalislahkusest, tuletab meele manalasse varisenuid ja vihjab möödaminnes segasele poliitilisele olukorrale maailmas, mis aga siiski ei suutvat takistuseks saada konföderatsiooni tööle ja vaimule, nagu näitavat delegaatide arvukus — neid oli 21 riigist kokku 144 — ja sõbralik üksteise-leidmine juba esimesest saabumisõhtust alates.

Tal on teataval määral õigus. Siinses saalis istuvad kõrvuti prantslane ja sakslane, hispaanlane ja itaallane — rahvustesse kuuluvust ei mainita mujal kui esit-

lemisel, kus nagu kombekohaselt igäüks arvab kohustusliku olevat lisada oma nimele isamaa nimetus, kuid see ei sünni niipalju oma päritolu toonitamiseks kui pinnakatsumiseks, missuguses keeles alustada keskustelu.

Agaga Högloftetil lehivad siiski kõikide osavõtivate maade lipud ja rootslased on külalislahkelt kümneid kirevaid vimpleid asetanud ka presiidiumi lauale, et kellelgi poleks ütlemist. Lehvib meie sinimust-valgegi niihästi seal tornis kui laual, kuigi Eestit ei esinda rohkem kui üksainus delegaat.

Kongressi rakendamisel ei pääseta agaga siiski päris mööda rahvus- ja maailmavaateküsimumest. Sekretariaat teatab — seal istus muuseas ka Itaalia ühingu väljapaistva kõneandega jurist Gheraldi — et Hispaaniast on saabunud delegatsioon, kuid pole seni esitanud esimehe allkirjaga volitusi. Selgub, et delegatsiooni kuuluvad herrad Juan Cadenas, Jacinte Guerrero, Manuel Morcillo ja Moreno Torroba esindavad Valencia-Hispaaniat. Viimastel ametlikudel paberitel, mis konföderatsioon Hispaaniast saanud, on esimehe allkirjana hoopis teine nimi kui nende volituskirjal. Valencialased protesteerivad: endine esimees ei olevat enam kaks aastat Hispaanias, olevat interventide poole või Prantsusmaale üle joosnud, nemad ei saavat sääraseid pabereid tunnustada. Coolus vaidleb, et tema ei saa ilma seadusliku esimehe volitusega tunnustada delegaatide mandaate. Tekib nagu pisut pingetki. Sõna võtavad korduvalt Itaalia, Saksa ja Portugali esindajad. Nüüd muudab Coolus taktikat. Näinud, et hispaanlaste volituste tühistamise poolt on teatavate riikide esindajad, laseb ta peasekretäril René Jeanne'il, oma kaasmaalasel, rutuga otsida ühe endise kongressi otsuse protokolliraamatust, millest selgub, et pretsedendi kohaselt on varemalt siiski tunnustatud vaieldavaid delegaate, ainult kui maksud on õiendatud. Seepeale lubavad hispaanlased järgmiseks hommikuks maksud õiendada ja päevakord jätkub.

Konföderatsiooni põhikirja kohaselt kuuluvad dramaatikud esimesse, heliloojad teise föderatsiooni. Seepärast jagunetakse ka nüüd pärast avaistungit kohe eritubadesse föderatsioonide koosolekuteks. Koos Soome Näitekirjanike Liidu esindaja Kersti Bergrothiga asume meiegi teele selle ruumi poole, mille uksele seisib silt „I föderation“.

Õigupoolest peaks seal presideerima itaallane Bodrero kui föderatsiooni esimees. Kuna teda agaga kongressil ei ole, võtab juhatuse enda kätte sakslane Leo Lenz. Kevadet tähendab ta nimi tõlkes ja lustmängud on ta eriala, kuid väliselt jätab ta mulje nagu mõni heasüdamlik vanapoolne professorihärra. Ta pole korruptentne, siiski agaga kaunis ümar ja talle nagu ei sobigi igale poole end kiiresti pöörata, otsida silmadega sõnasoovijaid. Seepärast laseb ta igapäev rahulikult rääkida ja vahele hüüda, isegi jutujärje vahest mõnelt mehelt üle võtta, silitades ainult nagu ajaviiteks oma halle juukseid ja pigistades peoga lõuga. Alles siis kui itaallane De Sanctis ja jugoslaavlane Velmar-Jankovic päris tõsiselt sõnu vahetama hakkavad, kui itaallase kogu keha ja olemus juba sõnadesse kipub voolama ja jugoslaavlane temperamendikalt ikka talle veel vahele hüüab, tõstab Lenz pea, kergitab oma kuuekraed ja ütleb tasa:

— Messieurs, kas tohib paluda järjekorras. . .

Ja nähtavasti tohibki, sest sõnavahetus vaibub otsekohe. De Sanctis lõpetab oma särina kõlava „voilà'ga“ ning seks korras on rahu majas.

Teine sakslane, kes selles föderatsioonis tahes-tahtmata silma paistab, on sekretär von Zwehl. Kräsupäine, tõmmu, niisama kõhetu ja häälelt veel hädisemgi kui president Coolus, kujult samuti toolikorjust pisut kõrgem — agaga kui sõnalõnga hakkab heietama, kuulad mõnuga. Ta räägib alati nagu muinasjuttu vestes: rahulikult, kujukalt, meeoleolu-tõstvalt. Nagu räägiks õpetaja õpilasile. Ning temaga ei kipu keegi vaidlema.

Sama föderatsiooni ühel koosolekul kärgatas ka kõnekunsti suurkahur F. T. Ma-

rinetti. Temast on vist üldiselt teada, et ta on keskmist kasvu, rinnakas ja punetavate põskedega mees, meelegohad hallid. Ta ei jäta noore ega vana mehe muljet, kannab aga lõunamaalasena villast vesti, samal ajal kui meie põhjamaalased higistame. Tema kõne teemaks on näitekirjanike rahvusvaheline koostöö. Ta toonitab selle vajadust, mainib „vargusi“, mida harrastavad mõningate maade plagiaatorid ja kirjastajad ning kuulutab autori töö püha puutumast. Neis mõtteis ei ole ju midagi hämmastavat, küll aga ettekandmise viisis. Tundub, et teda ollakse valmis kuulama kasvõi kogu õhtu, unustamata lõbustused ja söömingud... Ta elab igale öeldud sõnale kaasa, lause tõustes ja paisudes, nagu sirgub kõneleja kuju ja paisub häälg. Kuid nii head miimikat kui omas ta kaasmaalane De Sanctis, Marinetil siiski ei ole. De Sanctis mitte enam ei rääkinud, tema mõte ja tahe hoovas igast sõrmest. Võib-olla varbaotsastki, niipea kui ta suu lahti tegi. See valgus nagu uimastav laine üle kuulajaskonna. Kui neile kahele veel lisada Cheraldi, kelle juristlikku kainust ja retoorilisi nüansse à la Cato või Cicero ei võinud jätta imetlemata, siis peab nentima, et kõneosavuse poolest valitsesid XIII autorite ja heliloojate kongressi itaallased.

Aga kelle sõna, selle ka vaim. Ei lasta vist palju märgist mööda, kui üteldakse lausa välja, et vaimultki autoritaarsete riikide — eeskätt Itaalia ja Saksa — esindajad panid end üleolevalt maksuma põhja- ja lääneriikide üle, rääkimata eksootilisest Lõuna- ja ärilisest Põhja-Ameerikast.

Muide, ameerika autorite esindajana oli kongressile saabunud muusikamees ja kirjastaja Bornstein. Läikivalt palja pealaega, kuid kõrvade äärest järsku paksult alla langevate juustega härra, kes armastas kanda helepruune ja sügavrohelisi ülikondi vaheldamisi. Ta paistis välja juba sellega, et ainsana tarvitas kõnetoolis inglise keelt, kuid veel enam oma ettepanekuga, pidada järgmine kongress New Yorgis. Seda ettepanekut kaitstes ta kutsus endale appi teise anglosaksi, inglase Boo-

sey, kes, esindades küll ise pretendenti — Inglise ühingut — järgmise kongressi korraldamiseks, ometi väga tujuküllaselt ja värvikalt andis edasi kongressi saadikutele selle prantsuse keeles, mis Bornstein oli ütelnud oma emakeeles. Nad seisid kahekesi kõnetoolis korraga, need kaks rahulikku anglosaksi, kummardasid vastamisi, surusid teineteise kätt ja õnnitlesid mõlemad teineteist, kui Bornsteini ettepanek läbi kukkus ja Boosey koju võis saata telegrammi, et järgmine kongress peetakse Londonis...

Vaevalt Bornsteini kutse olekski jäänud aktsepteerimata, kui mitte väiksemate riikide esindajad poleks sellele vastu seisnud ja nõudnud jänkilt prii ookeanisõitu. Seda aga jänki ei saanud lubada, kuna sakslased ja itaallased juba ette olid deklareerinud, et nad säärasel juhul mõtleavad kasutada ainult kodumaisi laevaliine...

Praktilist ja konkreetset sellelt nädal aega kestnud kongressilt? Võeti vastu mõningad vähemtähtsad otsused autorihonoraride arvestamise ühiste aluste suhtes ja jagati vastastikku informatsiooni. Koostöö küsimuses igatahes midagi väga konkreetset ei saavutatud, kuna mitmed maad on seotud erilepingutega. Enne tuleb selles alles midagi muuta, kui suudetakse autorikaitse ühingu üle maailma juhtida täiesti ühtlustatud töö rööbastele ja hakata hoolitsema selle eest, et igal maal ühesuguse innuga tarvitatakse iga teise maa lavaloomingut, et enam ei lastaks end sugerida ainult reklaamist ja ärivõtetest. Seega jäädi kahjuks stoppama ärilise keerdsõlme taha.

Üldiselt sääraseid suuri kongresse iseloomustab nähtus, et ikka leidub mõningaid üksikuid inimesi, eneseohverdajaid, kes peaaegu kogu töö ära teevad, kuna ülejäänud üheksakümmend protsenti maitseb mitmesuguste vastuvõtude, söömingute ja väljasõitude mõnu, segamata end kongressi töö käiku, kui mitte arvestada seda, et nad publikuna aegajalt ometi on kohustatud ilmuma ka töökoosolekutele. Aga see pole neile muud kui kohustus. Teistele vastuoksa on koor-

maks ja kohustuseks vastuvõtud, lõbuks aga töö, ettepanekud, kõned, arutelud, läbirääkimised, kokkulepped. Sest hääle jõuvahekorraga ei püütud siin kordagi end maksma panna, vaid ikka kindlustati pool-dajaskond juba ette telgitaga diskuteerides. Täpselt samuti nagu Rahvasteliidus. Sealgi lastakse väga harva midagi hääle-tamiseni.

Vist ei tarvitse mainida, et õhtustel koosviibimistel rahvusvaheline seltskond sätendas paljudes kirevates aumärkides ja et selle poolest jällegi itaallased löid rekordi. G. M. Sangiorgi frakirinnal ja kaelas jõudis nende ridade kirjutada lugeda 18 mitmesugust aumärki. Kuid neid võis olla rohkem.

Olen pikemalt peatunud nendel, kelle sõnad ja vaim juhtisid kogu seekordset kokkutulekut. Kuid sugugi vähem huvitav polnud saabunutest see osa, kes jälgis ja vaatas pealt Nii näiteks Soome viieliikmeline delegatsioon vana Madetojaga eesotsas ja paindlikud poolakad oma viitsepresidendi A. Vieniavski ja direktor Rudnicki juhtimisel. Neid jatkus iga ürituse kaasatagemiseks ja neil oli igal pool sõpru, põhjas ja lõunas. Meelesõbiva kujuna tuleks nimetada veel ka Griegi kodumaa, Norra esindajat, vaikset S. Hagerup-Bulli, kes on läbi teinud Vene kodusõja keerise ning sealt kaasa toonud venelasest naise. Selle kõige tõttu armastas ta omavahelistes keskusteludes vahel ootamatult üle minna vene keelele ja toonitada, et tal olevat kunagi olnud üks hea sõber eestlane. Kas see vene keel talle siis pidi meenutama eestlasest sõpra või midu helgeid minvikumälestusi, see jäi selgusetuks. Igatahes tundus, nagu oleks ta vene keelt pidanud kuidagi salaja armsaks.

Rootsi korraldajaist said kogu kongressipere vaimustatud kiituste osaliseks heliloojad Kurt Atterberg ja STIM'i direktor Eric Vestberg, keda ta hallele juukseile vaatamata jatkus sõna tõsisel mõttes kõikjale, küll koosolekutele, õistele kontsertidele ja väljasõitudele Drottingholmi, Sandhamnasse ja mujale. Tema peamureks oli, et võõrad tunneksid end nagu kodus. Seda

loomulikult tuntigi. Ainult kui Vestbergilt küsiti naljatades, et mida teie küll kõike ei taha pakkuda selle nädala jooksul Stokholmis, siis vastas ta muiates: — Kõike, kõike tahaksime pakkuda oma külalisile, ainult magada ei saa siin. . .

Ja ega ei saanudki. Kõige vähem loomulikult korraldajad — Vestberg näis olevat nädalaga terve aasta võrra vananenud. Atterberg ja noor kongressikomissar Dahlgren püüdsid end aidata varajase kadumise-ga banketil raekojas ja keskoiselt kontserdilt kunstimuuseumi saalis. Kuid ega nemadki kosunud selle nädalaga, millal kirja- ja helimeeste kongress Stokholmis töötas ja lõbutses.

Rootsi tehnika saavutusist tähendatagu, et kui kongress oma tegevuse lõpetas ühise õhtusöögiga Hasselbackenis, demonstree-riti samal koosviibimisel kongressirahvale juba filmi, mis oli valmistatud nende koosolekute, ühistest üritustest ja tollest samast koosviibimisestki. Samuti anti banketil välja erileht, kaunistatud vastava pildimaterjaliga ja ka karikatuuridega, allkirjad kolmes „kohalikus“, s. t. prantsuse, inglise ja saksa keeles.

Stokholmi hotellide mugavust ja kodusust ei tarvitse vist kiita, seda tunnevad paljud eestlased niikuinii. Mida aga vist üldisemalt ei teata, on — igaõhtused laulupeod Stokholmi Skansenis. Páris laulu-lehtede ja orkestri eestvedamisel toimuvad ühislaulmised avaras rahvaaias, demonst-ratsioonid sellest, kuidas laulab „Monsieur, Madame et Mademoiselle Stokholm“ pa-roolil „Vive la joie par la chanson“. Selle idee olevat leiutanud keegi „lauluhull“ — nagu ütlevad rootslased ise — võimlemis-õpetaja ühes väikelinnas, kes käivat nüüd kogu maal ringi, organiseerides rahva ühis-laulmisi igas keskkohakeses. Lauluõhtu, mida rahvusvaheline seltskond Skanseni restorani Sollideni rõdult pealt kuulas, oli tuuline ja jahe. Kuid asjatundjate arvates võis väljakul siiski olla umbes 12.000 noort ja vana, kes andunult osa võtsid „lauluhullu“ poolt ühe kivi otsast juhita-vast vabaõhu-laulmisest. Tal paistab olevat edu. Kas ei kipu see tumestama meie

laulupidude organiseerijate enesetunnet, et Stokholmis iga õhtu võiakse korraldada umbes niisama suuri masslaulmisi nagu Tallinnas alles viieaastase vaevarikka töö ja ettevalmistuse järel? Ja kas

ei pea me sellest seigast järeldama, et rootslased on väga lauluarmastaja, muusikaalne rahvas? Võib-olla enamgi kui meie, siinpool Läänemerd asuvad viikingid.

R. Sirge.

Kujutav kunst 1938. a. I poolel

Meie kunstielu käesoleva aasta esimesel poolel on olnud mitmeti lahkuminek moodunud aastast. Kuigi kunstielu käesoleval aastal ei olnud tihedam oma loominguelses pinges ega tähelepanavam üksikute eesti kunstnike ülevaate-näituste poolest, nagu olid seda E. Viiralti, Erik Adamsoni ja H. Mugasto näitused möödunud aastal — see-eest oli käesoleva aasta esimene pool silmapaistvalt elav üldiste näituste organiseerimise poolest. Esines otse erakordne arv välisnäitusi — nagu Itaalia, Ungari ja Belgia näitused — kõik väikeste ajavahemikkudega üksteise järel. Käesoleva aasta esimesel poolel teostati ka märkimisväärseid uuendused meie kunstnikkonna järelkasvu soodustamise alal, näiteks avati Tallinnas kõrgem kunstikool. Ning lõpuks tähistas 1938. a. esimest poolt ka mõningate esteetiliste üldrahvuslike aktsioonide edukas teostamine, näiteks kodukaunistamise ja rahvarõiva propaganda alal.

Kunstinäitused on kujunenud meie kunstiloomingu peamiseks esitamise- ja hindamiskohaks, eriti just üld- ning organisatsioonide näitused, kuna seni üksikute kunstnike näitusi võib loetella sõrmedel. Vaadatagu siis ka eeskätt näituste iseloomu ja taset möödunud hooaja kunstielus.

Parim, mida meie üldse oleme näinud ühishäituste alal, oli aprillikuus „Pallase“ juubelinäitus Tartus. Näitus peeti kunstiuhing „Pallase“ 20. aastapäeva tähistamiseks. Kuid see polnud juubelinäitus tavalises mõttes; puudus kronoloogiline ülevaade pallaslaste loomingu- ja taotluste ja saavutuste arengulooline üldpilt. Näitus oli tavaline järjekordne näitus, aga tugev rõhk asetati valminud tööde heale vali-

kule. Kuid ega huvitavat valimikkugi pole võimalik teha, kui pole toodangut, millest teha. Aga „Pallases“ on seda.

„Pallase“ näitus tõendas ilmselt, et kogu meie kunsti paremik graafika ja maali alal on koondunud „Pallasesse“. Graafikas domineeris seal E. Viiralt, kes ületas oma uute söövitustrükkidega tiigreist ja joonistustega lastest kaugelt teised ja enesegi! Viiralti toodang on muutunud viimaste aastate jooksul tunnetuselt intiimsemaks ja kujunenud oma ainelt tõsielust vahetult nähtuks, tajutuks ja sügavalt läbielatuks. „Pallase“ näitusel nägime, et Viiralti meisterlikkus kajastub neis vähejoonelisis teoseis sama jõuliselt kui ta endisis keerulisis kompositsioones ja fantaasiarikkais tõis.

Ta teoseis on iga joon saanud vältimatuks teguriks. Neid pole võimalik vähendada, asetades teisale, teisiti ega täiendada. See oli näide väga süvenenud loomingu- ja taotluste aladest, nagu kogu Viiralti toodangki tähendab parimat annust meie loomingu- ja taotluste aladest.

Viiralti kõrval esines A. Laigo puulõigetega. Temast on kahtlemata kujunenud pärast kadunud H. Mugastot meie tähelepanavam kohapeal töötav ksülograaf. Kui temal tehniliselt puhta viimistluse ja kunstilise esitusoskuse kõrval oleks rohkem mitmekesisust nägemises ja tunnetamises, siis oleks Laigo meil väärikas järglane Viiraltile ja Mugastole. Tema teoseis on jõulist kompositsioonilist vaistu, ta lõiketehnika on kindel ja rajatud puhtale must-valge mõjule.

Joonistuse alal üllatas sel näitusel N. Triik ühe erakordselt huvitava, meeletult ja viimistluselt kauni naisportreega

värvilises pliiastratehnikas (pr. Kivistikust) ning A. Bergman — tugevalt plastilise portreejoonistusega kriidijoonistuse tehnikas.

Graafika ja joonistuse kõrval oli maal „Pallase“ näituse tugevamaid külgi. Koos täiesti väljakujunenud vanemasse generatsiooni kuuluvate jõududega nagu N. Triik ja V. Ormisson, kes esinesid oma iseloomulikus käsitluslaadis ja ainevalikus, oli „Pallase“ juubelinäitusel esinemas meie maalijate kogu andekam enamik. Seal võis näha A. Bergmanilt rida Pariisi vaateid. Oma motiivid on ta joonistanud harjumuslikult kahe-kolme värviga. Kuid seejuures rafineeritult, moodsest Pariisi maalikoolist mõjutatud laadis. Ta oskab ka oma suuremõttelisi töid teha huvitavaiks kollakas-sinakate värvikooskõlade nägemusiks.

Isikupärane tonaalsus, värvaine omapärane, ebareaalne käsitlus ja motiivivalik tõsielust kindla ainesuunata laseb nii Bergmani kui üldse suurt osa meie nooremaid maalijaist liigitada ühte suure rühma. Siin on tegemist järelimpressionistliku romantilise suuna maalijatega, kellel on kallak värvilisusesse või pigemini toonikäsitlusse. Kogu nende loomingulaad tõendab, et meie oleme jõudnud kujutatavas kunstis täiesti välja Noor-Eesti omaaegsest formaalsusest, puhtesteetilisest mõjupiirkonnast, kus opereeriti vaid eeskätt värvide kontrastidega, joone kompositsiooniga ning omaette vormiga. Kogu maaling on võtnud värvaine rakendamise osas tonaalsuse ülesande; mingi üldtooni otsimise probleemi, pinnalisuse, vaibalikkuse asemel leiame nüüd juba õhulisust ja atmosfäärsel meeleolugi. Samm-sammult tundub tekkivat nooremate kunstnike ridades huvi ka ainekäsitluse vastu. Kuigi sageli leiame veel motiive, mis on eeskätt nähtud maalingu pitoreskse meeleolu kinnistamiseks — nagu näiteks Bergmani toodangus — siiski on märgata selleski juba tugevamat tähelepanu pööramist motiivi sisulisile iseloomustusele. Pole vist kaugel need ajad, kus meie juhtiv kunstnikkond ise hakkab intensiivsemat tähelepanu pöörama sisuprobleemile, ja siis oleme teinud suure

sammu edasi kunsti ühiskondlikesse huvidesse rakendamise alal. Seesugune areng vist peabki toimuma pikkamööda ja ühiskondliku tellimiseta, kuna sel juhul jääb kogu loominguliseks tagapõhjaks ikkagi kunst ja mitte faabula — ja kunstielu juhib kunstnik, aga mitte ettevõtja.

Neid lähtekohti leiame paljudel maalijatel „Pallase“ juubelinäitusel. Nende maalingud on sageli kooskõlastatud üldtooni. Vorm, värv, joon ja motiiv on sulamas justkui üheks meeleoluliseks väljenduseks. Vahel on seesugune maaling oma ilmelt peaaesjalikult meeleoluline, nagu „Pallase“ näitusel võis näha N. Kumitsa puhul, kelle õhtu ja hämaruse üldtoon on nähtud melanhoolsetes ja sügavalt läbituntud vaadetes tõsielul tundub ka olustikumaali iseloomulikke jooni, töötava inimese ja sotsiaalse häda esitamispüüdu. See kõik on saavutatud puhtate maalistike meeleoludega, mis, nagu eespool nimetatud, on rajatud kindlale maalingu üldtoonile. Samuti võis tunda „Pallase“ näitusel suurenevat huvi ruumilise probleemi vastu. A. Johani ja K. Liimandi tooted tõendavad seda ilmselt. Mõlemad olid esitatud hästi juubelinäitusel, kus Johani prevaleeris oma jõulise autoportreega. See oli parimaid eesti tänapäeva kunstniku autoportreid üldse. Mis Johanit eriti esile tõstab, on ta reaalne kindlus värvilises vaatluses ja oskus iseloomulikult karakteriseerida tüüpe ja vaateid ning anda kõigile ka ruumiliselt kindel koht varju ja valguse nägemisega. Võib oletada häid mõjutusi seesugusele käsitluslaadile hollandi 17. sajandi maalikoolist, kus samuti värske nägemismeelega olustikumaal arenes rahvapäraseks kunstiloominguks. Liimandi teoste iseloomus on aga rohkem artistlikku esituslaadi, tugevasti pintslitehnika demonstreerimist ja mõnevõrra ülepakutud sooje värviefekte. Aga vormikindlus koos jõuliselt leitud värviga ja ühtlaselt kooskõlastatud meeleoluga teeb Liimandi samuti tähelepanuvaimaks tänapäeva maalijate hulgas.

Nimetatute kõrval esines sel näitusel veel rida teisi andekaid nooremaid jõude

nagu E. Haamer, kel on intiimne kontakt meie rannaeluga, sama ainevalda panoraamselt nägev R. Uutman jt.

Skulptuur oli seekordsel näitusel nõrgem kui teised kunstialad. Pallaslasist kõige andekamana esines M. Saks, kes oskab tõsta esile plastilisust ja tekitada teoste vaatlajas mingit hingelähedast soojuski. Pärast avamispäevi tuli oma teostega ka F. Sannamees esinejate hulka ja rikastas sellega tunduvalt näituse skulptuuri-osa. Üks Sannamehe naispea klassikalise soenguga oli üllatav oma idealistlikus lihtsuses ja kauniduses ning näitas veel kord Sannamehe ande mitmekülgust. Kuid vaatamata mõningate tööde tagasihoidlikumale kvaliteedile oli kõnesolev juubelinäitus 1938. a. esimese poole parim näitus.

Teine tähelepanuväärne näitusi mõõdnud hooajal oli Kujutava Kunsti Sihtkapitali kevadnäitus Kunstihoones 17. juunist alates. Suvele oli see kevadnäitus lükkunud laulupeo ja Võidupüha pühitsemise tõttu Tallinnas. Kõnesoleva näituse kunstiline tase oli tunduvalt tõusnud ja see näitus võinuks kujuneda parimaks hooaja kunstidemonstratsiooniks, kui näituse teoste paremik polnuks moodustatud „Pallase“ näitusel nähtud töist. „Pallase“ näitusest eraldas kevadnäitust eeskätt skulptuuri rikkalikum esitamine F. Sannamehe, prof. V. Melliku, Vommi, Jõesaare ja E. Kutsari tööde näol. Sannamehe portreed olid sel kevadnäituselgi jõulised, mõnevõrra ülepungutatud vormirõhutamisega näojoontes. Prof. Mellik on saavutanud oma päis klassikalise rahu, teadliku ja harmoonilise tervikluse. Saksa kõrval, kelle figuraalseid kompositsioone ja peaskulptuuri oli heameel näha „Pallase“ juubelinäitusel, võis kevadnäitusel esile tõsta Jõesaart. Aastast aastasse tugevneb tema seisukoht eesti kujurite keskel hea, kunstiheda, puhtplastilise loomingu tõttu. Üllatavalt huvitava pronkspeaga esines E. Kutsar. Vomm taotles väljapanekuis portree objektiivset sarnasust.

Graafikas domineerisid pallaslased Viiraltiga eesotsas. Samuti pakkus huvi-

tavat Aino Bach, kelle etsinguid on varemgi iseloomustanud kindel tehnika ja sügav meeoleolulisus. Märkimisväärne on litograafia ala esilekerkimine iseseisva väljendustehnikana. Hea joonistajana litograafilises tehnikas kerges visandlikus laadis esines „Pallase“ õpetaja R. Vaher ja mõnevõrra otsiskelev H. Sarap.

Joonistuses esines Kr. Raud uuesti keskendavalt. On otse üllatav, kuivõrd vanameister on muutunud aastast aastasse viljakamaks oma mõtestatud rahvaluuleliste ja sügavalt rahvuslike ainetega teoste loomisel. Raud ei karda sisulisi mõtteid ja literatuurseid ideid, ta mõttekäik tungib lihtse algvormi sügavaima tunnetamiseni ja esitatakse veenvas vormis. Ta „Viru vanne“, Kreutzwaldi, Faelmanni ja Noksi töötuseandmine Eesti eduks töötada, on ilmelt dekoratiivne ja sümbolistlikult mõjuvamaid teoseid meie viimaste aastate kunstiloomingus.

Mis puutub maalikunstisse, siis juhtivat osa etendasid kunstnikud, kelledega võisime tutvuda juba „Pallase“ juubelinäitusel: A. Johani, K. Liimand, E. Haamer, A. Bergman jt. Tallinna vanemaist maalijaist oli tähelepanuväärne A. Janseni T. Kääriku portree hästiõnnestunud kontuures ja koduses esinduslikkuses. E. Adamsoni Tallinna vaade pakkus erka tehnika ja ühtlaselt närvilise motiivikäsitluse muljega tõendust, et Adamson on meil omandanud kindla koha nooremate väljakujunenud maalijate ridades. Sama võiks ütelda ka Vöerahansu puhul, kes töötab kindla tehnikaga ja väljakujunenud omapärase värvitunnetusega nii maastiku, olustikumaali kui portree alal. Oleks võimatu siinkohal üksikasjalisemalt iseloomustada kõiki esinejaid.

12.—22. märtsini korraldati Kunstihoones Kujutavate Kunstnike Keskühingu näitus, millel esinejaid hõlmas teoste iseloomulikus paremikus suvine sihtkapitali näitus. Igatahes andis sihtkapitali kevadnäitus hea ülevaate meie kunstnike talvise hooaja tööst ja pakkus võimalust laulupeo ajal Tallinnas viibijaile meie kunstiga tutvumiseks.

Möödunud hooaja näituste osas tuleb nimetada veel rohkeid näitusi provintsis. Kõigepealt mainitagu neist Viljandi kunstinäitust. Kolme aasta järel olid Viljandi kunstnikud jälle kord koondanud oma tööd ühiseks väljapanekuks. Näitusel esinesid kuus kunstnikku: Lydia Nirk, G. Mootse, J. Kangilaski, A. Möldroo, P. Põldmaa ja H. Talvik. On igati soovitatav, et kohalikud kunstnikud korraldaksid seesuguseid näitusi tihedamini, kuna selle kaudu elavneb kohapealne kunstilooming, tekib side seltskonnaga ja areneb arusaamine kunsti moodsest laadist. Selles mõttes täitis Viljandi näitus igati oma ülesande. Oleks võinud vaid soovida, et varem Viljandis töötanud maalijad nagu V. Ormisson ja A. Murakin kutsutakse säärasest näitusest osa võtma, et anda näitusele suuremat mitmekesisust ja tõsta ka taset.

Provintsinäituste hulgas kõige elavam oli „Pallase“ kunstikooli õpilaste ja vilistlaste näitus, mis korraldati Võrus, Pärnus, Kuressaares ja Haapsalus kevadel ja suvel. Näitusest võttis osa 29 autorit umbes 100 tööga. Silmapaistvamaid esinejaid sel näitusel olid Võerahansu, Raud, Sagrits, Miikman ja Kits. Kokku puutudes näituse kestel kohalike haridustegelastega, avaldati arvamist, et seesuguseid näitusi tuleks laiemalt organiseerida ja korraldada mitte ainult suvel, vaid ka talvel. Selle kaudu meie kunstilooming leiaks pinda ka provintsis elavate inimeste hulgas.

Lõpuks võiks nimetada veel kahe teostesarja näitusi — kunstnik G. Lorenzonilt „Pallase“ kunstikooli ruumides — 12.—18. juunini ja 18.—24. juunini. Näitusel esitatud tööd kandsid kõik skitseerivat, jõulist joonistuslikku iseloomu. Kogu Lorensoni stiilis on iseloomustavalt märgata hilinenud ekspressionismi esilekerkimist. Oleks seesugused tööd esitatud 20 aastat varem, siis Lorenzonn oleks olnud üks tänapäeva populaarsemaid rakenduskunstnikke.

Retrospektiivsete näituste hulka kuulub Kunstihoones korraldatud vanameistrite kunstinäitus 5. jaanuarist alates. Selle näitusega avati õigupoolest käes-

oleva aasta kunstinäituste periood. Näitus korraldati Eesti Akadeemilise Kunstnike Koondise algatusel ja vastutusel. Kui sama koondise poolt korraldati varem samanimeline, sisuliselt peamiselt hollandi vanameistrite näitus, siis jaanuaris oli esitatud eeskätt vana eesti, balti ja vene kunst. Väljapanekuid oli kogusummas 219 numbrit. Näitusel esitatud kunstiteosed olid kogutud kohalikelt kollektsionääridelt ja eraisikuilt ning korraldajad olid tõesti näinud palju vaeva näituse koostamisega. Eesti kunstnikest esinesid A. Adamson, E. v. Gebhardt, O. Hoffmann, J. Köler, S. v. Kügelgen, E. v. Liphart, K. T. v. Neff, T. Sprengel jt. Mis puutub väljapandud teosesse, siis oli näitusel rohkesti huvitavat ja väärtuslikku. Kuid ühtlasi kerkib selle näituse puhul mõningaid mõtteid, milledest ei saa peatumata mööduda.

Juba eelmise vanameistrite näituse puhul selgus, et Akadeemiline Kunstnike Koondis pole suuteline seesugustele näitustele vormi andma. Kataloogis esines massiliselt vigu ja autorid olid aetud lihtselt segi. Jaanuari vanameistrite näitus oli samuti oma aine dispositsioonilt ebasüsteemaatiline ja näitusel esines võltsinguid. On täiesti arusaamata, miks seesuguste näituste korraldustööde juure ei kutsuta inimesi, kes tunneksid vähemalt niipalju kunstiteoseid ja kunstnikke, et imitatsioon ei esitataks publikule vaatamiseks. Arvan, et seesuguste retrospektiivsete näituste korraldamine peaks edaspidi kuuluma kindla kontrolli alla ja oleks õigem, kui seesuguseid näitusi korraldaksid otsest muuseumiringid, kelledele on tuntud süstemaatiliste näituste tähtsus ja ülesanne. Juhuslike näituste teostamine ei aita mitte üksi vähe kaasa kunstikultuurist arusaamisele ja tutvustamisele, vaid tekitab otse väära käsituse vanemast kunstiloomingust.

Järgnevalt vaatleme külalishäitusi. Arvestamata belgia akvarellisti ja joonistaja Marcel Simons'i tööde näitust Prantsuse Lütseumis alates 30. aprillist, korraldati käesoleval aastal neli külalishäitust — ülevaatlikke ja kollektiivseid. See on igatahes

rekordiline arv ühel hooajal. Kuna need näitused kandsid kõik eri iseloomu nii esitamislaadi kui ka ulatuse suhtes, siis võib nende vaatlusele asuda ajalises järjekorras.

Alates 24. märtsist korraldati Kunstihoones Itaalia maastikumaalinäitus. Märgitagu siin Itaalia eeskujupakkuvat aktiivsust omakultuuri tutvustamisel välismaal. Itaalia avaldab rohkesti publikatsioone oma saavutuste kohta nii riikliku, majandusliku kui ka vaimuelu aladelt. Itaalia lavakunst teeb järjest tihedamini tutvustamismatku välismaale. Itaalia turismipropaganda on parimini organiseeritud kogu maailmas. Ja nüüd meenuatagu seda, et meilgi esines väikeste ajavahemikkude järel itaalia maastikumaal juba kolmanda Itaalia näitusena. Enne seda korraldati meil itaalia graafika ja itaalia naiskunstnike näitus. Kui Itaalia vana ja üldiselt tuntud kultuurmaana peab tarviliüks oma tänapäeva kultuurielu intensiivselt tutvustada, siis peaksid väikesed rahvad ja eriti noored kultuurriigid sellest enda suhtes ammuigi järeldusi tegema.

Meil kunstiringkondades arvati algul, et korraldatav maastikunäitus kujuneb ehk peamiselt Itaalia tutvustamiseks turismimaana. Kuid vaevalt täitis see näitus turismipropaganda ülesandeid. Selleks oleksid trükitehniliselt head ja huvitavad prospektid palju otstarbekamad! Näitus oli sõna otseses mõttes itaalia tänapäeva maastikumaali kunstiliste saavutuste tutvustamisnäitus. See, mida itaalia loodus ja kultuur pakub matkajale motiivilt, värvilt ja meeleolult, oli esitatud läbi itaalia moodsete maalijate tundeprisma ning ülekaalukalt liigagi moodses värvivalikus, vormis ja tehnikas. On tõepoolest väga kahju, et meie ajakirjanduslik arvustus küllaldaselt ei reageerinud sellele näitusele, kuna kogu väljapanek oli põhitoonilt meile vägagi lähedane. Nagu meie omadki tänapäeva nooremad maalijad tegutsevad peamiselt üldtoonis maalimisega ja on mõjutatud tugevasti Pariisi moodsest maalikoolist, nii töötavad tänapäeval Itaaliaski kunstnikud samas suunas. Oli lõbu vaa-

data Rovezzano veskit Mariolt dekoratiivseis vormes ja pruunes toones, samuti Lombardia maastikke Domenico'lt heledais rohekas-valkjais energilisis pintsli-tõmbeis. Kogu näitus meenutas nii elavalt meie püüdlusi neil aladel ja tõendas ka seda, et Itaalia uus režiim on kultuuritaheline parimas mõttes. Kuigi seal ei puudunud Jegoroveid ega muid motiivijahtijaid, oli kogumulje näitusest pühendatud otsiskelevale ja uudsele tänapäevale. Et Itaalia ametlik kunstipoliitika kõrgelt hindab loovat vaimu, näitab juba see, et sellel ametlikul esindusnäitusel esinesid kuusteistkümmend autodidakti, kes kodumaal on silmapaistvatel ametikohtadel kunstikoolide direktoritena, kunstideakadeemia õppejõududena jne. Just moodse maastikukooli üldiseks arusaamiseks ja tundmaõppimiseks pakkus Itaalia maastikumaali näitus meile positiivset. Uhtlasi oleksime selle näituse lähema tundmaõppimisega näinud, et meie tänapäeva kunstilooming ei ole individuaalsuse mõttes väiksema-amplituudiline ega nõrgema-kvaliteediline kui kunstilooming välismaade suurimais kunstikeskuses!

Itaalia kunstinäitusele järgnes Kunstihoones Ungari kunstinäitus, mis avati 9. aprillil. See oli suuremaid ja süstemaatilisemaid ülevaatenäitusi, mis meil üldse korraldatud. Näitus avati Eesti ja Ungari Riigihoidjate aupatronaazi all ja kõikide tarviliüks ametlike ja pidulike käikudega. Näitus oli koostatud suure hoolega ja pakkus ülevaadet ungari kunsti arengust, alates möödunud sajandist kuni tänapäevani. Loetella üksikuid deposiite on siinkohal üleaarune. Võib ainult märkida, et ungari kunst on olnud oma varasemas arengus, nagu eesti kunstki, eeskätt mõjutatud saksa maalikoolist. Vahe seisneb vaid selles, et 19. sajandi teisel poolel meil valitses Düsseldorfis koolkonna realistlikum ja olustikumaali suhtes intüimsem mõju oma tagasihoidlikumate värvikäsitlustega. Ungaris domineerisid aga värvirikamad Müncheni akadeemia mõjud. Mis puutub aga tänapäeva maalikoolisse, siis domineeris kõnesoleval näitusel

tänapäeva kunstnike töis tugevam värvilisus ja dekoratiivsus kui ehk meie kunstis. Kuigi näituse avamisel rõhutati eesti ja ungari kunsti paralleeljooni rahvakunstist inspiratsiooni ammutamisel, siis tegelikult teoseis avaldus see niipalju, kuipalju neid sugemeid leidub kõikide rahvaste tänapäeva kunstiloomingus. Igatahes jättis see näitus huvitava mulje, pakkus rikkalikult materjali vaatajaile ja oli korraldatud silmapaistva asjatundlikkusega. Kuigi Ungari pole juhtiv kunstimaa, tõendas see näitus, et neil on häid andeid ja suuri kunstnikke. Näitusele suhtus meie kunstihuviline publik väärikalt ja soojalt.

14. mail avati Kunstihoones Belgia kunstinäitus. See oli sõprus- ja kingitusnäitus, sest Belgia näituse avamisel anti Belgia delegatsiooni poolt ametlikult Eesti Vabariigi Valitsusele üle kõik näitusele esitatud 135 kunstiteost, neist 39 õlimaalingut, 12 joonistust ja graafilist tööd, 15 skulptuurteost ning 69 pronksist plaketit ja mälestusraha. Kõik teosed annetati Eestile belgia kunstnike poolt, peale kuue Vana-Brüsselit kujutava originaalofordi, millised kinkis konsul M. Nicaise'i abikaasa. See on õigupoolest esimene kord, kus välisriik suurema kunstikogu kinkimisega tähistab oma sõbralikke suhteid Eestiga. Asja algatajaks olnud Brüsseli kunstiakadeemia direktor Bastien, kes on Belgia tänapäeva tuntumaid kunstnikke. Koos kuulsa maalikunstniku Emil Baes'i ja populaarse natüürmortisti F. Toussaint'iga saatnud nad esimestena oma teosed korraldavale komisjonile. Kogu kollektsioon on koostatud Belgia tänapäeva tuntud kunstnike teoseist ja saab Eesti Kunstimuuseumi Belgia Osakonna alusvaraks. Kingituse väärtust hinnatakse 40.000 kr. Kingitud tööde puhul nimetagu, et enamik maalinguid kannavad tüübilist belgia moodse kunstiloomingu iseloomu ja kõik tööd eranditult on kunstiväärtuslikud. On meeldiv, et see algatus kohustab ka edaspidi Eesti Kunstimuuseumi korraldama välismaa osakondi ja võib pakkuda seega ülevaadet ka teiste riikide kunstikultuurist.

Neljanda välisnäitusena tuleb nimetada Juudi graafika näitust Tartus ja Tallinnas aprillis ja mais. Kui ülalkirjeldatud kolm näitust olid ametlikud külalisnäitused, siis kõnesolev näitus korraldati eralgatuslikult meie tuntud kunstitegelase Julius Genssi poolt. Et moodses kunstis juudi kunstnikud ja kunstiajaloolased on mänginud tähtsat osa, see on üldtuntud tõik. Seda rahvast ei ole takistanud kunstiajaloolised konventsionaalsed arusaamised ega akademism; see on arusaadav juba puht ajaloolisest seisukohast, kuna neil pole olnud sidet kristliku kunstikultuuriga, millel peamiselt põhjenevadki akadeemilised taotlused. Praegused juutide tagakiusamised aga tõstavad selgesti esile selle osatähtsuse, mis neil on olnud moodses kunstis. Meil on tarvis vaid meenutada, et Saksamaal ainukesi populaarsemaid impressionistliku suuna esindajaid, nimelt M. Liebermann oli samuti juut ja suurt osa saksa moodsest kunstiteadusest kannavad juudi soost teadlased.

J. Genssi poolt korraldatud juudi graafika näitus ei annud aga täielikku pilti juudi rahvusest kunstnike kunstiloomingust. Ka ei olnud kõik väljapanekud esmajärgulised tööd. Aga üldiselt saime näitusest ülevaate, mida moodne juudi graafika pakkuda suudab sellegi 63 kunstniku töö kaudu. Enamik esinejaist olid pärit Saksamaalt ja Poolast ning näitusele esines rühm noori kunstnikke, kes veel praegugi õpivad Stefan Báthory nimelises ülikoolis kaunite kunstide osakonnas. Silmapaistva tehnilise virtositeediga ja lopsakusega esinesid eriti F. Zylberberg ja A. Kolnik. Näitus oli mitmekesine ja kandis põhijoontes täiesti rahvusvahelise graafikanäituse iseloomu.

Meie kunstnikkonna järelkasvu organiseerimise alal tuleb möödunud hooajal tähtsaimana mainida Riigihoidja dekreedina antud Riigikunstikoolide seadust. Seadus viidi ellu ühenduses 1934. a. algatatud üldhariduslike keskkoolide reformiga, mille puhul oli tarvilik kutsekoole ümber korraldada kõrgema astme kutsekoolideks ja kõrgemaks kutsekooliks.

Uue seaduse alusel baseerub Riigi Kunsttööstuskool, või uue nimega Riigi Tarbe- ja Kujutava Kunsti Kool, keskkoolil ja kutsekeskkoolil. Töökodade-astme õppeaja kestus jääb endiselt kolmeaastaseks. Vahe seisneb vaid selles, et kaheaastase üldastme asemele tuleb nüüd üheaastane eelklass.

Olulisem on aga seadus selles osas, kus nimetatud kooli senine ühe- kuni kaheaastane meistriklass muudetakse kolmeaastase õppeajaga kõrgemaks kunstikooliks. Osakonnad maalikunsti ja skulptuuri alal algavad juba käesoleval sügisel tegevust.

Sellega oleme rikastunud ühe akadeemia võrra ja saanud ka kõrgema rakendus kunstikooli. Et kõrgem kunstikool liidetakse rakendusliku kunstikooliga, see pole uus nähtus ja arvatavasti mõjub see viljastavalt rakendus kunsti aladele. Jääb loota, et vastava lähema korraldusega kujuneb uus akadeemia elujõuliseks õppeasutuseks ja saavutab niisama häid tagajärgi kui saavutas seni „Pallase“ kunstikool. Senine Riigi Kunsttööstuskool ei võinudki anda tarvilikke tulemusi, kuna see baseerus liiga madalal üldhariduslikul tasemel, s. o. kuueklassilisel algkoolil. Need puudused on nüüd lõplikult kõrvaldatud. „Pallase“ kõrgem kunstikool jääb töötama Tartusse eraõppeasutusena ja nagu kuulda on, muudetakse see sihtasutuseks.

Tartu Kunstimuseumi asutamine — see teade läbis täiesti ootamatult Võidupüha paiku ajalehti. Nimelt oli Tartu kunstnikkond „Pallase“ kunstikooli algatusel otsustanud Eesti Vabariigi

20-ndat iseseisvuse-aastat tähistada Tartu Kunstimuseumi asutamisega, kuhu kogutakse kõikide Eesti iseseisvusajal tegutsenud kunstnike teoseid. Museumi alusvaraks oli hangitud allkirjad paljudelt nimekailt eesti kunstnikelt teoste annetamiseks, nii et tulevase museumi alusvara koguväärtus tõuseb umbes 30.000 kroonini. Mõte algatati juba „Pallase“ 20. aastapäeva pühitsemisel, mis teatavasti toimus käesoleva aasta algul. Uude asutatavasse museumi tahetakse paigutada ka kunstiuhing „Pallase“ kooli museumi kogu, mis seni kannatas vastavate ruumide puudumise tõttu. Sügisel tahetakse kutsuda ellu vastav sihtasutus, mis hakkaks korraldama avatava museumi tegelikke töid.

Kuna asutatav kunstimuseum erineb kõigist meie senistest muuseumidest seega, et sinna kogutakse vaid Eesti riikliku iseseisvusaja kujutav kunst ning meie kunsti vanem toodang jääb sealt eemale, siis on meil seega teostatud täiesti uudne põhimõtte muuseumiasjanduse alal. Tahaks loota, et Tartu kunstirahvas suudab oma algatuse ka tõesti teostada. Meie kunstimuseumide küsimus on üldiselt jäänud kuidagi sööti ja Tallinna Kunstimuseumi korraldustööd ja teostus on seni täiesti lubamatult veninud ja arenenud süsteemitult. Tartu Kunstimuseumi tegelik ellukutumine on endastmõistetavalt raskustega seotud. Aga selle teostus oleks tarvilik juba üksi seepärast, et asjaomased ringkonnad peaksid sel juhul meie kunstikogunduse küsimusi põhimõtteliselt päevakorda võtma. Ja sellest oleks positiivne kasu.

R. Paris.

Ühtlus raamatu formaatidesse ja paberisortidesse!

I

Käesoleval kevadel tõstatati Majandusministeeriumi juures asuva Ratsionaliseerimiskomitee poolt paberi- ja raamatuformaate standardiseerimise mõte. Sama küsimust on sageli puudutatud ka seoses

Haridusministeeriumi poolt koostatud standardõpikutega. Nii pole see probleem meie avalikkusele enam uudiseks.

Seni kehtis meil paberikaubanduses vana vene formaat foolio- ja kvart-kaustadega, mis praktilisest seisukohast ei vas-

ta enam meie tänapäeva arenenud nõudeile ning on rahvamajanduslikult ebaökoonoomne.

Raamatu alal pole meil aga kehtimas mingit üldtunnustatud ega ametlikku kausta. Asetagu keegi endale näiteks riulile kõrvuti kõik Fr. Tuglase teosed, mis on ilmunud ühel kirjastusel, ja vaadaku, millise pildi need annavad. „Kogutud teosed“ on ilmunud formaadis 18,5×11,5 cm, „Raskuse vaim“ 23,2×18,5 cm, „Juhan Liiv“ 23×15,3 cm, „Karl Rumor-Ast“ 19×12,5 cm, „Kuldne rõngas“ 20,5×13,6 cm. Viimatinimetatud väliste mõõtudega on ka 8-köiteline „Kriitika“, mis endast moodustab ilusa ühtlase rea, kuna varem ilmunud „Kriitika“ I, II ja IV olid formaadis 18,5×11,5 cm.

Niisama kirju rea saame ka R. Rohu, O. Lutsu ja teiste meie kirjanikkude teostest neid kõrvuti riulile asetades. See ebameeldiv pilt tekitab igas vaatlejas tahtmatult küsimuse, kas siin poleks võimalik saavutada suuremat ühtlust, nii et raamaturida riulil oleks pisutki nägusam.

Enne kui võiksime kõnelda täiesti ühtlasest formaadist või formaatidest, tuleks jõuda selgusele, millised need peaksid olema, et suudaksid rahuldada raamatutarvitajate ja asjatundjate nõudeid. Algukest peale on selge, et meie ei saa läbi ainult ühe formaadiga, vaid neid peab olema rohkem, sest raamatu laad ja otsarve kirjutab ette vähemalt kaks kuni kolm eri kausta. Nii näiteks võiksid ilukirjanduslikud teosed ilmuda kõik ühes formaadis, välja arvatud eriti luksuslikud või odavad rahva-väljaanded. Teaduslikel teostel võiks olla omaette ühtlane kaust, samuti ajakirjadel ja väikestel tasku-väljaannetel nagu sõnastikud jne. Seega saaks enamiku meie trükinguid mahutada kolmenelja eri formaadi piiridesse praeguste kümnete asemel.

Raamatu formaadi küsimust on mitmed vanemad kultuurrahvad küllalt põhjalikult sõelunud ja kaalunud. Sealt on üksikud meie kirjastused võtnud ka rohkesti eeskujut, kuid ühtlust pole seni siiski saavutatud.

Üheks põhinõudeks, millest seni enam-vähem kinni on peetud, on olnud, et raamatu kõrgus peab suhtuma laiuusele nagu kolm suhtub kahele. See nõue ei määra aga raamatu välist formaati veel absoluutselt, vaid suhteliselt.

Absoluutsest formaadist kõneldes mainigem, et siin on eeskujuks olnud Inglismaa ja Prantsusmaa, kuhu meie kultuuri-orientatsioon viimasel ajal on suunatud. Näiteks inglaster on levinuimaks ilukirjanduslike teoste puhul lõigatud äärttega raamat 19×12 cm, prantslastel 19×12,5 cm, millele lõikamatult tuleb kummassegi ääre ligikaudu lisada 1 cm. Nendel eeskujudel on ka meie suuremad kirjastused peatuma jäänud ligilähedale samale formaadile: 20,5×13,5 cm, milles on ilmunud „Nobeli Laureaadid“, „Looduse Kuldraamat“, enamik „Noor-Eesti“ kirjastuse viimaseid ilukirjanduslikke väljaandeid jt. Väiksemat formaati (18×11,85 cm) on tarvitatud odavate rahvaväljaannete puhul („Looduse Kroonine Romaan“, „Tänapäevaromaan“).

Viimasel ajal on aga ka Eesti Kirjanduse Selts peatuma jäänud ühele formaadile, s. o. 19×12,5 cm. Selles kaustas on ilmunud „Elav Teadus“, „Suurmeeste Elulood“ ja üksikud ilukirjanduslikud väljaanded.

Vaadeldud kolm formaati, 20,25×13,5 cm, 18×11,85 cm ja 19×12,5 cm tunduvad kõik meie ilukirjanduslikele teostele sobivat. Suuremaid formaate kasutatakse üksikute luksusväljaannete ja ajakirjade puhul, millised kahjuks meil on peaaegu igaüks eri kaustas. Teatav hulk soliidsemaid ajakirju kõiguvad siiski 24×16 cm lähedal, mis praktilisest seisukohast rahuldab ajakirja nõudeid ning on ka oma nägususelt vastuvõetav. „Eesti entsüklopeedia“ kui suurim teaduslik väljaanne esitab ka sedaliiki kirjanduse formaati oma 23,5×16,5 cm-ga, mida meil üldiselt tuntakse „acta“ nime all. Selles kaustas on ilmunud enamik meie tähtsamaid teaduslikke töid.

Mainitud formaatide vahel leidub aga veel rohkesti mitmesuguseid raamatute

pikkus- ja laiussuhete kombinatsioone, mida meil on kasutatud ka väga rohkesti. Need ongi meie raamatute kausta teinud liiga ebahütlaseks ja põhjastanud ühtlustamise vajaduse.

Oleks loomulik, et standardiseerimisel lähtutaks olemasolevaist formaatidest, mis meil tegelikest elunõudeist on välja kasvanud ja ise aasta-aastalt on oma suurema levikuga nõudnud ikka rohkem eluõigust. Seega tuleks harilike ilukirjanduslike teoste puhul üldkehtivaks tunnustada formaat 20,25×13,5 cm ja odavate rahvaväljaannete puhul 18×11,85 cm. Kuna meil luksusväljaandeid on ilmunud võrdlemisi vähe, siis pole nende jaoks kujunenud veel ühtlast kausta, kuid ka siin võiks mõne oleva teose, kasvõi näiteks „Kalevi-poja“ oma tunnustada üldmaksvaks. Suuremate teaduslike teoste ja ajakirjade jaoks võiks üldmaksvaks tunnustada „acta“ formaadi ja seega olekski raamatute kausta küsimus lahendatud meil praegu valitseva olukorra alusel. Õpperaamatud võiksid ilmuda kas ilukirjanduse (nagu praegused standardõpikud) või teaduslike teoste formaadis.

Kõik need võimalused olid kõne all ja kaalumisel ka Ratsionaliseerimiskomitee juure moodustatud paberitoodete standardiseerimis-komisjonis, kuid ei leidnud vastuvõttu. Kõik senised ja eespool vaadeldud formaadid on tuletatud juhuslikult ilma kindla süsteemita üksikute isikute ja kirjastuste maitsete kohaselt. Samuti puudub neil ka omavaheline side ning poolitamisel ei saa neist tuletada uusi otstarbekohaseid formaate. Tuli asuda uue ja kindla süsteemi otsimisele, mis seisaks teaduslikult põhjendatud alusel. Selleks leiti olevat kõige otstarbekohasem, parem ja meile vastuvõetavam Saksa „Normenausschuss'i“ poolt välja töötatud nn. DIN- („Deutsche-Industrie-Normen“) paberiformaadid, mille mõõdud ja suurused laiuse ning pikkuse suhetes on kindlais matemaatilistes vahekordades. Seega moodustab DIN formaatide aheliku, millest on väga kerge poolitamise teel tuletada meile kohaseid paber- ja raamatuformaate. DIN-ahelikust

on hõlpus leida ka luksusteostele 2, 4, 8 jne. korda suuremaid kaustasid kui hari-likkudel väljaannetel. Need DIN-paberiformaatide voorused on võitnud rohkesti tarvitajaid. Nii kehtivad DIN-paberiformaadid peale Saksamaa veel paljudes teistes riikides, näiteks Belgias, Hiinas, Hollandis, Norras, Poolas, Šveitsis, Tšehhoslovakkias Venemaal ja Ungaris. Samuti on DIN juba ka meie riigiasutustes tegelikult tarvitusel. Ka rahvusvahelised postkaardid on Din-formaadis. DIN'i üldkehtivaks tunnustamine tähendaks meil küll jälle üht saksa kultuuri mõjutust, millest viimasel ajal on püütud suurte pingutustega vabaneda. Kuna teistel maadel pole aga pakkuda nii viimisteldud ja lõplikult väljatöötatud paberiformaatide ahelikku, mis suudaks rahuldada kõiki paberikaubanduse nõudeid, ja meil endal selle süsteemi väljatöötamine teeks suuri raskusi, siis tuleb sellega leppida kui paratamatu-sega.

DIN-paberiformaadid oma nelja ahelaga, A, B, C ja D, milledest A-ahel on määratud peamiselt kirjutuspaberitele, on järgmised:

Formaadi nimetus ja liik	Vaheahelad			
	A-ahel	B	C	D
	mm	mm	mm	mm
0	841×1189	100×1414	917×1297	771×1090
1	594×841	707×1000	648×917	545×771
2	420×594	500×707	458×648	385×545
3	297×420	353×500	324×458	272×385
4	210×297	250×353	229×324	192×272
5	148×210	176×250	162×229	136×192
6	105×148	125×176	114×162	96×136
7	74×105	88×125	81×114	68×96
8	52×74	62×88	57×81	48×68
9	37×52	44×62		
10	26×37	31×44		
11	18×26	22×31		
12	13×18	15×22		

Nagu toodud tabelist näha, on rasvas-ega trükitud formaadid kaunis lähedased eespool vaadeldud meil praegu tarvitusel

olevatele kaustadele, nii et üleminek uuele süsteemile võiks toimuda peaaegu märkamatu. Formaat D5 13,6×19,2 cm peaks saama üldkehtivaks ilukirjanduslike raamatute kaustaks 13,5×20,25 cm ja 12,5×19 cm asemele. Samuti peaksid selles ilmuma õpperaamatud ja vähemad teaduslikud teosed, kuna odavad rahvaväljaanded võiksid kasutada B6 formaati 12,5×17,6 cm. Suuremaile teaduslikele teostele ja osale õpperaamatuist ning ajakirjust sobiks C5 — 16,2×22,9 cm ja ka A5 — 14,8×21,0 cm. Üldiselt teeb DIN-formaadi tarvitusele võtmine meie raamatu veidi lühemaks ja tõmbimaks, kuna laius jääb peaaegu samaks.

II

Raamatu väline formaat aga ei määra veel sisemist tekstilehekülje pinda, mida käesoleval korral ka tuleks vaadelda. See võib ühe- ja sama-kaustalise raamatu puhul olla väga erinev, olenedes lehekülje valgete äärte suurusel. Mäletame, et „Siuru“ päevil harrastati eriliselt suuri tühje raamatu-ääri. Suurekaustalise raamatu tekstilehekülj olid sageli õige napp. Näiteks „Siuru“ albumite 28×20 cm välise formaadi juures oli tekstipind kõigest 16,3×10,8 cm.

Lugemisel on tekstilehekülje suurus eriti tähtis. Nõutakse, et see poleks silmale väsitav. Teksti laiusest oleneb, mitu korda me peame silmi pöörama ühe rea lugemiseks. Mida pikem on rida, seda rohkem peab silm liikuma ja väsitama end selle haaramiseks. Maksimaalseks rea pikkuseks peavad vastavad eriteadlased (H. Cohn) 10 cm kuni 50 üksiktähga. Seda suudaks silm haarata 1—2 korda end pöörates. Tähelepanuga ja pingutatult lugemisel peab silm aga ka seesugusel real end pöörama 4—5 korda. Seetõttu peetakse sobivaimaks rea pikkuseks 5—9 cm. Liiga lühikese rea puhul tuleb aga arvestada seda, et silm väsitab end ka ühelt realt teisele minekul. Seda väsitavust loetakse isegi suuremaks kui pöördumist väikese nurga võrra ühel real, sest sageli kipuvad read vahetamisel segi minema eriti pikkade veergude ja lehekülgede puhul.

Ülalmärgitud väiksema-formaadilised raamatud peavad sellest rea pikkuse normist kinni. Rea pikkus kõigub nendel 8,5—9,5 cm piirides. Suuremakaustalised raamatud lähevad aga sellest normist üle — pakkudes kuni 14,5 cm pikkusi ridu, mis silmatervishoiuliselt muidugi pole soovitatav.

Raamatu lehekülje nägusus võidab, kui on jäetud küllaldane puhas äär, mille ülemine ja alumine serv on suhtes lehekülje teksti kõrgusega ja sisemine ning välimine ridade pikkusega. Harilikult on kõige kitsam seesmine, selle järel ülemine ja siis esimene, kuna kõige laiem on alumine äär. Ääred on ka omavahel kindlas suhtes, mida võiksime väljendada järgmiselt: kui alumine kõige laiem äär lugeda üheks, siis järgmine, esimene on $\frac{4}{5}$, ülemine $\frac{3}{5}$ ja tagumine $\frac{2}{5}$ sellest. On katsetatud ka teistsuguste järjekordadega ja erisuhetega, kuid need kõik kui ebanägusad on heidetud kõrvale.

Missugust mõju aga avaldab lehekülje vähem või rohkem tekstiga koormamine raamatu nägususele, selles võib igaüks ise veenduda, kui näiteks võrrelda „Nobeli Laureaatide“ teisest sarjast Sinclair Lewis'i „Peatänavat“ I. Bunin'i „Külaga“ või „Looduse Kroonisest Romaanist“ J. Galsworthy „Höbelusikat“ S. Lagerlöf'i „Uhe mõisa looga“. Kumbki võrreldav paar on omaette ühtlase formaadiga, kuid erineva tekstipinna suurusel. „Peatänav“ 16×9 cm, „Küla“ 15,7×8,1 cm, „Höbelusikas“ 14,5×9 cm ja „Uhe mõisa lugu“ 14×8,1 cm. Valge ääre tähtsus raamatu nägususe seisukohalt selgub parimini, kui meie kõiki neid nelja raamatut omavahel võrdleme, sest kahesuguse laiusega paberile (13,5 ja 11,85 cm) on paigutatud ka kahesuguse pikkusega ridu — 9 ja 8,1 cm. „Looduse Krooniselt Romaanilt“ kui odavalt väljaandelt ei saa nõuda välist kaunidust, paratamatult on see tekstiga liiga koormatud, kuid siiski „Uhe mõisa lugu“ pole ka sellest seisukohast mitte halb ega võimatu nagu „Höbelusikas“. Kuid kõige kaunim lehekülje-pilt on siiski I. Bunin'i „Külal“. Roh-

kem õhku ja valget äärt ei sobiksi. Iga tahes see ei suudaks enam tõsta raamatu välisest kaunidust antud raamis.

Võrdlustest selgub, et raamatu välisel tekstil ja formaadil ning nende omavahelisel suhtel on raamatu nägususe seisukohast väga tähtis osa. Neid vahekordi ei saaks aga siiski standardiseerida, kuigi vastavas komisjonis oli ka sellest juttu. Lehekülje vähem või rohkem tekstiga koormamine oleneb raamatu iseloomust ja kirjastuse majanduslikust kalkulatsioonist. Odavate rahvaväljaannete leheküljed on paratamatult rohkem tekstiga koormatud kui kallid luksusväljaanded. Tervishoiulisest ja esteetilisest seisukohast vaadates tuleks aga hoiduda liigest ülekoormamisest.

III

Koos formaadiga tuleb arvestada ka raamatu paksust, pigemini paksus käib täielikult formaadi mõiste alla. Liiga paks raamat muutub inetuks, tõmbiks ja tõukab oma kehakusega lugejaid eemale. Kui mõni aeg tagasi kurdeti meie raamatu õhukuse ja brošüürliku välimuse üle, siis praegusel paksude romaanide ajajärgul varitseb meie raamatu nägusust eriti just vastupidine hädaoht: raamatud aetakse kunstlikult liiga kõhukaiks. Vältida võiks seda pahet ainult sellega, et paksuks kipuv raamat avaldatakse kahes köites või trükitakse peenema kirjaga (või õhemal paberil). Näiteks „Nobeli Laureaatide“ sarjas on enamik raamatuid paraja paksusega, mis sobib sellele formaadile, kuid W. St. Reymont'i „Töötatud maa“ ja pea-aegu ka R. Rolland'i „Jean-Christophe“ II tikuvad ületama lubatud mõõtu ning muutuvad näotult tõmbiks ja kohmakaks. Sama võime ütelda veel suuremal määral „Põhjamaade Romaanide“ sarjas ilmunud Anker-Larseni „Tarkade kivi“ kohta, mis paksuselt enam kui kolme-kordselt ületab sama sarja õhema raamatu. Formaadist välja oma paksusega läheb samuti ka terve rida algupärandeid nagu A. Kivika „Niimed marmoritahvil“, A. Mälgu „Läänemere isandad“, Mait Metsanurga „Soo-saare“, R. Rohu „Igapäevased inimesed“,

Fr. Tuglase „Kuldne rõngas“ jt. Kõik need raamatud oma väliselt nägususele oleksid palju võitnud, kui nad oleksid olnud õhemad, kasvõi poole võrra. Kui seda ei võimaldanud teksti kärpimine, trükitehniline paigutus (kirjavaliku näol) ega paberi valik, siis tulnuksid ülalmainitud paksud raamatud nägususe pärast saata müügile kahes köites. Kuid kahjuks ilmneb meil just vastupidine tendents: keskmist raamatut trükitehniliste võtetega paisutada paksuks. Nii mõnigi ülalmainitud liiga paks raamat olnuks õhem, kui seda poleks tahetud kunstlikult paksuks ajada.

Samuti ei mõju oma kogumuljelt mitte hästi ka suureformaadiline õhuke raamat. See jätab ennem mõne ajakirja numbri kui raamatu mulje ja seda on sobivam asetada lauale kui raamaturiulile. Näiteks võiks siin olla G. Suits'u „Lapse sünd“ ja A. Alle „Laul kleidist helesinisest ja roosast seelikust“, mis taotlevad olla seesugused luksusväljaanded esinduslauale asetamiseks. Raamatu seisukohalt need üksikud suured joonised, mis leiduvad kahes mainitud teoses ja võiksid dikteerida säärase suure formaadi, mõjunuksid vähendatult vahest efeksemalt, kunstipärasemalt ja sobinuksid tekstiga enam. Loodame, et uus kehtima pandud DIN-formaat toob siia rohkem ühtlust ja suudab kaotada valitseva virr-varri. Eriformaadilised raamatud riiulil ei ole mitte üksnes inetud ja rahunud, vaid võtavad ka rohkem ruumi, sest riiuli vahe tuleb seada suurima raamatu järgi. Ruumi säästmine on aga eriti tähtis raamatukogunduses.

IV

Ka paberi kvaliteedi küsimus on standardiseerimiskomisjonis olnud pikemalt kõne all. On selge, et raamatu nägususe ja vastupidavuse huvides tuleb tõsiselt arvestada ka paberi headust. Selle peaksime õigupoolest asetama esikohale, sest ka hea formaadiga kunstipäraselt illustreeritud ilusa kirjaga hästi trükitud ja korralikult brošeeritud raamat halval paberil on närune ja ebameeldiv. Nii võib ebaõnnestunud paberi valik kõigiti headest kauni

raamatu valmistamiskavatsustest kriipsu läbi tõmmata. Sobiv formaat, kunstniku vaev ja trükikoja püüe on asjatud, kui kirjastaja paberi valikul langetab vale otsuse, olgu selle põhjuseks kokkuhoiu vajadus või asjatundmatus. Kahjuks on aga kuni viimase ajani rohkesti meie raamatuid trükitud võrdlemisi halvale paberile. Pole sugugi haruldane nähtus, et veel tänapäeval eriti kunstniku poolt illustreeritud raamat trükitakse ja lastakse turule peaaegu ajalehe-paberil. On selge, et paber moodustab raamatu põhikuludest ühe olulisema osa, eriti lõviosa aga suurte trükkide puhul. Loomulikult püüavad siis kirjastused olulistes kulutustes olla võimalikult kokkuhoidlikud, sageli aga liiga tagasihoidlikud, nii et see tuleb raamatu levikule otse kahjuks. Kuid meie oludes on trükid üldiselt väga väikesed, nii et paberi kulu siin ei muutu veel suhteliselt kõige olulisemaks ega moodusta keskmise raamatu puhul ka kuigi suurt summat, eriti pole vahe parema ja halvema paberi tarvitamise puhul kuigi nimetamisväärne. Alles kümne- ja sajatuhandeliste tiraažide korral, milledest meie oludes ei saa unistada, muutub paberi kulu juba kõige olulisemaks.

Nii võiksime nõuda, et meil tänapäeval enam ei saadetakse turule raamatuid hallil, kas karedal või siledal paberil, mis on väga lähedane ajalehepaberile, nagu näit. on ilmunud Mihhail Šolohhov'i „Vaikne Don“, K. A. Hindrey „Suremise eod“, R. Sirge „Väikesed soovid“ jt. Sääraste paberite kasutamise aeg ilukirjanduslike ja üldse püsiva väärtusega raamatute jaoks peaks juba ammu kuuluma minevikku. Mõistatav võis see olla Vabariigi alguspäevil, millal paremat paberit ei olnud saada või see maksis väga palju.

Et meie raamatud on seni ilmunud võrdlemisi halväl paberil, selles langeb väga palju süüd paberivabrikutele. Trusti tõttu on nendel kõrvaldatud omavaheline võistlus, seega on trust turul täielik peremees nii paberi sortide, nende kvaliteedi kui ka hindade määramisel. Et aga meie paberivabrikute toodangu enamik läheb välis-

maale, siis pole trust eriti olnudki huvitatud siseturu paberitarvitajaist, kuna need kõrge tollimüüri tõttu niikuinii peavad ostma seda paberit, mida neile antakse, tublisti kallima hinna eest, kui sama paberit eksporteeritakse. Nii anti siseturu tarvitamiseks sama paberit, mida veeti välja. Eksporteeritakse meilt aga peamiselt madalamaid paberisorte. Seega pidid kirjastajad, kes tahtsid avaldada raamatuid paremal paberil, selle tellima välismaalt. Uhes kaunis kõrge tolli ja saatekuluga tuli see umbes niisama kallis kui meie oma halb paber. Seda võimalust kasutasidki mitmed suuremad kirjastused kaunis oht-rasti, seni kui väliskaubandus võeti tugeva riikliku kontrolli alla ja lasti sisse vedada peaaegu ainult neid paberisorte, mida kodumaal ei saada valmistada. Kuid see olukord polnud normaalne ega rahvamajanduslikult soovitatav. Uue korralduse sisse-seadmise-ga on meie paberivabrikud üksikute suuremate kirjastuste järjekindlal päalekäimisel ja surveel hakanud ka rohkem rõhku panema paberi kvaliteedile ja suuremate tellimuste puhul valmistama tellija soovile vastavaid paberisorte. Kuid asi areneb siiski visalt ja sageli ei vasta tellitud paber oma kvaliteedilt hinnale ega tellija nõudmistele. Riigivõimu vahelesegamine paberisortide standardiseerimise näol võiks siin mõndagi parandada. Vähemalt oleks standardpaberisortide tarvitajaile kindlustatud materjali ühtlane väärtus ja õiglane hind.

Kuid on ka selge, et ei saa standardiseerida kõiki tarvitata-vaid paberisorte, sest meil ilmub väga mitmelaadilisi ja mitmeotstarbega raamatuid, mis nõuaksid liiga palju eri paberisorte. Ideaalne oleks seisukord, kus iga raamat saaks oma õige paberisordi, mis temale kõige rohkem sobiks. Näiteks pole sobiv mõnd praktilist ja tihti tarvitata-vat teost, nagu sõnastikud ning mitmesugused praktilised käsiraamatud, paisutada paksu ning kareda paberi arvel. Nendele sobib ainult sile, sitke ja õhuke paber, mis on karedast palju vastupidavam. Kare ja paks paber sagedase tarvitamise puhul muutub karvaseks, kulub ning

määrduv kiiresti. Samuti pole kohane mõnd luuletuskogu või ilukirjanduslikku teost, mida tarvitatakse vähem, välja anda sitkel, siledal ning õhukesel paberil. Nendele sobiks paks ja kare paber paremini. Õhukesel ja siledal paberil meie viie-kuuepoognalised luuletuskogud ei näegi raamatuna, vaid väikeste brošüüridena.

Seesuguseid paberi eritarvituse näiteid võiks tuua rohkesti, kuid need ei takista meil rohkem tarvitatavate paberisortide omaduste kindlaksmääramist ja ühtlustamist. Rahulikult võiksime standardiseerida näiteks kirjutamispaberi, õpperaamatute, tavaliste ilukirjanduslike teoste ning teaduslike tööde paberid, kuna raamatud, mis oma loomult nõuavad erilist materjali, tuleksid trükkida eritellimise peale valmistatud paberile.

V

Vaadeldgem nüüd lähemalt, millistele üldistele nõuetele peaks vastama raamatu paber.

Paber peab olema küllalt valge, et must trükikiri paistaks täiesti selgelt välja ja oleks silmale hõlpsasti loetav. Seejuures ei tohi paber olla läikiva, vaid mati pinna, sest läikiv paber väsitab lugemisel liigselt silmi.

Vahemärkusena olgu siin tähendatud, et musta värviga valgele trükkimine pole üldmaksvaks saanud mitte oma loetavuse, vaid praktiliselt kerge ja odava valmistamise tõttu, sest valge paber on alati odavam värvilisest (värviliseks paberiks ei saa lugeda odavaid hallika ja pruunika tooniga pabereid, mille toormass pole enne valmistamist küllaldaselt puhastatud, pestud ja pleegitatud — sellest ka odavus), mis saadakse valgest pabermassist vastava värvainese lisamisega. Samuti on trükivärvidest odavam must.

Missugune paberi ja trükivärvi toon on meie silmale kõige kergemini tabatav, see küsimus on teaduslikult alles lõplikult lahendamata. Rida katseid on annud eri värvikombinatsioonide järjestusi. Ühes inglise suuremas trükikojas tehtud plakatite loe-

tavuskatsete tulemusena on saadud järgmine paberi ja trükivärvide kombinatsioonide järjestus:

- 1) must trükk kollasel paberil
- 2) sinine trükk valgel paberil
- 3) punane trükk valgel paberil
- 4) valge trükk sinisel paberil
- 5) must trükk valgel paberil
- 6) kollane trükk mustal paberil
- 7) valge trükk mustal paberil
- 8) valge trükk rohelisel paberil

Nende katsete tulemusena peaksime oma senise trükivärvi ja paberi kombinatsiooni heitma kõrvale, sest see on loetavuselt alles viiendal kohal, ja musta värvi säilitades kasutama kollast paberit või jälle valget paberit säilitades kasutama sinist trükivärvi. Kuid mõlemad moodused oleksid seotud suurte lisakuludega. Üksikud luksuslikud väljaanded on meil trükitud ka musta värviga kollasele paberile — näiteks E. Hiire „Puhtevird“, Hiir-Schütz-Jürna „Sang“ jt. Ka mitmed teised värvikombinatsioonid pole meil katsetamata, kuid pole seni leidnud praktilist tarvitamist peale reklaam-plakatite. Seni on jäänud mõõtuandvaks ikka must trükk valgel paberil.

Kas paberi pind peab olema sile või kare, oleneb sellest, kas antud teoses kasutatakse võrkkliseid või mitte. Võrkklise puhtas ja paraja võrguga (60) korralik värvitrükkimine nõuab alati kalandreeritud, s. o. selleks eriliselt väljatöötatud siledat paberipinda.

Paber peab olema küllalt sitke ja paindlik, et see ei murduks ega rebeneks liiga nõrkade ja kergete puudutuste ning valtsimise puhul. Tavaliseks raamatutrüki paberi sitkuseks loetakse 9—10-naelalisele survele vastupidavust ligikaudu 3 cm² paberipinna juures.

Paber peab olema küllaldaselt paks ja läbipaistmatu, nii et ühele poole trükitud teksti poleks teiselt poolt näha.

Paber peab olema küllaldaselt vastupidav kõdunemisele, nii et trükivärv seda läbi ei sööks mõningate aastakümnete

jooksul, nagu seda on juhtunud juba mitmete raamatutega, mis trükitud Vabariigi alguspäevil halvale paberile.

Kirjutuspaber peab olema tindikindel.

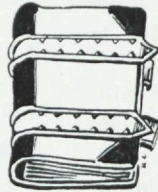
Nii peaksid standardpaberid olema oma massi koostiselt vähemalt kaht sorti või kahes väärtuses: üks puhas tselluloospaber, mis on kõdunemiskindel, ja teine puumassiga segatud. Puumassi seguga paberisorte võiks aga olla rohkem kui üks, kuid nende massi koostised peaksid olema täpselt kindlaks määratud.

Igast massist peaks olema standardiseeritud pabereid vähemalt kahes kuni kol-

mes eri paksuses, kuna igast paksusest peaks saadaval olema nii siledat kui karedat paberit ja tarbekorral, arvestades eespool toodud värvide sobivusi, nii valget kui ka kollast. Nii saaks seni müügil olevate trükipaberite 70—80 ulatavat sortide arvu standardiseerimisel alla viia paarikümnele, mis tublisti vähendaks ka paberiladude koormatust.

Järelikult võiks paberiformaatide ja -sortide standardiseerimisega saada kätte mitmeid paremusi, mis on hinnatavad ökonoomsuse ja raamatu kauniduse seisukohalt.

P. Ambur.

Richard Roht: Elutee. Romaan

Tartu, Noor-Eesti, 1938. 392 lk. Hind kr. 5.50.

Oma kolmes viimases romaanis arendab Roht teatavate väikeste variatsioonidega üht ja sama teemat: raha saatuslikkust inimesel.

Vana Tarask „Igapäevastes inimestes“, Hendriksonide abielupaar „Ummiktänavas“, Saamuel Tohver „Elutees“ — kõik nad osutavad teatavale iseloomujoonele: kõigi mainitute elumõtte peitub otse haiglasel rahakogumiskires, olgugi et iga üksiku kogumisetarve on isesugune. Vana Tarask peagu ohverdab mammonale poja, Hendriksonid koonerdavad hiilgava välisfassaadi arvel sealpool hauda, kuna „Elutee“ peategelasest, Saamuel Tohverist, kujuneb Rohu käsitluses meie kirjanduse Coriot. See on ihnur, kes mürgistab elu kõigil lähedasil inimesil oma ümbruskonnas, kes mingi ebamäärase kinnismõtte ajel elab täiesti elust mööda, loobudes nn. „lõppsihi“ nimel kõigest, mida elu pakub hüvede näol.

Saamuel Tohverit võib õigusega pidada õnnestunuimaks ihnuri tüübiks meie käesoleva aja kirjanduses, vana Taraskiga võrreldes ta on märksa teravajoonelisem, usutavam, elulisemgi. Autor kujutab säärase tüübi kujunemist üha kasvava veenvusega, kusjuures see tüüp meile paiguti tundub õige ebasümpaatsena isegi, kuna teose lõpus elame tahtmata kaasa ta paratamatule pettumusile.

„Elutee“ on arenguromaan, milles autori peahuvi keskendub peategelasele — Sannä-Sammul - Saamuel Tohverile — kellele kõrvalkujud on vajalikud vaid taustana. See on ühe isiku romaan ühiskonna kitsamas ringis — perekonnas. Romaani esimene kolmandik on pühendatud peategelase lapsepõlvele, mis oma karmide õppetundidega määrabki viimase elutee. Vaatamata moonamajas valitsevaile kehvadele oludele, autor on suutnud kuju-

tada Sannä noorpõlve muinasmaana, kus ei puudu oma helgemad hetkedki. Neis kirjeldusis on tunda siirast loodusearmastust ning soojust perekonnaelu kujutamises. Ilmekust neile stseenidele lisab suuresti Sannä avara fantaasiaga öde, kelle luiskamised ja improviseeritud muinasjutud sisendavad Sannäle „hirmusid“, nagu neid on väikesel Illimariil. Romaani keskmes osas käsitletakse peategelase elu teist perioodi, tema tõusuteed rändavast kausisetust suurkaupmeheni linnas. Lõpposa pühendatakse ta pettumusrikkale vanamehepõlvele.

Otsides põhjendusi seesuguse tüübi kujunemisele kui seda on Saamuel Tohver, leiame neid juba peategelase varases lapsepõlves. Juba esimesed kokkupuuted välismaailmaga, raud- ja puuristid surnuaial, avastavad Sannäle seisuslikud vaheseinad inimkonnas. Sama kriipsutavad alla popsi-, moonaka- ja talulaste erinevad leivakotid ja erinev riietus koolipõlves ning oma nahal tuntud alandused, mis on tingitud talulaste kui jõukamate nõokimisist ja pilkeist. Teadmine, et on olemas rikkad ja vaesed, et rikkail on kõike külluses, tõukab vihkama vaesust, rabelema välja oma viletsaist oludest, et omada ka kõiki rikkuse privileegiume. Sest sotsiaalsed vaheseinad annavad end tunda juba varases lapsepõlves, juba maast madalast ilmneb väline kontrast jõuka ja vaese vahel. Samal põhjusel hiljem kausisetunagi Sammuli hoidub eemale vaeseist, vihkab mõisaid ja popse, eelistades rikkaid, millist tööka autor valgustab rea huvitavate tähelepanekutega.

Sannä terane ja „valge“ vaim, säärastena nagu see lugejale peegeldub teose algul, eeldaks küll sootuks teissuguse tüübi väljakujunemist kui seda on Saamuel Tohver teose lõpposas. Näeksime te-

mas meelsamini köstrit või koolmeistrit. Arisoont me selles mõtiskelevas, endasse süvenenud poisis küll ei aima. Ometi on antud oludes just seesugune tõus täiesti usutav, kuna puuduvad soodsamad võimalused rikastumiseks. Neid ei paku küllaldaselt ei sulas- ega talupojapõlv, küll aga „setutamine“. „Setutamine“ aga lämmatab lõpuks kõik parema peategelase hinges. Pimesi andub ta vaid rahakogumisele, ahnitsedes üha enam, märkamata, et rahas peituv saatuslik võim hukutab, märkamata, kuidas kõrval närbub elurõõmus naine, laostub perekond, võõrduvad lapsed. Elada võib ju kord „hiljem“, arvab ta, kuigi tuleviku ideaal ise on täiesti ähmane, ebamäärane, teadmata — ja see „hiljem“ ei saabugi, sest rahaahnus lämmatab aegamööda muud elufunktsioonid. Elu sulatusahjus karastub Sammuli isegi sedavõrd, et laseb end raha eest pilgata. Kannatused karastavad, arvab ta, nende pärast maksab taotella sihti. Kaugel on ta oma noorusmaast, kaugel sellest, et haavuda alandusist nagu kunagi varem koolipõlves. „Setutamine“ on õpetanud taluma kõike, on õpetanud loovutama lõppsihile kõik eluhüved. Ent kannatusi pole Sammuli siiski õppinud armastama, sellepärast paisub temas üha suuremaks kinnisidee: saada rikkaks, vabaneda häbiplekist, mille surub külge vaesus.

Siiski me ei saa tembeldada Tohverit negatiivseks tüübiks. Ta on töökas ja energiline, on otse „äriivaim“ ise, nagu teda iseloomustab autor. Ta armastab tööd üle

kõige, sealjuures elab ta vaid elu ühte poolt, jättes unarusse inimesed, kellega ta on seotud, kelle vastu ta evib ka muid kohustusi kui seda on hädavajalik igapäevase leiva pakkumine. Tohveril näol on Roht esitanud omapärase ja huvitava kirjandusliku tüübi, on suutnud puhuda talle sisse elavat hingeõhku. Sealjuures on autor puudutanud täiesti uudset teemat meie kirjanduses, tõmmates kirjandusse ühe tüübilisema Lõuna-Eesti elaniku — setu, kellest lugejal oli seni õige ähmane ettekujutus. Romaanis on püütud anda edasi Tartu- ja Võrumaal möödunud sajandi lõpul ja käesoleva algusaastail valitsevaid ühiskondlikke olusid, on puudutatud mõisate vahekordi taludega ning moonaja ja popsitaredega, on kirjeldatud möödunud sajandil nii tüübilisi maakõrtse, monopolide väljaarendamist jne. Selles mõttes on romaanil teatavaid kultuuriloolisi väärtusi. Ka teoses tarvitatud keelt on autor püüdnud kohandada aja ja olustikuga, esitades ohtrasti germanisme ja slavisme, mis praeguses kirjakeeles oleksid täiesti lubamatud, kuid mis aitavad ilmestada antavat ajajärku ja on tuletatud leidlikult.

Peame mõnma, et Roht on vabanenud täiesti skeptitsismist ja õpetlikkusest, mis ilmnes ta teoseis veel mõne aasta eest. Kirjanik on käimas tõusuteed, on muutumas objektiivsemaks oma ainestiku vastu, sulavamaks käsitlusviisis ning vormis. „Elutee“ õnnestunud esitus ning ühtlane ja sorav jutustusvorm igatahes tõendavad seda.

Mall Jürma

Märkmeid ühe poola romaani puhul

Sergiusz Piasecki: Suure Vankri armuke.

Poola keelest tõlk. A. Raid. Kirjastus „Kuldkirj“ Tallinn, 1938.

Sergiusz Piasecki? Seesugust nime ei eksisteerinud enne poola kirjandusmaailmas, kui Kesk-Poola mägedes asuva Püha-Risti vangla valitsus saatis ühe käsikirja Varssavi kirjanikele tutvumiseks. Need olid väga siirad ja lihtsed lehekül-

jed Poola-Vene piiri salakaubavedajate tumedast ja ohtlikust elust, kirjutatud Püha-Risti vangla trellide taga 14. okt. 1935 — 29. nov. 1935. Käsikirja äratas poola parrnassil suurt tähelepanu ja varsti oli teada, et selle autoriks on keegi Sergiusz Pia-

secki, Poola vabadussõjast osa võtnud ohvitser, hiljem salakaubavedamise, röövimise ja tapmise pärast eluaegsele sunnitööle mõistetud. Dr. Kaplinski andmete järgi see erakordse ja mõne silmis paradoksaalse saatusega vang sündis a. 1901 postiametniku pojana, võttis noore gümnaasiastina osa poola salajasest sõjaväelise organisatsioonist enamlaste vastu, astus hiljem lipnikkude kooli ning võttis osa Poola vabadussõjast ohvitserina. Teenis hiljem Poola salaluures, siis aga tööpuuduse ja majandusliku viletsuse sunnil — nagu seletab seda dr. Kaplinski — liitus salakaubavedajatega ning alustas ohtlikku ja seikluslikku elu. Loomulikult tabatakse ta, a. 1925 pääseb ta aga vanglast ning tahab astuda Prantsuse võõrastelegioni, aga kui reservohvitserile on see talle keelatud. Nüüd ei lepi ta enam salakauba kandmisega üle piiri, vaid korraldab röövimise otstarbel mitmeid relvastatud kallaletunge. Kuid siis vangistatakse ta uuesti ning sõjakohus mõistab ta surma. President aga annab talle armu — teenete eest vabadussõjas — ja muudab surmaotsuse eluaegseks sunnitööks, mis hiljem korraliku käitumise tõttu vähendatakse 15 aastale.

Seekord hakkab ta vanglas kirjutama ning paneb pildi pildi järele paberile oma salakaubavedaja elu-perioodist. Poola kirjanikud külastavad teda vanglas ning lõpuks president heidab armu, rõhutades selles armuandmises, et „talent viib tema vabadusse“.

Seesugused on Sergiusz Piasecki elu kontuurid. See on mõnevõrra üks neid tüübilisi sõja-inimeste saatusi. Mitte ainult Poolas, vaid ka mujal valgusid ju pärast sõda laviinidena linnadesse need tuhanded sõjast osavõtnud, keda frondi-elu oli vorminud hoopis teissuguseks. Paljud nendest olid just psüühiliselt niivõrd lõhestatud ja kibestunud, et nad ei suutnud parimagi tahtmise puhul enam kontakti leida rahu-aegse seltskonnaga. Ja mida võiski seltskond pakkuda sellele kodanlikest elukutseist võõrdunud must-tuhandle, sellele „kvalifitseeritud tapjate“ malevale? Ainult vähesed nendest said mõisaid

ja ordeneid. Seepärast on psühholoogiliselt mõistetavad need endiste võitlejate mitte harvad põhjakäimised — aga ka vimm, mis hakkas käärima. Piaseckigi saatus on mõistetav sellelt pinnalt ja me oleme igatahes huviga sunnitud kätte haarama ta kummaliselt tituleeritud esikromaani.

Võib juba ette arvata, et Piasecki oma teoses eelistab mitte kunsti, vaid elu primaati. „Suure vankri armuke“ — see on lõik elust kõige realistlikumas mõttes, lõik autori erakorralisest *curriculum vitae*'st. Kui James Joyce'il ja André Gide'igi, revolteerides konventsionaalse vormi surve vastu ja eelistades oma teoseis elu primaati, on mõttes mõlkunud lõigata eluvoolust tükk, seesugune nagu see tõesti on, s. o. kinnistades paberile oma tegelase mõtete, meeolude, tundmuste ja muljete katkemata voolu, siis Piasecki mitte kui eruditsioonirikas ja kirjanduslike meetodite peenusi tundev kunstiinimene, vaid kui karmis elus karastatud teoinimene lühib sündmuse sündmuse otsa, nii kuidas need terenduvad ta mälestusis. Ta esitamisviis on väga lihtne, lakooniline, ilma igasuguste ilustusteta. Karmid faktid kõnelevad omaette keelt. Siin ei ole taoteldud intriigi-põnevust ega poleeritud stiili. Ainestik, s. o. autori isikliku elu muljete küllus surub end peale ja kõik see voolab paberile kombineerimata, spontaanselt sulest.

Lugeja, kes on harjunud nautima ainult rafineeritud stiili, kes otsib vaimu elegantset sädelust ja erakorralisi psühholoogilisi finesse, ei leia sellest raamatust ehk midagi endale ning võib pidada selle lihtsust paiguti naiivsuseks. See on raamat mitte buduaari-, vaid — frondi-inimesele. Selle peamine võlu peitub just puhtas ja teesklematus otsekohesuses, millega on edasi antud mõõdunu. Memuaare ja autobiograafilisi romaane kirjutatakse tihti tõugatuna alateadvuslikult tahtest näidata oma isiku säravaid tahke ja õigustada üht või teist tegu oma minevikus. On sümpaatne, et selles romaanis on tunda seda väga nõrgalt, peagu mitte sugugi. Kuigi

elu, mida selle romaani jutustaja on elanud, on maksva moraali seisukohalt „patune elu“, ei hakka autor oma „langemist“ õigustama. Ta ei anna traagilist helki oma kannatusile ega jumesta romantiliselt neid ülikülluses esinevaid seiklusi, ohtusid ja riske. Külmal ja lakoonilise asjalikkusega esitab ta fakte, soojendades olukordi harva subjektiivse tundehellusega. Optimism kannab teda kõige lootusetumais olukorris, tugev ja ürgne elutunne, ilma lahastava skepsiseta, jõuetu virisemiseta. Ta vaimset füsiognoomiat näib iseloomustavat elu totaalsuse tunnetamise iha, veendumus à la Gide, et elu on laiem ja sügavam, kui et see mahuks ainult moraali valemisse.

Miljöö, kuhu meid see romaan viib, on pärit neilt elu äärmailt, milliseid saab kirjeldada veenva tõetruudusega ainult see, kes on ise seal elanud — ja mitte pealtvaatajana, ainstiku o t s i j a n a, vaid orgaanilise rakukesena sealselt elusfäärist. Ja kõik see, millest siin on kõneldud, pääseb küllaldaselt mõjule, tänu autori siirusele ja ka kujunduslikule oskusele, eriti tegelaste portreeterimise alal. Rikkalik preesensi tarvitamine annab jutustamisviisile dünaamilise hoo ja elava jume.

„Suure Vankri armuke“ algab autori esimese retkega üle piiri ja lõpeb ööga, mis oli tal viimne piiril, kui oli lõppenud kolmas „kuldne hooaeg“. Salakaubavedajate elu, millisena seda kujutab Sergiusz Piasecki? Kihisev mülgas, võiks ütelda, vaadatuna seltskonna tippkihtidest. Oised retked üle piiri, alatine ohtudes heitlemine, küünte ja hammastega oma elu eest võitlemine vaheldub jõudeaegsete aplate prassingutega. Akrobaatika pääsmise ja vangilangemise, elu ja surma vahel — see annab hasartmängu joovastust. Salakaubavedaja „elukutse“ — see imeb inimese endasse kui kokaiini. Ja kui nad, salakaubavedajad, lähevadki linnadesse puistama oma dollareid, siis kaua ei suuda neid veedelda sealne „teater“: „Kõik siin on kunstlik, võltslõikeline ja keeruline, ent kõige selle all peitub harilikult pettus ja kõlvatus... Seal elasin täiemat elu. Seal-

sed inimesed on siiramad ja nende sõnade lihtse katte all on kuldsed mõtted, ja rinnas hõõgub soe ja tundes süda. Siin — ei ainustki siirast mõtet, ei ühtki siirast sõna. Kõik siin alati ja kõikjal teesklevad, näitlevad üldises farsis... komöödias... tragöödias... Alaline teater — nii kodus kui tänaval. Siinsed naised varjavad hiilgavate tualettidega sageli rõvedusi, siidpesus varjatakse kidurat keha.“ Nii mõjub autorile linn. Kui hunt, kui ilvest kisuvad teda enda poole üksindased metsad, pilkased ööd, kui kuld voolab üle piiri, elu, kus on rohkem siirust, kus patki on otsekohesem ja jõulisem. Inimhinge kirkast pooltki näeme seal seiklejate ja hulkujate killas, võib-olla mitte vähemgi kui mujal. Näeme puhast seltsimehelikkust, ehtset sõprust, heroilist surmapõlgust, näeme nait, kes armastavad vajadusest, pettusest, mitte kasu ega uudishimu pärast. Ei puudu isegi n. ü. „luksuslikud tunded“ nagu autori romantiline kiindumus Suure Vankrisse, tähehogusse, mis juhtis teda ikka ööpimeduses üle piiri.

Sergiusz Piasecki teos ei ole küll neid kirjanduslikke kalliskive, kus on kristalliseerunud ekstrakt kõikide aegade tõdedest ja millede individuaalsus seega kasvab sümboolseks. Siin ei ole taoteldud valgustada inimhinge sügavaimaid sügavikke, kuid see raamat on värske ja tõepärane lõik elu-sfäärist, millest meil vähestel aimu on, kirjutatud teesklemata, ei ilutsedes ega rõvetsedes. Teoses leidub küllalt faktiliselt naturalistlikke stseene, kuid siin pole tahtlikku lugejale mõjumist kriiskavate värvidega. Kuna autor seisab kõrgemal lugeja instinktidele apelleerimisest, et ta on eelarvamisteta ja oskab elunähtusis tajuda puht-inimlikku, siis jääb raamatust puhas mulje. Faktiliselt kõige naturalistlikumad orgiadki on kirjutatud siin, kui nii võib ütelda, karskelt ja puhtalt ja just seepärast, et ollakse sellest kõigest üle. Sügavat inimlikkust õhkub sellest raamatust.

Tõlke täpsuse ja stiili-finesside edasiandmise kohta on õigus sõna võtta poola keele spetsialistidel. *Erna Tilleman.*

Nobeli laureaate eesti keeles

Kõneleme peagu sajaprotsendiliselt tõtt, mõõndes, et eesti tõlkekirjanduse turg oli enne Nobeli laureaate eestikeelsete tõlgete ilmumist õige kesine. Me muidugi ei arvesta siin mõnd varem ilmunud hääd soomekeelse raamatu tõlget ega paari Kellermanni teost. Toodeti peamiselt vaid põnevus- ja kriminaalromaane. „Looduse Kroonine Romaan“ täitis küll ka mõningaid lünki, kuid kaustalt, paberilt ja kauni raamatu seisukohalt sai seda võtta ikkagi ainult ülemineku-kaubana. Peamiselt võitis see seeria lugejaskonna oma odavuse ja kättesaadavuse tõttu. Nobeli laureaate eestikeelne kogu on aga juba õige hinnatav annus meie raamatuturule. Nende teoste väärtust ei saa küllalt jätta rõhutamata, kui üldse tunnustada ilukirjanduse tähtsust inimsoo arenguteel. Muidugi evib samu väärtusi „Põhjamaade Romaanide“ sari, mis püüab tutvustada eesti lugejat skandinaavia kirjanduse paremikuga. Meie ülesanne pole siin enam arvustada, vaid pigem tutvustada ilmunud NL auhinnatud teoste tõlkeid, kuna Nobeli kirjanduslik auhind iseendast on juba suurim tunnustus ja austuseavaldus, mis võib saada osaks vaid väheseile kirjanikele. Teatavasti antakse nimetatud kirjanduslik auhind esijoones neile kirjanikele, kes on annud maailmale ideaalide-rikka, väljapaistva kirjandusliku teose. Nii peaks kõigis auhinnatud teoseis sisalduma mingisugune kõrgem idee, mis toob kasu inimkonnale. Eesti keele pole aga tõlgitud mitte üksi laureaate auhinnatud teoseid, vaid ka teisi, ja see on põhjuseks, miks mõnigi tõlgitud teos pole nii kõrgetasemeline kui vastava kirjaniku auhinnatud teos.

Nende tunnustatud nimedega autorite seas on ka liiga suure produktiivsusega kirjanikke, kelle looming tervikuna sõelutult sisaldab mõistagi ka aganaid (nagu Galsworthy, Hamsun, Sienkiewicz jt.).

Nobeli kirjanduslik auhind on antud välja alates 1901. aastast 36 korral, kusjuures enim auhindu on saanud prantslased, nimelt kuus. Järgnevad sakslased viie

kohaga; neli auhinda on saanud inglased; kolm — norra, rootsi ja itaalia kirjanikud; kaks — hispaania, poola, taani, ameerika ja ühe auhinna belgia, india, šveitsi ja vene kirjanikud.

Prantsuse laureaateidest on meil ilmunud Romain Rolland'i suurteos „Jean-Christophe“ ja kolm romaani Anatole France'ilt („Kuningtar Hanejala praekööök“, „Sylvestre Bonnardi roim“ ja „Punane liilia“). Romain Rolland'i looming on määratud õige intellektuaalsele ja haritud lugejale, see on põhjuseks, miks tema „Jean-Christophe“, Beethoveni stiliseeritud elulugu, võib veedelda rafineeritud intellektiga lugejatüüpi, mitte tavalist „raamatu-neelajat“. Rolland'i looming on pühendatud peagu eranditult suurvaimele, nagu neid on leida ajaloos, kunstis, kirjanduses. Rolland'i huvitab esijoones kõrgel vaimsel pjedestaalil seisev üksikisik, kes võitleb massiga vaimse relva — loomingu abil. Ka „Jean-Christophe“ sisaldab seesuguse põhiidee, romaan on äge rünnak kultuuri mandumise, seltskonna blaseerunud tühjuse ja vaimse tõusikluse vastu, kusjuures loovat jõudu kannab usk geeniusse.

Samasugust lugejat, isegi veel nüansrikkamat intellekti, vajab Anatole France, too üldtuntud satiiriline filosoof-skeptik. France'i romaanide miljöö pole tavaline, see on omapärane erakuline maailm erakuliste tüüpidega, näiteks professorist veidrik, kelle jaoks eksisteerivad vaid raamatud ja mõtete „vaikiv orgia“. Ometi on France õige mitmekülgne. Ta naudib nii vana veini kui ka teravmeelset sõna; ta oskab hinnata hääd stiili ja ka hääd toitu, oskab natutida siidkangaste värvinüansse ning inimkeha õrnu toone, armastusega peatub ta silm nii vanul skulptuurteoseil kui ka elava keha pehmeil joontel. Samavõrra harrastab ta teravmeelset mõttelendu ja paradokse. France'i looming on huvitav, omapärane maailm, milles ta annab rea häid psühholoogilisi analüüse oma kummalisist tegelasist.

Saksa kirjandusest esinevad senises kolmes sarjas tõlked kahelt autorilt: Thomas Mann'i „Buddenbrookid“ ja G. Hauptmann'i „Atlantis“. „Buddenbrookid“ on tehniliselt küps meisterteos ja kuulub autori loomingu paremiku hulka. Romaani miljöö on autorile õige lähedane ning kujutab Lüübeki ühe nimekama perekonna traagilist langust. See on ajaromaan rea õnnestunud esitatud tüüpidega ning suurepärase naiskeskkujuga.

G. Hauptmann'i „Atlantise“ faabula on mõjutatud ookeanihiiglase „Titanic'u“ hukumisest. Romaanis kirjeldatud ookeaniauriku hukkumise stseen tormis on huvitavamaid peatükke. Seal kõrval on aga ka psühholoogiliselt ebausutavaid momente nagu peategelase täiesti põhjendamata ja ebausutav armumine tähtsuseta tantsijannasse. Romaani sündmustik on õige lohisev, esitatud liiga aeglases tempos, pakkudes võrdlemisi vähe huvitavat ja aktuaalset meie lugejale.

Inglise laureaatidest on esialgu tõlgitud Galsworthy „Forsyte'ide saaga“ kolm osa, sama autori „Ule piiri“ ja G. B. Shaw „Püha Johanna“.

„Forsyte'ide saaga“ on laadilt ja sisult väga lähedane „Buddenbrookidele“, vahe on ainult selles, et Mann esitab tüübilisakslaslikku, Galsworthy tüübiliselt inglaslikku. Mõlemad on perekonna-romaanid, kuid „saagas“ on jäädvustatud ülimuskihti kuuluv inglise keskklass, konventsionaalne läbilõike-inglane oma rangete tõekspidamiste, oma praktilise meelega ja liialdatud omandamisihuga. Teos on rikas tüüpide, sündmustiku, vaimukuse ja huumori poolest. „Ule piiri“ ei küüni küll monumentaalteose „Forsyte'ide saaga“ väärtusteni, ometi on see paeluv oma põneva armastusfaabulaga ja õige reljeefselt esitatud tüüpidega. G. B. Shaw näidendis „Püha Johanna“ esitab meile selle ajaloolise kuju sootuks teises valguses kui Schiller või Shakespeare. Nimetatud näidend on selle omapärase iirlasest kirjaniku parimaid, varustatud pikema sissejuhatava eesõnaga, nagu enamik Shaw näidendeid, kus autor avaldab oma seisukohad Jeanne d'Arc'i

isiku ja käsitledava ajastu kohta õige mitmekülgelt.

Terve rea silmapaistvaid laureaate on annud skandinaavia kirjandus. Hamsun'i „Maa õnnistus“ on teos, mis tõi autorile 1920. a. Nobeli auhinna. Romaanist õhkub H. suur religioon: maa- ja isamaa-armastus. See on jõuline teos uudismaa harimisest. Selle peategelane Iisak on sitke ja vähenõudlik põhjamaa talupoja prototüüp. Sama autori „Segelfossi alevik“ on kunstiküps satiir norra ametnikkonna ja tööliklassi pihta, milles võetakse terava arvustuse alla puudulikud ühiskondlikud olud autori kodumaal.

S. Undset'i: „Kristiina Lauritsatütar“ on realistlik teos keskajast Norras. Romaanis on autoril õnnestunud edasi anda kangelaslikke kujusid ajaloolisel taustal.

B. Björnson'i „Mary“ on armastusromaan hilisemast Norrast, samuti sotsiaalse ja kõlbelse tagapõhjaga. S. Lagerlöf'i „Jeruusalemm“ ja V. v. Heidenstam'i „Karl XII sõjakaaslased“ on näiteid rootsi laureaatidest. „Jeruusalemm“ vaevalt suudab pakkuda lugejale seda, mis sama autori „Gösta Berling“, seepärast tuleb kahetseda, et pole esitatud tõlkes just viimane. „Jeruusalemmas“ käsitletakse õige aktuaalset kodumaist teemat, usulahkude tekkimist Rootsis mõnekümne aasta eest, mille tulemuseks oli elanike hulgaline väljarändamine Pühale Maale. Sektide küsimus on muide üheks valusaks küsimuseks veel praegugi Rootsis, seega on kirjanik oma teoses puudutanud rahvusliku tähtsusega probleemi.

Heidenstam'i teose üksikasjalist arvustust jälgitagu mag. J. Väinaste esituses „Varamus“ nr. 3 k. a.

Kõik sarjas esitatud belgia ja taani kirjanduse tõlked on õige sügava ja tõsise põhiheliga. Nii on seda belglase Maeterlinck'i filosoofiline teos „Tarkus ja saatus“, aga ka taanlaste H. Pontoppidan'i „Surnute riik“ ja K. Gjellerup'i „Tuuleveski“. Kõik kolm autorit omavad peene kunstimeele kujutades inimhinges peituvaid sügavusi ja hämarusi, kõik tegelevad inimese ja saatuse probleemidega, kusjuu-

res Maeterlinck'i ratsionalistlik elutunnetus on saanud „Tarkuses ja saatuses“ õige populaarse käsitelu, olles seega mõistetav ka mitte vastava ettevalmistusega lugejale.

Mainiksime siinkohal veel india kirjaniku R. Tagore'i raskemeelseid värsse kogust „Gitandžali“. Need on omapärased hümnid loodusele, mis tulevad hingest ja kõnelevad hingele. Harva on kirjanduses leida nii suurt tunnetesügavust nii lihtses väljendusvormis, nii musikaalset lüürikat igaviku põhihelidega.

Itaalia kirjanikest on auhinnatud G. Carducci (seni tõlkimata vanem itaalia kirjanik), G. Deledda ja L. Pirandello. Kahest viimasest on tõlgitud: Deledda „Kõrkjad tuules“ ning Pirandello „Kadunud Mattia Pascal“ ja novellikogu „Vana Jumal“. Mõlemaid võiks nimetada kodukoha kirjanikeks, esimene kirjeldades Sardiinia, teine Sitsiilia talupoegade elu. Mõlema teosed on sügavalt lõunamaised ja individualistlikud. Deledda loomingut iseloomustab jõuline armastus maa vastu, nagu seda leidub Hamsuni teoseis, kalduvus romantikasse, intiimne kontakt loodusega. Pirandello tahab olla rõhutatult omapärane ja kipub mõnikord karkeerima oma tegelasi.

Poola vanemat kirjandust iseloomustas ajalooline romaan, mida esitab sarjas ka Henryk Sienkiewicz terve rea teostega. Temast on tõlgitud: „Ristirüütlid“, „Tule ja mõõgaga“, „Uputus“ ja „Pan Volodyjovski“. S. looming on tugevalt heroiline ja rahvuslik, tema kirjeldusis puudub objektiivsus. Tema kujutatud poolakad on idealiseeritud pooljumalad, kellele pole midagi võimatu, kelle käes kõik õnnestub. Vaenlane seevastu on kujutatud tumedais värves.

Uuem poola kirjandus on ammu vabaneenud sellest patriootilisest romantikast ja siirdunud enam ühiskondlikule alale, nagu see ilmneb ka W. Reymont'i loomingus. Viimase „Tõotatud maa“ on zolalikult realistlik teos tööndusringkonnist, kus hukub isiku vaimne mina.

Sama realistlik on ka vene külaelu kujutav I. Bunin'i „Küla“, milles jällegi näeme otse haruldast „mullaarmastust“, s. o. armastust maa vastu.

Jääb järele ameerika romaan, kuna sarjas ei leidu veel tõlkeid šveitsi ja hispaania laureaatidest. Üks huvitavamaid laureaate, kes esineb muide kõigis kolmes sarjas, on ameerika kirjanik Sinclair Lewis oma kolme romaaniga: „Babbitt“, „Peatänav“ ja „Dr. Arrowsmith“. Kõik kolm paljastavad Ameerika elu varjukülgi, karikeerivad ameeriklase nõrkusi ja harjumusi, olles huvitavad Ameerika seltskondliku elu, ärielu ja kultuuriliste küsimuste kajastustena. Lewis ei saa vaikida ebaseeldivast, mis käärrib temas seni, kui selle vallandab groteskne, kunstipäraselt lihvitud huumor ja satiir, mis on omane kõigile mainitud teostele. Lewis on opositsionäär, kes kirjeldab olustikku kriitiliselt ja üleolevalt, püüdes leida teid ühiskondlike pahede ravimiseks. Sealjuures ta on äärmiselt objektiivne oma ainetiku suhtes. Seepärast ta looming on ka nauditav suurima huviga.

Ameeriklase Eugen O'Neill'i „Kariibide kuus“ esitatud seitse lühinäidendit on omaette tervikulised ja haaravad oma põneva sündmustikuga ja toreda tüübistikuga. Kõigi näidendite taustaks on meri.

Seega on NL valimik ilmsesti õige mitmekesine ja võib rahuldada väga mitmesuguste lugemishuvidega isikuid. Selle valimikuga on rida maailmakirjanduse väärtteoseid toodud lähedale neile eesti lugejatele, kes ei saa lugeda võõrkeelset ilukirjandust originaalis. NL tõlkijate kaader on enam-vähem püsiv, korduvalt figureerivad nimed nagu M. Sillaots, J. Kurfeldt, A. Lemberg, E. Raudsepp, L. Skomorovska ja rida teisi, kes on oma alal spetsialistid ja püüavad anda oma parima. NL väljaanded on väliselt kaunid ja maitsekad, kusjuures kaaneillustratsioon esineb neljas variatsioon.

Mall Jürma.

Kohtumine A. Kupriniga.

Aleksander Kuprini, kes hiljuti suri N. Venes, mälestavad ka eesti lugejad. Ta on Gorki kõrval üks paremaid jutustajaid vene kirjanuses, võib-olla mõnevõrra kõrgema-kvaliteedilisemgi. Kahju, et ta oma elu lõpupäevil ei saanud ütelda Eino Leino viisil — „Ma ei ole midagi jätnud tegemata, mis ma pidin tegema!“ Kuprini puhul jääb tunne, et ta oleks võinud rohkem teha. Aga mis sinna parata — ta ju tihti ei elanud selleks, et kirjutada, vaid kirjutas vahel selleks, et elada.

Olgu esitatud siin mõned märkmed ühest kokkupuutest Kupriniga Vene kodusõja päevil. Kuprin armastas Gatšinat, Vene keisrilosside linna, mis asus mõnikümmend kilomeetrit Peterburist eemal. Seal ei olnud kuiva ametlikkust ja korda. Gatšinas leidus rohkesti parke, varjurikkaid aedasid ja ühes niisuguses idüllilises nurgas oligi Kuprin endale kodu loonud. Tal oli seal kena maja piiratud põlistest puudest. Gatšinas toimuski see kohtumine.

See oli Põhja-Lääne armee Peterburi-rünnaku ajal. Salkkond välismaa ajakirjanikke liikus koos eelvägedega. Meil oli soov esimestena Peterburi pääseda. Nii jõudsime ühel külmal sügishommikul Gatšinasse, kus ei olnud sugugi lõbus. Eellinilt transporteeriti vahetpidamata ületulnud ja vangi langenud punaväelasi, kes olid väsinud ja näljas. Neile võidi ainult pisut rukkijahu jagada, mida tülpinud sõdurid tänaval istudes ja lamades katsusid lumehärmatisega segada. Staabi juures töötasid väljakohtud ja otsused viidi täide elanike silmade all. Kõikjal valitses sünge ja masendatud meeleolu.

Ühel õhtul hollandi ajakirjaniku Brederode'ga mööda tänavaid lonkides kohtasime juhuslikult Kuprini. Tundsin ta ära piltide järgi — see tüübiline tatarlase nägu hakkas kaugelt silma. Läksime juure, esitelime endid ja avaldasime soovi temaga vestelda. Kuprinil oli seljas uus katmata poolkasukas, nagu neid toorkord sõdureile välja jagati; varrukall leidus Põhja-Lääne armee värse embleem — valge rist Vene rahvusvärvilise kolmnurga all. Tal

oli peo täis käsikirju — ütles ruttavat trükikotta: armee ülemus oli ta määranud vastastatud lehe toimetajaks. Kuprin oli õige mornis tujus — temale ei võinud jääda tähelepanemata Vene valgete ulaklik võimutsemine. Palus meid järgmisel päeval enda juure sisse astuda — nüüd tal olevat vähe aega.

Otsisime järgmisel hommikul Kuprini maja üles. Meister oli kodus. Eeskojas kõditasid meie haistmisorganeid meeldivad praelõhnad. Olime nimelt poolnäljas. Kaasavõetud leivakotid olime kristlikult jaganud kahe vana balti mamsliga, kelle juures olime korteris, ja kes juba aasta aega ei olnud midagi korralikku saanud hamba alla. Nüüd pidime leppima ainult ühe söömaajaga päevas: meil lubati lõunatada staabi einelauas, kus iga päev serveeriti mingeid saepurust valmistatud kotlette. Kuprini maja aroomid tegid meid pisut närviliseks ja me kirusime vist mõlemad omaette, et pemees meid lauda ei palunud.

Kuprin katsus hollandasega rääkida saksa, siis prantsuse keeles, lõpuks läksime vene keelele üle. Hollandi ajalehemes oli enam fõlje-tonist ja teda ei huvitanud palju, mis Kuprin arvas valgetest ja punastest. Ta vahtis kiindunult Kuprini mongoli-näkku ja pomises midagi vurrudesse. Hiljem seletas, et ta olevat nimelt mõtelnud, kui kaunis on prantsuse keel. „No ütlege, kuidas ma oleksin teises keeles tituleerinud seda suurt kirjanikku! Mon maitre, mon maitre... Kas leiate mujalt nii kaunist väljendust?“ Brederode kordas seda kogu järgmise päeva ja kirjutas viimaks „Mon maitre'ist“ oma lehele joonealuse. See oli ka kõik, milleks Kuprin teda inspireeris.

Vestlesime tükk aega. Mäletan — Kuprin oli kaunis ettevaatlik enamlaste iseloomustamisel. Need ei olnud temale ka midagi erilist paha teinud. Talle oli pakutud tööd, aga ta oli ise ära ütelnud. Soris siis kapi taga ja tõi välja kimbu värvilisi karikatuure. Need olid hääd visandid enamlaste juhtivaist tegelasist, ühe „Satirikoni“ andeka kaastöölise tehtud.

Jutt läks eluhädadele ja millest süda täis, sellest räägib suu — Kuprin kaebas nimelt, ta

ei olevat enam tükil ajal korralikult napsi saanud. „Teie ei kujutle, mida kõike oleme pidanud jooma. Kui Narva lähete, ärge unustage — tooge pudel korralikku konjakit kaasa.“ Meil oli kavatsus Narva sõita toiduainete järele. Sõitsimegi, kuid Gatšinasse enam ei saanud: valge armee laviin hakkas veerema tagasi. Teisiti see ei võinud minnagi. Kõik väeosad jooksid Peterburi alla kokku, igaüks tahtis esimesena marssida Nevskile. Nägin ohvitseri, kes kõnelesid tõsiste nägudega — nad olevat saatnud tagalasse paraadmundrite järele, Peterburis tulevat neid vaja... Väeliin jäi mitmel pool kaugemal lahtiseks. Algas metsik taganemine.

Selle laine harjal sattus ka Kuprin Tallinna, nautis neid elurõõmusid ja mõnuseid, milledest ta enamlaste riigis pidi tükil ajal loobuma, ja tüüris siis Pariisi.

Kuprinil oli erakordne elukujutamise anne. Venelased ütlesid — „ta jätkab meie kirjanduses realismi tolstoilikus traditsioonis.“ Ja isegi maapaos elades ta nõrgenev talent puhkes vahel õitsele endise sädelusega. Ta mitmed elukirjeldused Prantsusmaaltki on tähelepanuväärsed. Kuid Euroopa jäi talle võõraks. Kuprini loomingu juured löid kuivama võõras pinnas. Haigena kirjanik pöördus Venemaale tagasi, kus ta elas vaevalt aasta. Vanale kirjanikule oli arvatavasti viimseks suureks rahustuseks, et ta sai puhkama heita oma kodumaa mulda.

V. K.

Paul Claudel 70-aastane.

6. aug. s. a. sai Paul Claudel 70-aastaseks. Paul-Louis-Charles-Marie Claudel on sündinud 6. aug. 1868. a. väikese provintsilinna ametniku pojana. Ta on tuntumaid prantsuse luuletajaid-dramaturge ja esseiste. 1893. a. alates on Claudel olnud diplomaatlikus teenistuses, olles prantsuse saadiku kohal Saksamaal, Prahlas, Ameerika Ühendriiges ja mujal. Claudel kuulub prantsuse hilissümbolismi ajajärku — tema teemaatika on usuline. Claudel'i enese sõnade järgi on ta lemmikraamatuks piibel ja kõik, mis ta on kirjutanud ise, moodustab moodse mitmekõitelise piibli. Claudel on suurim käesoleva aja katoliku kirjanik Lääne-Euroopas, ühtaegu ortodoksaalseim, veendunuim, terviklikem neist. Tema loomingu ainsaks allikaks on katoliku usk.

Claudel'i ei huvita küsimus, „missugune on inimene“, vaid „missugune ta peaks olema,“ seepärast ta esineb jutlustajana ja isegi ta värs-side stiil, mõjutatud Walt Whitman'ist ja antiikaja kirjandusest, on voolitud kirikliku jutlustaja intonatsioonidega. „Jumal“ — see on sagedamini esinev sõna Claudel'i loomingu. „Ole õnnistatud, jumal, selle eest, et vabastasid mu puuslikest ja korraldasid nii, et ma kummardan vaid sind, mitte Isist, Osirist ega Õiglust, mitte Edu ega Tõde ega ükskõik missugust teist Jumalust, ei Inimsust, ei seadusi, ei loodust, ei kunsti, ei ilu...“ („Viis suurt oodi uue ajastu tervitamiseks“, „Magnificat“, 1910). Ent vabastatud „edu“ kummardamisest, „inimsuse“ ja „puuslike“ austamisest, loeb ta oma kohuseks kiita paavsti. Claudel'i „Corona benegnitatis Anni Domini“ — usuliste luuletuste kogu 1916. aastast — on kahtlemata arhailisim raamat, mis on ilmunud käesoleval sajandil: see on tüübilisi n.n. „vaimulikke raamatuid“, mis sisaldab palvusi, luuletusi ingleist, pühakuist jne.

Inimkond, mis ei põhjene jumala seadusil, on Claudel'i silmis vilets maailm, ja teadus ilma jumalata on „must“ („Linn“). Katoliku usk viljastab ja sisustab maailma („Ilmutus“ — L'Annonce faite à Marie). Claudel'i „Raamat Kristoforus Kolumbusest“ (1929), mille tekstile on kirjutanud muusika Milš ja mis 1930. a. on lavastatud ooperina Berliinis, tahab samuti väita, et vaid katoliku usk teeb suuri tegusid, sest ka Kolumbuse vägitegusid jubib usuline tunne.

Vaevalt leidub kirjanikku, kes oleks järesum, isekam, individuaalsem kui Claudel. Asjata otsime kedagi, kellega teda võrrelda. Claudel, kelle kunst paiguti meenutab 12.—14. sajandi primitiviste, omab aga sealjuures ka jälle täiesti moodseid jooni.

Claudel loob korrapäraseid värsse, samas aga ka seesuguseid vabu värsse, mis jagunevad vastavalt hingamisrütmile. Vorm ei ole tema luules seega saanud kindlapiiriliseks traditsiooniks. Ta luulekeel on sageli pompöösne ja ebaselge, evides huumoritki. Ta draamad on ajaliselt ebamäärased, neis esinevad tegelaste nimed on tihti sümbolised. Claudel kui lüüriline draamakirjanik arvestab nii vähe just prantsuse lava läbilõike-vajadusi ja nõudeid. Seda näitab ühe ta draama („L'Otage“) tegevus, mis kestab tervelt 60 aastat. Kes tahaks aga eitada, et ka neis

teoseis, vaatamata nende isikupärasele vormile, ei valitse oma sügavad seadused. Claudel'i kunst suudab vallutada siiski ka neid, kes tahaksid olla ta vastased.

Claudel'i värsid ei kõla muide ainult ta omaenda luulekandlale, need on leidnud jäljendajaidki, kellede hulka kuuluvad näit. Montherlant ja paljud teised. Ka ei piirdu Claudel'i luuleainestik ainult kirjaniku kodumaaga. Oma diplomaadikutse tõttu on ta tutvunud väga paljude võõraste maadega. See ei ole jätnud mõjutamata ka ta loomingut. Seal on helisid kaugeist ja kaugeimaist maakera regioonest. Kõikjal on leida ka kohalikus kirjanduses tema suurt mõju. Kõik sümbolismi ja sürrealismiga seoses olev kirjandus võlgneb teatud mõttes tänu Claudel'ile.

Aleksander Kuprin.

K. a. 25. augustil suri Leningradis vene päremaid kaasaja kirjanikke — Aleksander Kuprin. Ta kuulus samasse silmapaistvate vene realistide põlvkonda, kuhu Maksim Gorki, Ivan Bunin, Leonid Andrejev, Ivan Šmeljev, Boris Zaitsev. Kõiki neid iseloomustab just see, et nad kirjandusse tulid n. ü. elust, et nad hakkasid loomusunnil kirjeldama neid ümbritsenud miljööd. Ning seda otsest suhet eluga ei kaotanud enamik neist ka hiljem. A. Kuprinist (sündinud 1870. a. Kesk-Vene provintsi linnaokeses) pidi saama sõjaväelane ja ta saigi vastava erihariduse. Kuid vene armees tollal valitsenud olud, eriti lihtse keskmise ohvitserkonna üksluine ning vaimulage eluviis, ei rahuldanud teda ning ta lahkus sõjaväeteenistusest. Just selle läpastunud miljöö kirjeldamine tegigi Kuprini kuulsaks kirjanikuks. Parim jutustus sealt miljööst on „Kahevõitlus“ (1905). Kuid erilise menu saavutas, tänu oma masendavale sisule, lõbumajasid käsitlev „Mülgas“ (1910, ka eesti keele tõlgitud). Kuprin on aga ka loodusõber ja võib-olla kõige parem ta novellist on lugu metsis üleskasvanud õrnast tütarlapsel Olesjast. Kuprini jutte iseloomustab soe ja südamluk suhtumine nii inimesile kui loodusele ja tema keele mahlakus. Mitte kunagi ei tundu ta külmana. Ja kui ta lahkus 1919. a. koos Põhja-Lääne armeega Venest, asudes elama Eestisse, süttis temas püha viha enamlaste vastu. Kuid hiljem Pariisis viletsuses elades

ning emigrantide lagunevat ühiskonda tundma õppides, ärkas temas sama kirglik kojuigatus. Mineval aastal sai ta loa N. S. V. Liitu tagasipööramiseks ning haigena veetiski ta sääl oma elu lõpu. Maapaos kirjutata ta autobiograafilise jutustuse „Junkrud“.

Lühimärkmeid A. K. Šeller-Mihhailovi elust ning loomingust.

(100 a. möödumise puhul tema sünnist.)

Eesti päritoluga meeste hulka, kes on viljelnud teisi kirjandusi, kuulub tuntud vene kirjanik Aleksander Šeller-Mihhailov. Nagu teada, Šeller-Mihhailovi isa oli Saaremaalt põlvneve eesti talunik, kirjaniku ema aga kuulus vaesunud aadliperekonda. Aleksander Šeller (kirjaniku nime teine pool kuulub ta sõbrale — Mihhailovile, kelle nime all ilmusid esimesed Šelleri luuletööd) sündis 11. augustil 1938. aastal Peterburis.

Šelleri isa, suure elutarkusega mees, hoolitsetas tähelepanelikult ta arenemise eest. Kirjaniku isa ülimaks püüdeks oli sisendada pojasse armastust „väiksemate“ vendade vastu, kohusetunnet ning vähenõudlikkust. Poeg algas oma kirjanduslikku tegevust juba varakult luuletajana. Õppides Peterburi ülikoolis ta tegi kaastööd paljudele ajakirjadele. Hiljem Aleksander Šelleri toimetada olid väga mitmed ajakirjad. 1891. aastani Šeller-Mihhailov tegutses inukalt ajakirjanikuna. Raskete haiguste tõttu kirjanik pidi aga varsti loobuma oma tööst. 21. novembril 1910 suri ta haigusist kurnatuna.

Šeller-Mihhailov polnud ainult kirjanik: tundes suurt huvi ka pedagoogika vastu, asutas ta eeskujuliku kooli kehvematele lastele.

Viljakalt on Šeller-Mihhailov tegelnud publitsistina. Ta eriti mõjukate kirjutuste seas sel alal peaks mainima põhjalikult koostatud uurimust „Rahva algharidus Euroopas ja Ameerikas“, „Kahe munga riik“ jm.

Suured on Šelleri teened ka väliskirjanduse tõlkimise alal.

Uue kivi — kodanluse laulikuna Šeller-Mihhailov lõi terve rea ideaalkujusid, mis kajastavad ta kaasaja arusaamist õilsast isikust.

Šeller-Mihhailov kuulub viljakaimate vene kirjanike hulka, kuna ta sulest on ilmunud üle 100 romaani.

Kirjanikule omane kallak positivismi, mis toetus ta sügavale optimismile, kujundaski temast uute aatluste kajastaja.

Seller-Mihhailovi romaanest peaks nimetama esijoones „Mädasood“, milles kirjanik kirjeldab oma lapsea miljööd. Reljeefselts peegeldub siin kirjaniku isa üllas kuju. Seller-Mihhailovi tunnumaks teoseks on aga romaan „Metsa raiutakse, laastud lendavad“. Ei tohiks nimetamata jätta samuti romaani „Lõbustusi ja leiba“.

Lugedes Seller-Mihhailovit, kohtame sageli looduskirjeldusi, kus võib kergesti tunda eesti maastikke.

Suure sümpaatiaga suhtus kirjanik oma isa kodumaale, kurtes ta raske saatuse puhul.

EKL-i Tallinna Koondise peakoosolek.

Eesti Kirjanike Liidu Tallinna Koondis pidas oma järjekordse üldkoosoleku Tallinnas 17. juunil s. a. koondise ruumes. Koosolekut juhatas Henrik Visnapuu, protokollis A. Antson.

Organisatsiooni möödunud aasta tegevuse kohta esitas koosolekule üksikasjalise aruande koondise esimees Henrik Visnapuu. Aruandest selgus, et koondise tegevus möödunud hooajal on olnud märgatavalt intensiivsem kui eelmistel aastatel, millist asjaolu soodustas ka see, et koondisel õnnestus koos Autorikaitse Ühingu hankida endale ruumid Pärnu mnt. 28, krt. 9. Koondise tegevuse tulemusena asutati 1937. a. sügisel aktsiaselts „Kultuurkoondis“, mis hakkas andma välja ajakirja „Varamu“. Kuna sellelaadilise ajakirja järele oli Tallinnas ja kogu Eestis suur tarvidus, kogunes selle ürituse ümber valdav enamus Tallinnas asuvaid eesti kirjanikke. Sellele lisaks on EKL-i Tallinna Koondis möödunud hooajal elavalt osa võtnud oma esindajate kaudu Eesti Kirjanike Liidu tegevusest. On võetud vastu mitmeid väliskirjanikke nende Tallinnas viibimisel ja loodud senisest sõbralikum kontakt kolleegidega teistest linnadest. Mõned tegevuskavas olnud üritused on jäänud teostamata peamiselt seepärast, et Tallinnas asuv kirjanikkond rohke osa oma energiast hooaja vältel kulutas uue ajakirja käima panekuks ja selle organiseerimistööde teostamiseks.

Läbirääkimistel kiideti koondise tegevus üksmeelselt heaks. Samuti kinnitati tegevuse ja

kassaaaruanded 1937. a. kohta juhatus poolt esitatud kujul. Koondise eelarve 1938. aastaks võeti vastu tasakaalus kr. 749.82 suuruses. Koondise esimees Henrik Visnapuu esitas sellejärel 1938. a. tegevuskava, milles on ette nähtud rida ulatuslikke üritusi. Sügishooajast alates kavatseb koondis järjekindlalt hakata korraldama oma liikmetele ja kutsutud külalistele klubiõhtuid. Tegevuskava kinnitati peakoosoleku poolt samuti üksmeelselt.

Kirjanike kutsehuviliste küsimuste arutamisel võeti vastu A. Antsoni ettepanek: „Koondise peakoosolek peab hädavajalikuks, et päevakorras oleval raamatuteostu aktsioonis langeks riigi poolt määratavast ostusummast algupärasele kirjandusele vähemalt 75 prots.“, ja Juhan Jaiki täiendus sellele: „ja tõlkekirjandusest valida ainult kõrgeväärtuslikku ja klassikalist kirjandust.“

Edgar Saksa ettepanekul otsustati astuda kontakti Põhjamaade vahelise vaimse koostöö süvendamiseks V. Greni kapitaliga.

Koondise endine juhatus koosseisus: Henrik Visnapuu, Juhan Jaik, Aleksander Antson ja Rudolf Sirge, otsustati valida tagasi terves koosseisus. Juhatus kandidaatideks valiti Pedro Krusten ja August Mälk.

Eesti Näitekirjanike Ühingu peakoosolek.

Eesti Näitekirjanike Ühing, mis asutati umbes aasta tagasi August Mälgu, Henrik Visnapuu, Artur Adsoni, Aleksander Antsoni ja Juhan Jaiki algatusel, pidas hiljuti Tallinnas oma järjekordse peakoosoleku. Koosolek toimus Autorikaitse Ühingu ruumes ja sellest võttis osa rohke arv näitekirjanikke Tallinnast ja väljastpoolt.

Koosoleku juhatajaks valiti A. Adson, protokollijaks A. Antson.

Üksikasjalise aruandega Eesti Näitekirjanike Ühingu möödunud aasta tegevuse kohta esines Ühingu esimees Artur Adson. Sellest selgus, et Eesti Näitekirjanike Ühing on möödunud tegevushooajal intensiivselt töötades rohkesti aidanud kaasa eesti näitekirjanike huvide kaitseks. Ühingu algatusel on möödunud aastal teostatud autorihonorari normide tõstmine, mille tõttu näitekirjanike võrdlemisi raske majanduslik

olukord on pisut paranemas. Honoraride tõstmise aktsioon on teatriringkondade ja maalaevade juhtivate tegelaste poolt võetud vastu mõistmise ja arusaamisega, kuna teatritegelased olid senistest kogemustest teadlikud, et eesti näitekirjanikele ei paku väärilist töötasu need tantjeemid, mis neile makseti varemkehtinud normide alusel. Lisaks sellele on ühing oma esimesel tegevusaastal korduvalt pidanud reageerima eesti näitekirjanike kutset ja nime halvustavatele sihilikkudele kallaletungidele ja mitmel muulgi viisil astunud välja näitekirjanike kutsehuvide kaitseks.

Eesti Näitekirjanike Ühingu kassaaruande esitas J. Jaik.

Järgnevatel läbirääkimistel rõhutati üksmeelselt, et ühing ka edaspidi peaks olema kõigiti valvel eesti näitekirjanike huvide kaitseks. Väideti põhjendatult, et meie avalikus arvamises on viimasel ajal ühe kitsa ringkonna poolt sihilikult püütud tekitada meie algupärase näitekirjanduse vastu üleolevat ja halvustavat suhtumist, seda sellest hoolimata, et algupärandid, eriti viimaseil aastail, on hakanud meie väike-lavadelt peagu täielikult välja tõrjuma seal varem võidutsenud kahtlase väärtusega tõlketeoseid. Samuti tähendati, et algupärandid viimaseil aastail on jälle leidmas, üksikuist sihilikest kallaletungidest hoolimata, väärilist tähelepanu meie kutseliste teatrite lavadel, välja arvatud vaid üksikud teatrid, kus endiselt krampplikult püütakse eelistada välismaisi tõlketeoseid, sagedasti selgi juhul, kui need kunstiliselt väärtuselt ei küüni algupärandite tasemeni. Lausuti, et tuleb pidada kõigiti mõistetavaks, et meie teatrid mängivad ka häid tõlketeoseid, kuid nende eelistamist samaväärtuslikkudele algupäranditele ei peetud kuidagi põhjendatuks ega mõistetavaks.

Koosolekul otsustati eesti näitekirjanduse huvides nõuda, et Eesti Näitekirjanike Ühing saaks oma esinduse Kultuurkapitali Kirjanduse ja Näitekunst Sihtkapitalides. Selle nõude teostamiseks otsustati saata vastav delegatsioon Haridusministri juure.

Koosolekul avaldati üksmeelselt imestust ajakirja „Teater“ toimetaja Eduard Reiningi kirjutuse üle „Loomingu“ märtsikuu numbris, mis sisaldas mitmeid ebatäpsusi. Sellega seoses võeti vastu järgmine resolutsioon: „Eesti Näite-

kirjanike Ühingu peakoosolek avaldab imestust „Loomingu“ toimetaja tegevuse üle, kes jättis „Loomingus“ avaldamata õigeaegselt saadetud Eesti Näitekirjanike Ühingu juhataste ühenduse E. Reiningi kirjutuse kohta „Loomingu“ märtsikuu numbris, mis, baseerudes ebatäpseil andmel, sisaldas sihilikke kallaletunge eesti näitekirjandusele.“

Eesti Näitekirjanike Ühingu uus eelarve võeti vastu juhataste poolt esitatud kujul.

Ühingu juhatusse valiti Artur Adson, Aleksander Antson, August Mälk, Hugo Raudsepp ja Henrik Visnapuu; kandidaatideks Rudolf Sirge ja Juhan Jaik.

Revisjonikomisjoni valiti Tõnis Braks, Heino Anto ja Eduard Nukk.

Kirjanikud dramaturgideks.

Eesti suurteatrid on käesoleval aastal olnud energiliselt ametis uute dramaturgide otsimisega. Esimesena palkas endale uue dramaturgi Eesti Draamateater, kelle senine dramaturg Albert Kivikas rohke ajakirjandusliku töö tõttu (A. Kivikas on „Uus Eesti“ kirjandusosakonna toimetajaks) oli sunnitud lahkuma sealt enda soovil. Uueks dramaturgiks Albert Kivikase asemele kutsuti Tartust luuletaja Juhan Süttiste, kes pika kaalutlemise järel ettepanekuga nõustus ja augustikuu keskel oma uuele ametikohale asus.

„Vanemuise“ teater, kes juba aastaid on tegutsenud kindla dramaturgita, palkas sügishooaja algul sellele kohale kirjanik Peet Vallaku. Vallak asus samuti augustikuuks oma uuele ametikohale.

„Estonia“ teatris on dramaturgi koht veel vakantne. Kaks aastat tegutses sellel kohal arvustaja Harald Paukson, kuid viimane lahkus oma kohalt möödunud teatrihooaja lõpul. Kes „Estonias“ saab uueks dramaturgiks, pole seni veel selgunud, kuid kuuldavasti olakse seal kibedasti ametis uue dramaturgi kandidaadi leidmisega. Siingi peetakse kindlamaks kandidaadiks üht eesti kirjanikku, kuid küsimuse lõplik otsustamine teostub kuuldavasti alles hiljem. Seni täidavad „Estonia“ teatris dramaturgi kohuseid vaheldamisi dir Paul Olak ja Ants Lauter.

August Gailiti „Isade maa“ saksa keeles.

Neil päevil jõudis Tallinna August Gailiti romaan „Isade maa“ saksakeelses tõlkes, nime all „Vabaduse laul“ („Lied der Freiheit“). Romaani on tõlkinud ja lühikese eessõnaga varustanud Saksa Kultuurvalitsuse ametnik Erna Pergelbaum. Romaan ilmus Gottl. Korn'i kirjastusel Breslaus. Kaas — J. Grüger. Esialgsel lehitsusel paistab romaan olevat tõlgitud heas kirjanduslikus stiilis.

„Varamus“ ilmuva A. Gailiti romaani „Karge meri“ saksakeelne tõlge jõuab lõpule peagu üheaegselt romaani kirjutamisega. Romaan ilmub tuleval aastal saksa keeles.

Uus näidend Eduard Hubelilt.

Mait Metsanurgalt (Eduard Hubelilt) ilmus Autorikaitse Ühingu kirjastusel käesoleva aasta suvel uus näidend „Maret elukoolis“. Selles kolmevaatuselises komöödias, mis autoril valmis alles käesoleva aasta kevadel, käsitletakse noore baaridaami elukäiku. Näidendi tegevustik areneb kogu kolmes vaatuses kõrtsitoas ja oma miljööst on see meie näitekirjanduses üsna uudne teos.

Mait Metsanurgal on peale selle veel valmimas teinegi lavateos.

Uute lavateostena ilmusid Autorikaitse Ühingu kirjastusel käesoleva aasta hiliskevadel veel Aleksander Antsonilt „vapsistlikku“ ajajärku käsitlev külakomöödia „Inimesed tuisus“ ja Elmo Ellorilt „Peigmees maanteelt“.

E. Tammlaane näidend inglise keele.

Noore näitekirjaniku Evald Tammlaane draama „Raudne kodu“, mis tuli esietendusele mõõdnud talvel Tallinna Töölisteatri ja sai võrdlemisi hea vastuvõtu osaliseks nii publikult kui ka arvustajailt, on nüüd tõlgitud inglise keele. Tõlke teostasid Heidi Virgu ja Ronald Seth.

Kuna „Raudse kodu“ tegelased ja sündmustik on oma ilmelt rahvusvahelised ja näidendi tegevustik areneb tänapäeva kõige akuutsemate probleemide ringis, võib arvata, et E. Tammlaane näidend peaks äratama huvi ka välismaa teatriringkonnas. Teatavasti käsitleb autor oma teoses relvade veoga seoses olevaid

sündmusi. Suur osa näidendi piltidest areneb laeval, kus madrusteks on paljudest rahvustest meremehed.

„Raudse kodu“ autor E. Tammlaan on sõitnud meremehena kauba- ja kalapüügi-laevadel ning on oma matkadest avdanud rea reisikirju „Uus Eestis“ ja „Päevalehes“. Praegu töötab ta kutselise ajakirjanikuna „Uus Eesti“ toimetuses. Ta esikteos — näidend „Valge legendik“, mis käsitleb randlaste elu Soome lahe rannikul, seoses omaaegse suurejoonelise salapiirituseveoga, tuli umbes aasta tagasi Töölisteatri esietendusele ja tõi autorile meie teatriringkonnas korraka tunnistuse.

Kaks uut näidendit August Mälgult.

Kirjanik August Mälgul on valminud käesoleval aastal koguni kaks uut näidendit: komöödia kolmes vaatuses „Sikud kaevul“ ja näidend neljas vaatuses „Metshumal“. Mõlemad on võetud paljude meie kutseliste teatrite repertuaari ja ilmuvad käesoleva aasta lõpuks.

Komöödias „Sikud kaevul“ annab autor läbilõike meie tüübilisest alevikumiljööst, seal valitsevatest seltskondlikest intriigidest ning vahetõrgetest. Teos tuli ettekandele Eesti Draamateatri kevadisel ringsõidul. Kuna arvustus selle võttis vastu võrdlemisi jahedalt, heites näidendile ette kohatist venivust ja hallust, on autor teose vahepeal põhjalikult ümber töötanud, nii et see ilmub märksa põhjalikumalt viimistelduna, kui oli ettekandel.

„Metshumal“, milles kirjanik käsitleb raskel kujul vähktõbe põdeva mehe armastusromaaniga noore ning metsiku tüdrukuga, valmis autoril käesoleva aasta hiliskevadel. Teos võeti korraka mitme meie kutselise teatri repertuaari ning nii „Estonia“ kui ka „Vanemuise“ suurtatrid avavad sellega oma uute algupärandite hooaja. „Estonias“ lavastas August Mälgu uue näidendi Tõnopa. Peategelastena esinesid selles noored näitlejad Jüri Koger ja Reet Aarma.

A. Jakobsonilt kaks uut romaani.

August Jakobsonil, kes eesti kirjanike hulgas on produktiivsemaid, on valminud käesoleva aasta sügiseks kaks uut romaani. Esimene neist, „Uus inimene“, ilmub Eesti Kirjastuse Kooperatiivi kirjastusel, kuna teine on kolmas köide romaanist „Igavesed eestlased“ ja ilmub

„Noor-Eesti“ kirjastusel. Mõlemad romaanid olid autoril valmimas juba käesoleva aasta kevadeks ja suve on ta kulutanud peamiselt teoste lõplikuks viimistlemiseks ja redigeerimiseks.

Romaan põlevkivi-kaevurite elust A. Mälgult.

August Mälk töötab praegu romaani kallal põlevkivi-kaevurite elust. Romaani sündmustik areneb peamiselt Kiviõli kaevanduses, mille tundmaõppimiseks ja sealtöötavate kaevurite eluga tutvumiseks autor on korduvalt teinud sõite kohapeale, viibides seal suve kohta mitmeid nädalaid. A. Mälgu uus romaan tuleb umbes 320 lk. suurune.

R. Sirgelt romaan „Häbi“.

Rudolf Sirgel on valmimas romaan „Häbi“, kus autor käsitleb töötavate noorte vahekordi ümbruskonnaga tänapäevsete ühiskondlikkude olukordade taustal. Romaani kirjutamist alustas autor käesoleva aasta kevadel ja teos valmib tal kuuldavasti septembrikuu lõpupäevil. Oma uue teose on R. Sirge annud kirjastamiseks Eesti Kirjastuse Kooperatiivile ja kuuldavasti see ilmub juba kas oktoobrikuu lõpupäevil või novembri algul.

Samal autoril on valmimas veel kolmevaatuseline näidend „Kollane kutsikas“, mis trükkist aga ilmub alles järgmisel aastal.

E. Kippelilt romaan ristirüütlistest.

Enn Kippelil on teoksil suurem romaan, pealkirjaga „Issanda koerad“. Teos ilmub kahe andes juba käesoleva aasta lõpupoolel ja autor käsitleb selles meie hõimude — liivlaste ristiisku heitmist 13. sajandil, mida koos maa vallutamiseiga toimetati tule ja mõõgaga. Romaani esimeses osas kirjeldatakse ristirüütlike sõjaretke algust, nende kogunemist Lüübekisse, randumist Väina jõe kallastel ja lahinguid liivlastega. Teises osas kirjeldatakse Riia linna asutamist, Kaupo teekonda Rooma paavsti juure, liivlaste mässi Kaupo vastu ja ristirüütlike rünnakuid Eestisse, muinaseestlaste asulatesse ja nende raske vabadusvõitluse algust.

Kippeli uus romaan ilmub Eesti Kirjastuse Kooperatiivi väljaandel — nimetatud kirjastuse „Eesti Romaanide“ I sarjas.

Jaan Kärnerilt „Soodoma kroonika“ järg.

Jaan Kärneril on valminud uus romaan „Pidu kestab“. Teos on sama autori poolt aastaid tagasi avaldatud ja rohkesti laineid löönud romaani „Soodoma kroonika“ järg, kuid sellest hoolimata omaette terviklik teos. Uues teoses esinevad peamiselt samad tegelased, mis „Soodoma kroonikas“, kuid autor võtab siin vaatluse alla omariikluse selle ajastu, mis meil on tuntud „majandusliku tõusu ajana“.

M. Raualt romaan „Tuli suve südames“.

Mart Raual valmib oktoobrikuu keskel uus romaan „Tuli suve südames“. Teose tegevustik toimub Vabaduspüha eel- ja järelpäevil ja on seoses vabadussamba avamisega ühe südamaise suurvalla keskuses. Romaanis on antud pilt tänapäeva elust ja inimesist. Teoses on rohkesti eripalgelisi inimkujudid ja selle üle laotub kaunite suvepäevade elevust ja soojust. Romaan ilmub Eesti Kirjastuse Kooperatiivi väljaandel.

M. Sillaotsalt romaan „Neli saatust“.

Marta Sillaotsalt ilmub sügishooajal romaan, mille kirjastab Eesti Kirjastuse Kooperatiiv. Selles käsitleb autor meie haritud eesti naist mitme, iseloomult erineva esindaja kaudu. Lähtekohaks üksikute naistegelaste vaimse erilaadi valgustamisel on valitud nende kokkupuuted mehega ja sellest järgnevad konfliktid.

Leida Kibuvitsalt juttudekogu „Rist ja rõõm“.

Leida Kibuvitsalt on valminud kogu jutustusi, mis sisaldab kaheksa osalt ilmunud, osalt esmakordselt ilmuvat novelli. Autor on ristinud oma teose pealkirjaga „Rist ja rõõm“ ning see ilmub Eesti Kirjastuse Kooperatiivi kirjastusel.

Teisel eesti naisautoril, Agnes Taaril, on valmimas romaan „Marianne, õpetaja tütar“. Selles kirjeldatakse ühe noore tütarlapse elukäiku kuni kihelkonnakooli lõpetamiseni.

Marta Sillaotsalt on ilmumas peale romaani veel noorsoojutt „Matkamehed“, milles kirjeldatakse lugu kolmest lapsest. Raamatu illustreerib kunstnik E. Järv, osalt kahe-, osalt kolmevärviliste puulõigetega.

Armastusromaan A. Antsonilt.

Aleksander Antsonil on valmimas uus armastusromaan: „Sina ei pea mitte

himustama...“, milles autor käsitleb abi-elu ja armastuse probleeme. Teos areneb Kesk-Saaremaa miljöös, mida autor saarlasena tunneb hästi. Romaani sündmustik algab Saksa okupatsiooni ajal ja lõpeb traagilise Saaremaa mässuga.

A. Antsoni uus teos valmib k. a. oktoobrikuu alguspäeviks ja ilmub jõuluhoojaks „Noor-Eesti“ kirjastusel.

Ungarikeelne eesti luule antoloogia.

Tuntud ungari luuletaja Géza Képes on asunud koostama eesti luule ungarikeelset antoloogiat. Képes viibis Eestis alles hiljuti, pidades kohapeal meie luuletajatega läbirääkimisi, et saada ülevaadet, mida eesti luulest kavatsetavasse antoloogiasse tõlkida.

Samalt autorilt ilmus hiljuti ungari keeles maailmakirjanduse luule antoloogia. Selles antoloogias on toodud ka mõningaid lühemaid luuletusi Marie Underilt, Gustav Suitsult, Henrik Visnapuult, Juhan Sütistelt jt.

G. Képes oskab juba nüüd võrdlemisi hästi eesti keelt, kuid ta kaviseb selle veel põhjalikumaks tundmaõppimiseks tulla Eestisse tuleval suvel suvitama.

A. Mälgu „Taeva palge all“ prantsuse keele.

August Mälgu Sørve kalurite elu kujutav romaan „Taeva palge all“ kavatsetakse tõlkida kõige lähemal ajal prantsuse keele. Vastava soovivaaldusega autoriseeritud tõlke valmistamisloa saamiseks pöördus autori poole alles hiljuti Islandi ülikooli prantsuse keele lektor Maurice Kehrig. Viimasel on Pariisi kirjanduslikkude ringkondadega ja kirjastustega võrdlemisi lähedad suhted, mille tõttu A. Mälgu romaan ilmub juba kohe pärast tõlke valmist.

Maurice Kehrig tegutses enne Islandi ülikooli juure asumist Eestis kohaliku Prantsuse Lütseumi õppejõuna, mille tõttu ta oskab võrdlemisi hästi eesti keelt. Kuna ta varemgi on tõlkinud üksikuid teoseid võõrkeeltest prantsuse keele ja A. Mälgu romaan talle väga meeldis, siis hankiski ta selle tõlkimiseks autorilt vastava loa. Tõlkest on vahepeal üks osa juba valminud. Millise kirjastuse väljaandel Mälgu

romaan prantsuskeelne tõlge ilmub, selgub arvatavasti juba oktoobrikuus, kui Maurice Kehrig sõidab tagasi Pariisi.

Kunsti sügisnäitus novembris.

Eesti Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse traditsiooniline sügisnäitus, mis on esinduslikumaks sündmuseks igal sügisel eesti kujutava kunsti alal, kavatsetakse käesoleval sügisel korraldada novembrikuu algul. Näitus toimub nagu tavaliseltki Kunstihoones ja avatakse seniste kaalutluste järgi kas 8., 9. või 10. novembril. Sügisnäitus on avatud novembrikuu lõpuni. Kuuldavasti on paljudel kunstnikel suveaheajal valminud rohkesti uusi tähelepanuväärivaid töid, mille tõttu näitust oodatakse huviga.

Enne nimetatud sügisnäitust avatakse juba 29. septembril Kunstihoones Eestimaa Ajaloo Seltsi korraldusel Gebhardti näitus. Sellel näitusel kavatsetakse välja panna tõhus enamik Tallinnas leiduvaist Gebhardti töist. Üsna rohkesti saadakse neid kohalikust Saksa muuseumist ja mitmetest Tallinnas asuvaist erakogudest. Gebhardti näitus on avatud kuni 9. oktoobrini.

„Pallas“ korraldab Tallinnas näituse.

Kunstiühing „Pallas“, kes on olnud aastakümnete vältel kogu Eestis kõige elujõulisemaks kunstisentrumiks, korraldab traditsiooniliselt kunstinäitusi peamiselt Tartus, kavatseb nüüd ka Tallinnas korraldada suurema ülevaatenäituse. Selle organiseerimiseks kavatsetakse alustada vastavate ettevalmistustöödega juba nüüd, kuigi näitus toimub alles aprillikuus. Näitus korraldatakse Kunstihoones. Selle avamispäevaks on määratud 14. aprill ja see lõpeks 26-ndal aprillil.

Kunstisündmusi Tallinnas.

Peale „Pallase“, Gebhardti ja Eesti Kujutava Kunsti Sihtkapitali Valitsuse sügisnäituse on Tallinnas oodata käesoleval hooajal veel kaht suuremat kunstinäitust: Eesti Kujutavate Kunstnike Keskühingu näitust, mis avatakse 3. märtsil ja kestab kuni 20. märtsini ja Kaigorodovi teoste ülevaatenäitust, mis kavatsetakse avada veebruari algul. Kõik ülalnimetatud näitused korraldatakse Kunstihoones.

Tarbekunsti näitustest võiks nimetada Kristlike Noorte Naiste Ühingu poolt korraldatavat vaipade näitust, mis avatakse Kunstihoones 28. oktoobril ja kestab 4. novembrini, ja „Masso-produkti“ mööblinäitust, mis toimus septembrikuu algupäevil.

Prantsuse kunstinäitus Balti riikidesse.

Prantsuse kunstiringkondadel on kavatsus korraldada järgmise aasta algul mitmetes riikides oma kunstinäitusi. Prantsuse kunstinäitusi on varemgi korraldatud mitmel juhul suuremates kunstisentrumites, kuid nüüd kavatakse külastada ka Balti riike ja Soomet. Prantsuse kunstinäituse korraldamiskavatsusest on informeeritud Pariisis asuvat Soome saadikut, kes on lubanud omalt poolt aidata kaasa kunstinäituse ettevalmistustöödele Helsingis. Külaskäigu idee Balti riikidesse on prantslastele kuuldavasti sisendanud teadmine, et Eesti, Läti ja Leedu parajasti pühitsevad oma kahekümneaastast riikliku iseseisvuse juubelit. Seniste kuuluste järgi toimuks prantsuse kunstinäitus Tallinnas juba järgneva aasta jaanuaris või veebruaris.

Peale Prantsuse kunstinäituse pole seni kuuldavasti järgneval näituste hooajal tulemas teisi suuremaid välisriikide kujutava kunsti ülevaatenäitusi.

*

65 aasta vanuses suri Leo Frobenius, Kultuur-morfoloogia Instituudi asutaja, Frankfurdis Maini ääres. Kogu oma elu Frobenius pühendas Aafrika-reisidele ja Aafrika rahvaste kultuuri uurimisele. Ta on nn. „Kultur-Kreis-Theorie“ põhjendajaid. Juba oma esimesis töis ta väitis, et kultuurid ei baseeru ega levine tõulisil aluseil, vaid läbivad mitmesuguseid faase nagu iga teine organism: inimene, loom või taim. Hiljem populariseeris seda teooriat O. Spengler.

Täiendavad reisirid Indiasse veensid Frobeniust, et juba 6000 a. tagasi sumeri-babüloonia rahvad asutasid kolooniaid nii Indias kui ka Lõuna-Aafrikas. Ta on teinud kindlaks, et raua ümbertöötamine oli seal tuntud 1000 aastat varem kui Euroopas.

*

72 aasta vanuses suri tuntud kunstiajaloolane Gustav Pauli, Hamburgi Muuseumi kauaaegne direktor.

*

Tuntud rootsi kujur David Edström suri 62 a. vanuses Los-Angeles'is.

*

1. sept. kuni 7. novembrini toimub Milaanos Leonardo-da-Vinci tööde näitus.

*

Ilmus eeskujulikus väljaandes Hando Mugašto gravüüride album, mis sisaldab 11 ksülograafiat. Tiraaž — 70 eksemplari.

*

Malmös ilmus kuulsa Vasa-piibli faksiimileväljaanne 750 eksemplaris.

*

Cortlandt F. Bishop'i raamatukogu esimese osa oksjon New Yorgis andis tulusid 325.932 dollarit. „Divina Commedia“ itaaliakeelse 1841. a. väljaande eest makseti 13.500 dollarit.

*

Ilmus luksusväljaandes kunstniku ja kunstikirjaniku Igor Grabar'i automonograafia. Autor on enam kui 40 aastat olnud tegev Venemaa kunstiringkonnis.

*

Arkadio Laigo valmistas suvel tellimise peale 4 uut ekliibrist-puugravüüri.

*

Paul Voûte'i raamatukogu müügil Pariisis käesoleva aasta suvel makseti Molière'i esimese väljaande eest 1682. aastast 83.500 franki, sama väljaande eest samal suvel Londonis £ 480.—.

*

Stokholmis ilmus aastaraamat „Om Exlibris“ 1937. Peale artiklite sisaldab teos raamatumärkide uusima kirjanduse bibliograafiat; teos on illustreeritud 44 raamatumärgi reproduktsiooniga.

*

Itaalias on ilmumas uus 20-köiteline Giorgio Vasari teoste kogu, mis on kuni käesoleva ajani põhjanevamaid teoseid itaalia renessansi tundmaõppimiseks.

*

Pennsylvania Muuseum ostis Cézanne'i maalingu „Les Grandes Birgneuses“, makstes \$ 110.000.—

*

Ajakirja „Philobibloni“ septembrikuu number (nr. 7) sisaldab artikli Aristide Maillol'i raamatu illustatsioonide kohta.

*

„Pushkin Press'i“ väljaandel ilmus Londonis „Eugen Onegin“ kunstnik M. Dobužinski illustatsioonidega.

*

Ajakiri „Studio“ esitab 1938. a. seeria artikleid, mis on pühendatud käesoleva aja kunstile üksikuis mais, augustikuu number sisaldab ülevaate egiptuse tänapäeva kunstist.

*

Jaani Tõnissoni juubeliraamat ilmub ka lüksusväljaandes piiratud arvul.

*

„Studio“ 1938. a. septembrikuu numbris on ilmunud põhjalik artikkel P. Cézanne'i kohta.

Teised ajakirjad

„LOOMINGU“ augustikuu numbris Bernard Kangro esineb avara ja elavalt kirjutatud artikliga Aino Kallasest. Analüüsides Aino Kallase kirjanduslikku isiksust, autor näitab veenvalt, kuidas see naiskirjanik on lakkamatult otsinud oma rütmi, juhteli oma kunstis, hoolimata sellest, „et see tee viib kaugele hulka-delemmiku osast“. Püüdes tabada Aino Kallase toodangu sisimat tuuma, artikli autor eraldab selles romantilise ja klassilise tahu: romantiline oma kosmiliseks tõstetud afektide, oma surma- ja armukire idealiseerimise poolest, klassiline aga oma teoste selge põhijoonise tõttu. Kuid romantika „ööpoole“ ja klassika „päevapool“ vahel on autor osanud luua sünteesi — „romantiline vaim surutakse klassilise kindlusega püsivaks kunstiteoseks — see on kokkuvõte Kallase loomingust.“

Uus novellikogu J. Ruvenilt.

Noorel prosaistil Johannes Ruvenil on valminud käesoleva aasta kestel neli kuni viis uut novelli. Autor käsitleb neis peamiselt armastuse ja kiivuse probleeme ja kavatseb novellid välja anda iseseisva koguna, millele ta aga veel pealkirja pole jõudnud leida. Ontikas suvitades viimistles kirjanik oma pooleliolevat teost ja loodab selle saada trükivalmis septembrikuu lõpul. Johannes Ruveni novellikogus ilmutavatest novellidest on enamik seni avaldamata.

Uus novellikogu Pedro Krustenilt.

Pedro Krustenil on valminud uus novellikogu.

Autoril oli kavatsus sügisel lõpetada ka oma uus romaan, kuid kuna talt alles kevadel ilmub romaan „Pime voorus“, loobus ta hiljem uue romaani avaldamiskavatsusest käesoleval aastal. Tõenäoliselt ilmub romaan temalt alles 1939. a. kevadel või varasügisel.

ANTSORATSEMISEST EESTI KIRJANDU- SE KRIITIKAS.

Tartu ülikooli lugupeetud prof. dr. phil. Ants Oras avaldab „Eesti Kirjanduse“ 7. numbris „Märkmeid Aino Kallase puhul“. Ants Oras kirjutab:

„Süvenemistung ei ole meie proosas kuigi tugev. Tõsi küll, selles kõiges on robustsus ja vitaliteeti, mis võib viivuks haarata ja mis mitmelegi kirjanduslikule ühepäevaliblikale ajutiselt on hankinud lugejaskonna, kõlava nime ning auhindade oreooli ja tegelikud tulud. Ent raske on kujutella, et näiteks kümne aasta pärast sellest hakkaja sule ning kuuleka iantassiaga loodud raamatute tulvast jääb järele palju muud kui ebamäärast mälestuste auru. Või kui jääb midagi püsima, siis arvatavasti mõni vähe tähelepanu leidnud teos, mõni peen Peet Vallaku novell, mõni essee või reisikirjeldus, milles analüüs on

sügavam ja kirjeldus ehtsam, mõni August Annisti kultuurieritlus, mõnikümmend või -sada süvenevat lehekülge Tuglase „Väikesest Illimarist“, mõni Hindrey lühem toode, võib-olla veel mõnda muud — kuid mitte need veeputuslikud romaanivoolud, mille segasusest ähmub maitse ja lämbub vastuvõtlikkus.“

Juba mõnda aastat võime tähele panna, et Oxfordis kõrgesti koolitatud inglise filoloogia professor härra Ants Oras eesti kirjanduse kriitikas järjekordselt kummitab. Nagu kummitused ikka, ei käi ka professorihärra kriitilised antsoratsemised loogiliste nähtuste valdkonda, vaid kuuluvad arvatavasti okultsete fenomenide liiki.

Ei olnud varem põhjust nende kriitiliste kummituslennukite kohta sõna võtta, sest need tulevad ja kaovad. Kui aga need kriitilised kummitused otsaga jõuavad juba nõnda soliidsesse ajakirja, nagu seda on „Eesti Kirjandus“, ja võtavad sellase ülbe ulatuse, siis tuleks küll esineda mõne pisi-kese küsimusega.

Siin siis, eesti kirjanduse bilanss Ants Orase järgi: Vallak — mõni novell, Hindrey — mõni lühem teos, Tuglas — 20—100 lehekülge „Väikest Illimari“, August Annist — mõni kultuurieritlus ja veel nipet-näpet. Muidugi Aino Kallas terveni.

Tähendab Tammsaarest ei „jää järele palju muud kui ebamäärast mälestuse auru“. Metsanurgast, Gailitist, Mälgust, Jakobsonist ja teistest samuti. Ka natuke „ebamäärast mälestuse auru“.

Ei ole ime, et mõni inglise filoloogia professor antsoratseb. Kuid milleks seda kõike trükkida? Ja millega on eesti rahvas pälvinud, et üks noor õpetlane, kelle Oxfordi koolituse eest eesti rahvas umbes miljoni maksis ja kelle jaoks, ilma et seda väga vaja oleks olnud, Tartu erakorraline professori koht loodi, millele seni samuti ca poolteist miljonit on kulu-

latud, nüüd tuleb ja eesti kirjandust mõnitama hakkab?

Soome informatsiooni järgi olevat võimalik A. Orase minek Helsingisse vastavale kohale, kui Tartu erakorraline professor ei muutu korraliseks. Tartu ülikoolil võib ju olla kahju kõrgelt ja kallilt koolitatud õpetlase kaotamisest, kuid eesti kriitikas ei jää selle õpetlase antsoratsemisest „järele palju muud kui ebamäärast mälestuse auru“. Muide, meie teada leidub Eestis tüsedaid õpetlasi, kes ka kolmekordse palga — A. Orasele pakutava palgaga võrrelduna — meelitusel ei ole lahkunud oma kohalt. Neid õpetlasi Tartu „kõrge vaimuse“ kaitsjad muidugi peavad reetureiks.

*

„EESTI KEELE“ juulis ilmunud kolmiknumber (3—5) on pühendatud lektor J. V. Veski le tema 65-nda sünnipäeva puhul Akadeemilise Emakeele Seltsi poolt. Number on erakordselt rikkaliku sisuga. A. Kask vaatlleb J. V. Veski osa eesti oskussõnastike arenguloos. Kõikides meie oskussõnastike komisjones on J. V. Veski ennastalgavalt kaasa töötanud. Artikli autor rõhutab, et J. V. Veski suureks teeneks jääb, et ta on suutnud keelelise eksperdina neis komisjonides oskussõnade soetamise tööd kindlate põhimõtete kohaselt juhtida, mille tulemuseks on küllaldane ühtlus meie praeguses teadusekeeles.

Samas numbris E. Muuk vaatlleb -umaintransitiivide tarvitamise küsimust, mis on meie keeles tõepoolest väga ebastabiilne. On hakatud -uma-intransitiividega liialdama, nii et Joh. Aavik on olnud sunnitud välja astuma selle suufiksi liiga rohke tarvitamise vastu. Pärast pikemat ja põhjalikku arutlust autor esitab põhjendatult terve rea kategooriaid, millal võib tarvitada -uma-verbe ja millal mitte. Selle artikliga on soovitatav lähemalt tutvuda igal keelehuvilisel ja praktilisel keeletarvitajal.

Vastutav ja tegev toimetaja: Henrik Visnapuu.
Kunstiosakonna toimetaja: R. Paris.

Väljaandja: K/o.-ü. „Kultuurkoondis“.

A.-S. „Ühiselu“ trükk, Tallinn, Pikk 42, 26. IX 1938.

A/S. EESTI TURBATÖÖSTUSED

**Eesti Paberi
Aktsia Selts**

ESITAB JÄRGMISI PABERIVABRIKUID:

Põhja Paberi- ja Puupapi Vabrikute Aktsia/Uhisus, Tallinn

A/S Tallinna Paberivabrik E. J. Johanson, Tallinn

Türi Paberi- ja Puupapi Vabriku A/S Türi

A/S Paberivabrik „Koil” Kohila

MUUK AINULT SUUREL ARVUL

Neljas sari **NOBELI LAUREAATE**

Roger Martin du Gard: PEREKOND THIBAUT. 2 köites.
1937. a. Nobeli laureaadi silmapaistvam romaan

William Butler Yeats: PUNANE HANRAHAN.
Kuulsa iiri rahvuskirjaniku omapärane proosaraamat.

John Galsworthy: PATRIITSLANE.
Psühholoogiline meisterteos inglise kõrg-aadli elust.

Koguteos: NOBELI AUHIND.
Sisukas ja põhjalik käsitus Nobeli auhinna olemusest ja loojast.

Kogusummas sisaldab NL neljas sari üle **2000** lk. maailma tunnustatumat ilu- kirjandust ja uudset kultuuriloolist teatmevara koguteose osas.

EELTELLIMISHINNAD:

Kohemaksetavas rahas Kr. 10.50 (saatekulu kannab kirjastus).

Järelmaksuga Kr. 12.— (saatekulu kannab tellija).

Tellimise andmisel Kr. 4.—, teisel ja kolmandal kuul à Kr. 3.—, neljandal kuul Kr. 2.—. Kalingurkõide Kr. 3.75 ja raamatukogukõide Kr. 2.25 sarjalt kallim.

Pärast ilmumist maksab sari Kr. 18.—

K.O-Ü. „LOODUS“

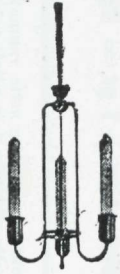
Tartu, Ülikooli 18, tel. 4-35; Tallinn, Kinga 6, tel. 411-91. Posti j. arve nr. 2055.

Elame keset põnevaid sündmusi...

NUUD ON ÕIGE AEG TELLIDA

UUS EESTI

et olla kursis kogu maailma sündmustega

Armatuuride tööstus

REX

Müügikoht: Vene 8 II korral

Soovitab moodseid maitse-
rikkaid armatuure, laua-,
seinalampe, lambivarje ja
nägusaid serveerimislaudu.

FOTOATELJEE

tuntud meistrite juhtimisel.

TALLINN, KUNINGA 1

PORTREESUURENDUSED

Eesti avalikest tegelastest.

MAASTIKUPILDID

kaunim, kodumaa kohtadest.

FOTOÕPPERAAMATUD

kutselistele amatööridele.

L M U S

EESTI VÕIMLEJA

NR. 3/4

VÕIMLEMISE, MASSISPORTI JA
RAHVUSKULTUURI AJAKIRI

45 PILTI

Tähtsamad sisust: Sookolite kasvatus — H. Tammer. Eesti võimlejad Põhjamaade võimlemise suurpidustusil. Kas esinduslik spordihoone? — Ringküsimus. Harjutuspaikade ehitamine. Põrandvõimlemine. Eesti rahvatants Helsingi võimlemispidustusel. Sookolite võimlemispidustus. Ujumine — rahva elujõu ja tervise küsimus. Kehalise kasvatus korraldamisest Leedu rahvakoolis. Soome saunakultuurist. Tantsust ja tantsukunstist — R. Rood. Sport ja riik. Harjutuskavad ja palju muud.

Sobivaks ostukohaks on Tallinnas

PANDIMAJA KAUPLUSED,

kus on saadaval mitmes. uusi ja pruu-
gitud esemeid soodsate hindadega

Kauplusest **Manceesi tänn. 4** leiate valikus valmisrõivaid nagu: ülikondi, kasukaid, jopesid, talve- ja sügispalituid jm., siis peakatteid, jalatseid, põranda- ja voodivaipu, fotoaparaate, binokleid, tasku- ja käekelli, laskeriistu, mitmes. kuld- ja ja hõbeasju ja muud kaupa.

Teine kauplus, **Narva mnt. 18**, soovitab moodset mööblit nagu: riide- ja puhvetikappe, söögilaudu ja toole, diivaneid ja tugitoole, kirjutus- ja kontorilaudu, voodeid, tualettpeegleid, jne., peale selle jalgrattaid, õmblus- ja kirjutusmasinaid, grammofone, peegleid ja mitmes. muid esemeid.

Eesti Vabariigi 7. klassiloterii plaan.

I klass Loosimine 29. ja 30. septembril 1938. a.	II klass Loosimine 27. ja 28. oktoobril 1938. a. Eelmise klassi pileтите vahetamine lõpetatakse 22. oktoobril 1938. a.	III klass Loosimine 30. nov. ja 1. det. 1938. a. Eelmise klassi pileтите vahetamine lõpetatakse 23. novembril 1938. a.	IV klass Loosimine 31. jaanuaril, 1., 2., 3., 4., 6., 7., 8., 9., 10., 11., 13., 14., 15., 16. ja 17. veebruaril 1939. a. — Eelmise klassi pileтите vahetamine lõpetakse 24. jaanuaril 1939. a.																																																																																																																																																																		
Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelik. juhusel)	Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelik. juhusel)	Suurim võit Kr. 25.000 (õnnelik. juhusel)	Suurim võit Kr. 80.000 (õnnelik. juhusel)																																																																																																																																																																		
<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000</td><td>— 7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>1.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>500</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>200</td><td>— 2.000</td></tr> <tr><td>25 „ „</td><td>100</td><td>— 2.500</td></tr> <tr><td>120 „ „</td><td>20</td><td>— 2.400</td></tr> <tr><td>1000 „ „</td><td>10</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>3820 „ „</td><td>5</td><td>— 19.100</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 „	7.000	— 7.000	1 „	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 „ „	1.000	— 10.000	10 „ „	500	— 5.000	10 „ „	200	— 2.000	25 „ „	100	— 2.500	120 „ „	20	— 2.400	1000 „ „	10	— 10.000	3820 „ „	5	— 19.100	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000</td><td>— 7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>1.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>12 „ „</td><td>500</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>15 „ „</td><td>200</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>30 „ „</td><td>100</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>150 „ „</td><td>20</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>1200 „ „</td><td>10</td><td>— 12.000</td></tr> <tr><td>4578 „ „</td><td>7</td><td>— 32.046</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 „	7.000	— 7.000	1 „	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 „ „	1.000	— 10.000	12 „ „	500	— 6.000	15 „ „	200	— 3.000	30 „ „	100	— 3.000	150 „ „	20	— 3.000	1200 „ „	10	— 12.000	4578 „ „	7	— 32.046	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preemia</td><td>10.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>7.000</td><td>— 7.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>5.000</td><td>— 5.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>3.000</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>10 „ „</td><td>1.000</td><td>— 10.000</td></tr> <tr><td>12 „ „</td><td>500</td><td>— 6.000</td></tr> <tr><td>15 „ „</td><td>200</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>30 „ „</td><td>100</td><td>— 3.000</td></tr> <tr><td>120 „ „</td><td>30</td><td>— 3.600</td></tr> <tr><td>1000 „ „</td><td>12</td><td>— 12.000</td></tr> <tr><td>4608 „ „</td><td>9</td><td>— 41.472</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preemia	10.000	— 10.000	1 võit	15.000	— 15.000	1 „	7.000	— 7.000	1 „	5.000	— 5.000	2 võitu à	3.000	— 6.000	10 „ „	1.000	— 10.000	12 „ „	500	— 6.000	15 „ „	200	— 3.000	30 „ „	100	— 3.000	120 „ „	30	— 3.600	1000 „ „	12	— 12.000	4608 „ „	9	— 41.472	<table border="1"> <thead> <tr> <th></th> <th>Kr.</th> <th>Kr.</th> </tr> </thead> <tbody> <tr><td>1 preem.</td><td>30.000</td><td>— 30.000</td></tr> <tr><td>1 võit</td><td>50.000</td><td>— 50.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>25.000</td><td>— 25.000</td></tr> <tr><td>1 „</td><td>15.000</td><td>— 15.000</td></tr> <tr><td>2 võitu à</td><td>10.000</td><td>— 20.000</td></tr> <tr><td>3 „ „</td><td>7.000</td><td>— 21.000</td></tr> <tr><td>5 „ „</td><td>5.000</td><td>— 25.000</td></tr> <tr><td>12 „ „</td><td>3.000</td><td>— 36.000</td></tr> <tr><td>18 „ „</td><td>2.000</td><td>— 36.000</td></tr> <tr><td>60 „ „</td><td>1.000</td><td>— 60.000</td></tr> <tr><td>64 „ „</td><td>500</td><td>— 32.000</td></tr> <tr><td>300 „ „</td><td>100</td><td>— 30.000</td></tr> <tr><td>1200 „ „</td><td>30</td><td>— 36.000</td></tr> <tr><td>49133 „ „</td><td>9</td><td>— 442.197</td></tr> </tbody> </table>		Kr.	Kr.	1 preem.	30.000	— 30.000	1 võit	50.000	— 50.000	1 „	25.000	— 25.000	1 „	15.000	— 15.000	2 võitu à	10.000	— 20.000	3 „ „	7.000	— 21.000	5 „ „	5.000	— 25.000	12 „ „	3.000	— 36.000	18 „ „	2.000	— 36.000	60 „ „	1.000	— 60.000	64 „ „	500	— 32.000	300 „ „	100	— 30.000	1200 „ „	30	— 36.000	49133 „ „	9	— 442.197
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 „	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 „	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	500	— 5.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	200	— 2.000																																																																																																																																																																			
25 „ „	100	— 2.500																																																																																																																																																																			
120 „ „	20	— 2.400																																																																																																																																																																			
1000 „ „	10	— 10.000																																																																																																																																																																			
3820 „ „	5	— 19.100																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 „	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 „	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
12 „ „	500	— 6.000																																																																																																																																																																			
15 „ „	200	— 3.000																																																																																																																																																																			
30 „ „	100	— 3.000																																																																																																																																																																			
150 „ „	20	— 3.000																																																																																																																																																																			
1200 „ „	10	— 12.000																																																																																																																																																																			
4578 „ „	7	— 32.046																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preemia	10.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
1 võit	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
1 „	7.000	— 7.000																																																																																																																																																																			
1 „	5.000	— 5.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	3.000	— 6.000																																																																																																																																																																			
10 „ „	1.000	— 10.000																																																																																																																																																																			
12 „ „	500	— 6.000																																																																																																																																																																			
15 „ „	200	— 3.000																																																																																																																																																																			
30 „ „	100	— 3.000																																																																																																																																																																			
120 „ „	30	— 3.600																																																																																																																																																																			
1000 „ „	12	— 12.000																																																																																																																																																																			
4608 „ „	9	— 41.472																																																																																																																																																																			
	Kr.	Kr.																																																																																																																																																																			
1 preem.	30.000	— 30.000																																																																																																																																																																			
1 võit	50.000	— 50.000																																																																																																																																																																			
1 „	25.000	— 25.000																																																																																																																																																																			
1 „	15.000	— 15.000																																																																																																																																																																			
2 võitu à	10.000	— 20.000																																																																																																																																																																			
3 „ „	7.000	— 21.000																																																																																																																																																																			
5 „ „	5.000	— 25.000																																																																																																																																																																			
12 „ „	3.000	— 36.000																																																																																																																																																																			
18 „ „	2.000	— 36.000																																																																																																																																																																			
60 „ „	1.000	— 60.000																																																																																																																																																																			
64 „ „	500	— 32.000																																																																																																																																																																			
300 „ „	100	— 30.000																																																																																																																																																																			
1200 „ „	30	— 36.000																																																																																																																																																																			
49133 „ „	9	— 442.197																																																																																																																																																																			
5000 võitu + 1 pr. = 94.000	6000 võitu + 1 pr. = 112.046	5800 võitu + 1 pr. = 122.072	50.800 võitu + 1 pr. = 858.197																																																																																																																																																																		
<p> Pileti hind klassiviisi ostes iga klass 2 krooni; kõik 4 klassi korraga ostes 8 krooni. Poolpileti „ „ „ „ 1 „ „ 4 „ „ 4 „ „ Piletiraamatu (4 pil.) hind klassiviisi ostes iga klass 8 „ „ 4 „ „ 32 „ „ Poolpiletir. (4 poolp.) hind klassiviisi ostes iga kl. 4 „ „ 4 „ „ 16 „ „ Kes soovib osta teise, kolmanda või neljanda klassi pileti, ilma et tal oleks eelmise klassi piletit, peab maksma ka kõigi eelmiste klasside hinna. </p> <p> Klassiviisi müüakse pileteid Riigi Klassiloterii pileтите müügikohtades, pankades, postiasutistes jne. Iga klassi pileтите müük algab eelmise klassi võitude nimekirja avaldamisest ja kestab loosimiseni. Pileteid kõigi nelja klassi jaoks korraga müüakse ainult pileтите keskmüügikohas, Riigi Trükikojas, Tallinnas, Niine tän. 11. Postiteel saadetakse pileteid välja pileтите keskmüügikohast, Riigi Trükikojast Tallinnas, kui tellija on saanud ette pileti hinna ja saatekuludeks 10 senti iga saadetise kohta. Lunasaadetisena postiteel saadetakse pileteid välja ainult klassiviisi keskmüügikohast, kui tellija on saanud ette lunasaatekulu 25 senti hiljemalt 20 päeva enne loosimist. </p>																																																																																																																																																																					
<p> Võidu korral I, II või III klassis võidavad piletiraamatus kõik 4 piletit, sest iga võitnud raamatu numbriga kohta loositakse selle raamatu 4 pileti vahel välja 4 võitu. IV klassis langeb igale raamatule kindlasti üks võit, mis loositakse kohe selle raamatu 4-ja pileti vahel. </p>																																																																																																																																																																					

A K T S I A S E L T S

ÜHISELU TRÜKIKODA

TALLINNAS, PIKK 42, • KÖNETRAAT 442-04

VALMISTAB MAITSEKALT JA PARAJATE HINDADEGA

IGASUGUSEID TRÜKITÖID

•
ROTATSIOONITRÜKK, NOODITRÜKK

RAAMATUKÖITMINE

Paljupakkuu seeria kunstihuvilistele

Hakkas ilmuma „Kultuurkoondise“ väljaandes luksuslik

KUNSTI RAAMATUTE SEERIA

Sisaldab kuus monograafilist esseed kunstnikest: VOLD. MELLIK (MELNIK), ANTS LAIKMAA (LAIPMANN), KRISTJAN RAUD, ADO VABBE, EDUARD VIIRALT, ALEKSANDER UURITS. Toimetaja R. Paris.

Mida sisaldavad K. o.-ü. „Kultuurkoondise“ kunstiraamatud: Iga monograafiline essee moodustab 4—5 poognalise luksusliku kunstiraamatu suures formaadis (19×26 sm). Peale tekstilise osa sisaldavad raamatud hulga reproduktsioone kunstnike töödest kliše- ja vasesügavtrükis ning värvitrukis tahvlitel. Raamatute jaoks kasutatakse parimat trüki-, kriit- ja eritellimise peale valmistatud vasesügavtrüki paberit. Trükitehniliselt püütakse nende raamatutega pakkuda parimat, et raamatud ka oma välimuselt vastaksid kunstinõudeile.

Seeria soodustatud ettetellimishind: Korraga makstes kr. 17.50. Osade viisi makstes kr. 18.—. Sellest tuleb tasuda tellimisel kr. 3.— ja iga raamatu kättesaamisel kr. 2.50.

Tellimised adresseerida: K. o.-ü. „Kultuurkoondis“, Tallinn, Pärnu 10-8, postkast nr. 483. Sissemaksudeks kasutada posti jooksvat arvet nr. 785. Tellimisi võtavad vastu ka kõik raamatukauplused ja kirjastuse usaldusmehed.

K.-o. „Kultuurkoondis“ Tallinn, Pärnu m. 10-8. Tel. 411-35